

Salla-Maari Mäenpää
Kaisa Tiihonen

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto
Sosionomi (AMK)
Opinnäytetyö, 2021

TIEDONJYVIÄ AUTISMIKIRJOSTA

Koulutus ja opas asumisyksiköiden työntekijöille

TIIVISTELMÄ

Salla-Maari Mäenpää ja Kaisa Tiihonen

Tiedonjyviä autismikirjosta – Koulutus ja opas asumisyksiköiden työntekijöille

66 sivua ja 2 liitettä

Kevät 2021

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkinto

Sosionomi (AMK)

Usein autismikirjon henkilöiden kanssa käytettävät toimintatavat ja menetelmät toimivat myös sellaisten henkilöiden kanssa, joilla ei ole virallista autismikirjoon liittyvää diagnoosia, mutta omaavat autismikirjon piirteitä. Ammatillinen osaaminen autismikirjosta voi näin ollen hyödyttää myös muussa vammaistyössä. Opinnäytetyön tavoitteena oli edistää vammaisalan työntekijöiden ammatillista osaamista autismikirjoon liittyen oppaan ja asumisyksikkökohtaisesti luotujen koulutusten avulla. Tavoite saavutettiin palautteiden ja kyselyvastausten perusteella. Erityisesti opinnäytetyön tuottamaa opasta voidaan yhteiskunnallisesti hyödyntää myös muissa kuin yhteistyöorganisaation vammaispalveluiden asumisyksiköissä.

Asumisyksiköiden työntekijöillä oli mahdollisuus vastata kahteen kyselyyn. Ensimmäisessä kyselyssä työntekijät pääsivät ennakoon vaikuttamaan oppaan ja oman yksikkönsä koulutuksen sisältöön, toteutustapaan ja arvioimaan subjektiivisesti omaa osaamistaan autismikirjoon liittyen. Toisessa kyselyssä oli mahdollisuus antaa koulutuksen ja oppaan toteutuksista palautetta ja uudestaan arvioida subjektiivisesti omaa osaamistaan autismikirjosta. Kyselyjen vastausten perusteella kehitimme koulutuksia ja opasta sekä pystyimme arvioimaan vaikutusta ammatilliseen osaamiseen.

Opas tulee mahdollistamaan myöhemminkin autismikirjon aiheisiin palaamisen ja antaa vinkkejä, että mistä voisi löytää lisää tietoa. Yhteistyötahon asumispalveluita vammaisille tarjoavat yksiköt ottavat oppaan käyttöön perehdytysmateriaaleihinsa. Perehdytysmateriaalina opasta pystytään hyödyntämään uusien työntekijöiden sekä opiskelijoiden perehdyttämisessä tulevaisuudessa.

Koulutuksissa mahdollistui uusien asioiden oppiminen, uusien näkökulmien huomaaminen omasta työstä tai aikaisemman tiedon syventäminen ja kertaaminen autismikirjosta. Loimme tilaa keskustella autismikirjoon liittyvistä asioista oman yksikön työntekijöiden kanssa. Tarvittaessa nauhoitimme yksikön koulutuksen, jotta kaikilla yksikön työntekijöillä olisi mahdollisuus oppia koulutuksessa käydyt asiat. Nauhoite lähetettiin yksikön käyttöön kahdeksi viikoksi, jonka jälkeen se poistettiin.

Asiasanat: autismikirjo, osaaminen, kysely, opas, koulutus, asumisyksiköt

ABSTRACT

Salla-Maari Mäenpää and Kaisa Tiihonen

Crumbs of information about the autism spectrum – Training and guidebook for personnel working at a housing unit.

66 p., 2 appendices

Spring 2021

Diakonia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Social Services

Bachelor of Social Services

Often, the policies and methods used with people on the autism spectrum also work with people who do not have an official diagnosis of autism, but have some characteristics of the autism spectrum. Thus, professional knowledge of the autism spectrum can also benefit other disability work. The aim of this thesis was to promote the professional competence of disability workers in relation to this the autism spectrum, and this goal was achieved based on feedback and questionnaire responses. To achieve this goal, we created a guide and individual training for the employees of the partner's disability housing units was created. The guide, which was created as a product of the thesis, can also be utilized in other housing units for disabled persons.

Housing unit employees had the opportunity to respond to two questionnaires. In the first survey, the employees were able to influence the guide and the content and implementation of the training in their own unit in advance, as well as subjectively assess their own competence in relation to the autism spectrum. The second survey provided an opportunity to give feedback on the implementation of the training and the guide, and to subjectively reassess one's own knowledge of the autism spectrum. Based on the responses to the questionnaire, a guide and a training were developed, and it was possible to assess their impact on professional competence.

The guide will allow a professional to return to topics of the autism spectrum later and give tips on where to find more information. The partner's units that provide housing services for the disabled will include the guide in their induction materials. As an introductory material, the guide can be used with new employees and students in the future.

The training made it possible to learn new things, to notice new perspectives in one's own work or to deepen and review previous knowledge of the autism spectrum. A space to discuss autism spectrum issues with the unit's staff was created. If necessary, the training was recorded to ensure that all the employees of the unit had the opportunity to learn the matters that were introduced during the training. The recording was sent to the units to be used for two weeks, after which it was deleted.

Keywords: autism spectrum, competence, survey, guide, education, housing units

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTAT	6
2.1 Opinnäytetyön yhteistyöorganisaatio	6
2.2 Autismikirjoon liittyvät lait, asetukset ja sopimukset	7
2.3 Kehittämispainotteisen opinnäytetyön prosessi	10
3 AUTISMIKIRJO	15
3.1 Autismikirjon häiriöt	16
3.2 Toimivan arjen edellytykset	17
3.3 Vuorovaikutus ja kommunikaatio	23
3.4 Seksuaalisuus	26
3.5 Haastava käyttäytyminen	30
3.6 Ikääntyminen	32
3.7 Itsemääräämisoikeus, esteettömyys ja saavutettavuus	35
3.8 Autismikirjon tulevaisuus	37
4 KOULUTUS JA OSAAMINEN	39
4.1 Osaamisen määritelmä	39
4.2 Ammatillisen osaamisen kehittäminen	40
5 KYSELYT, KOULUTUKSET JA OPAS TYÖNTEKIJÖILLE	42
5.1 Asumisyksiköihin lähetetyt kyselyt sekä koulutusten suunnittelu	42
5.2 Koulutusten suunnittelu ja toteutus	51
5.3 Oppaan toteutus	53
5.4 Yhteenveto kyselyistä, oppaasta ja koulutuksista	55
5.5 Yhteistyötahon palaute	56
6 POHDINTA	59
LÄHTEET	62
LIITE 1. Ensimmäinen ja toinen kysely asumisyksiköiden työntekijöille	67
LIITE 2. Tiedonjyviä autismikirjosta – Opas asumisyksiköiden työntekijöille	74

1 JOHDANTO

Viime vuosikymmenten aikana autismikirjon häiriöt ovat lisääntyneet, koska niiden tunnistaminen sekä diagnosointi on kehittynyt merkittävästi (Timonen ym., 2019, s. 52). Yhä useampi saa autismikirjon diagnoosin, jolloin vammaistyössä tarvitaan entistä enemmän tietotaitoa ja yleistä osaamista autismikirjosta. Vammaistyön työntekijät pystyvät lisääntyneen osaamisen turvin myös mahdollisesti käynnistämään diagnosointiprosesseja, mikäli havaitsevat, että jollakin henkilöllä on havaittavissa autismikirjoon viittaavia piirteitä. Joissain tapauksissa diagnoosi saatetaan tehdä vasta henkilön ollessa eläkkeellä, mikä usein tarjoaa tuossakin vaiheessa vielä ymmärrystä henkilölle elämänkaaren aikana kohdatuista haasteista (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016). Jonkun kuitenkin pitää olla se, joka osaa havaita erityispiirteet ja yhdistää oikeat palaset oikeille paikoilleen. Ilman jonkun aloitetta ei välttämättä osata lähteä edes miettimään, että henkilö olisi autismikirjolla.

Suomessa myönnetään vammaispalveluita vahvasti kehitysvammalakiin pohjaten. Tällöin osa autismikirjon henkilöistä saattaa jäädä paitsi sopivista palveluista, koska vammaisuuden kriteerit eivät kokonaan täyty. (Juhola, 2018, s. 218.) Vielä vaikeampi tilanne on, mikäli henkilölle ei ole tehty autismikirjon diagnoosia tai henkilö itse tai lähipiiri ei edes tunnista henkilön erityispiirteitä autismikirjoon liittyviksi piirteiksi. Kokemuksemme mukaan autismikirjoon liitettävät toimintatavat ja apukeinot toimivat, mikäli tyypillisiä autismikirjon henkilöiden haasteita on. Vammaistyön työntekijöiden on arvokasta osata hyödyntää autismikirjoon liitettäviä toimintatapoja ja apukeinoja, vaikka autismikirjon diagnoosi puuttuisi, ja oppia huomioimaan henkilön yksilölliset tarpeet. Aikaisemmin luotua materiaalia asumisyksiköissä asuvien aikuisten autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelystä emme suoranaisesti löytäneet, sillä usein materiaalit olivat eri tarkoitukseen luotuja tai vanhoja. Kokemuksemme mukaan on selvää, että vammaistyön kentällä tarvitaan nyt ja tulevaisuudessa lisää ammatillista osaamista ja tietotaitoa autismikirjosta ja tämä tarve oli havaittavissa myös yhteistyöorganisaatiossamme, kun tarjosimme opinnäytetyön aihetta heille.

Opinnäytetyömme tavoite on täyttää vammaistyön kentän työntekijöiden koulutustarvetta konkreettisesti. Asetettuun tavoitteeseen pyrimme oppaan ja koulutusten avulla. Pääsemme prosessin aikana myös itse oppimaan oppaan rakentamisesta sekä kouluttajan roolissa toimimisesta. Erityisesti kouluttamisessa haluamme molemmat päästä kehittymään, jotta voisimme tulevaisuudessakin jakaa osaamistamme vammaistyötä tekeville, asiakkaiden lähipiireille sekä tehdä yhteiskunnallista vaikuttamistyötä. Opas on erityisesti sellainen, että sitä on mahdollista hyödyntää muuallakin kuin yhteistyöorganisaatiossamme.

2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTAT

Opinnäytetyömme tavoitteena on vaikuttaa työelämään suorasti lisäämällä vammaistyön työntekijöiden osaamista autismikirjosta. Koulutusta autismikirjosta on tuotettava niille, jotka työskentelevät autismikirjon henkilöiden parissa, sillä tietoisuuden avulla voidaan parantaa myös autismikirjon diagnosointia (Wallace ym., 2019, s. 63). Tarkoituksenamme on täyttää vammaistyön alan koulutustarvetta ja lisätä asumisyksiköiden työntekijöiden tietoa ja taitoa autismikirjosta. Autismikirjoja diagnosoidaan entistä enemmän ja on huomattu, että autismikirjon henkilöiden kanssa hyödynnettävät toimintatavat toimivat myös niiden kanssa, joilla ei varsinaista autismikirjoon liittyvää diagnoosia olisikaan. Autismikirjoon liittyville tiedoille ja taidoille on näin ollen suorasti tarvetta vammaisalalla.

2.1 Opinnäytetyön yhteistyöorganisaatio

Työelämän yhteistyötahonamme toimivat Porin kaupungin vammaispalveluiden kehitysvammaisten asumisyksiköt. Porin kaupungilla on kymmenen kehitysvammaisten pysyvän asumisen asumisyksikköä sekä oma tilapäistä asumista tarjoava yksikkö. Asumisyksiköt tarjoavat kehitysvammaisille asiakkailleen tuettua, ohjattua sekä autettua asumista Porin sekä Ulvilan alueella. Työntekijöiden paikallaolo vaihtelee asumisyksiköittäin, sillä osassa työntekijät ovat paikalla ympärivuorokautisesti ja osassa vain päivisin. Jokainen vammaispalveluiden asumisyksikkö on omanlaisensa, sillä kaikissa on omanlaisensa asiakkaat, työntekijät ja tilat. (Porin kaupunki, i.a. -a ; Rita Pörsti, vastaava ohjaaja, henkilökohtainen tiedonanto 24.11.2020.) Yhteistyötä tehtiin vammaispalveluiden asumisyksiköiden henkilökunnan sekä asumisyksiköiden lähiesimiehinä toimivien vastaavien ohjaajien, vammaispalveluiden päällikön ja johtavan ohjaajan kanssa. Yhteistyötä tehtiin yli 100 työntekijän ja viiden vastaavan ohjaajan kanssa. Vastaavat ohjaajat vastaavat kahden tai useamman asumisyksikön toiminnasta. Koulutuksiin osallistuu myös Porin vammaispalveluiden varahenkilöstö. Varahenkilöstön työntekijöitä varataan asumisyksiköihin esimerkiksi sairauslomien takia.

Yhteistyötahonamme toimineet Porin kaupungin vammaispalveluiden kehitysvammaisten asumisyksiköt ovat osa Perusturvaa, jonka tehtävänä on edistää Porin, Ulvilan ja Merikarvian alueella asuvien hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. Perusturva tuottaa laajasti erilaisia palveluita kaupunkien kuntalaisille esimerkiksi perusterveydenhuollosta vammaispalveluihin ja hammashoittoon. Periaatteina toiminnassa näkyvät erityisesti palvelutarpeeseen perustuva toiminta, ongelmien ennaltaehkäiseminen ja moniammatillinen työskentely. (Porin kaupunki, i.a. -b.)

2.2 Autismikirjoon liittyvät lait, asetukset ja sopimukset

Autismikirjon henkilöiden elämään vaikuttavat useat lait, asetukset ja erilaiset kansainvälisetkin sopimukset ja olisikin tärkeää, että kaikki heidän kanssaan työskentelevät tietäisivät niistä edes perusteet. Lakien, asetusten ja sopimusten hyvällä tuntemuksella voi olla suuri vaikutus siihen, että mitä palveluita osataan henkilölle, henkilön kanssa tai henkilöä ohjaten lähteä hakemaan. Erityisesti sosiaalihuoltolaki on yleislaki, jonka perusteella henkilön kotikunnan tulee järjestää hänelle yleiset kaikille kuntalaisille tarkoitetut sosiaalipalvelut, joiden avulla pystytään turvaamaan hänen välttämätön huolenpitonsa sekä toimeentulonsa. Mikäli sosiaalihuoltolailla ei pystytä tarjoamaan riittäviä palveluita henkilölle, niin palveluita voidaan myöntää myös vammaispalvelulain ja kehitysvammalain perusteella. (Terveysten ja hyvinvoinninlaitos, i.a., -a.) Tämä tarkoittaa sitä, että vammaisille henkilöille järjestetään ensisijaisesti sosiaalipalvelut samoin kuin muillekin kuntalaisille ja tarvittaessa täydennetään muiden lakien mahdollistamilla tavoilla. Sosiaalihuoltolaissa painopiste on korjaavien toimien sijaan hyvinvoinnin edistämisessä ja varhaisessa tuessa. Pyrkimyksenä on asiakaslähtöisyys eli se, että asiakas itse pääsee vaikuttamaan palveluidensa muotoutumiseen. Lisäksi tavoitteena on huomioida henkilö kokonaisuutena niissä ympäristöissä, joissa asiakas on ja esimerkiksi mahdollisuuksien mukaan tarjota asiakkaan kotiin palveluita. Tällainen palvelu voi olla esimerkiksi avohuollon ohjaus, jolla pyritään tekemään henkilön arjesta sujuvampaa. (Räty, 2017, s. 20–21.)

Sosiaalihuoltolaissa (L 1301/2014) määritellään, että asumispalveluita on järjestettävä erityisestä syystä apua tai tukea tarvitsevalle henkilölle. Mikäli henkilö siis tarvitsee ympärivuorokautista hoitoa ja huolenpitoa, niin hänelle on järjestettävä tehostettua palveluasumista. Palveluasumisessa palvelut sisältävät asiakkaan tarpeen mukaisen hoidon ja huolenpidon sekä toimintakykyä ylläpidetään ja lisätään. Osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistetään myös erilaisten palveluiden avulla, kuten ateria-, vaatehuolto-, peseytymis- ja siivouspalveluilla.

Vammaispalvelulaissa (L 380/1987) vammainen määritellään henkilönä, joka pitkäaikaisen vamman tai sairauden takia ei pysty suoriutumaan erityisten vaikeuksien vuoksi tavanomaisista elämän toiminnoista. Vaikeavammaisuus taas määritellään erikseen eri säännöksissä riippuen mistä palvelusta tai tukitoimesta on kulloinkin kyse. Vammaispalvelulaki koskettaa tästä johtuen monia autismikirjon henkilöitä, sillä he eivät välttämättä saisi muuten tarvitsemiaan palveluita esimerkiksi sosiaalihuoltolain tai kehitysvammalain perusteella. Tiedämme, että vammaispalveluiden asumisyksiköissä asuvat autismikirjon henkilöt tarvitsevat toistuvasti apua eivätkä pysty suoriutumaan vammaispalvelulain kuvaamista tavanomaisista elämän toiminnoista omien erityisten vaikeuksiensa vuoksi. Vammaispalvelulain perusajatuksena onkin, että vammaisuus määrittyy yksilön haasteista ja ympäristön suhteesta, josta johtuen sen nojalla järjestetään kahdenlaisia palveluita. Toisessa joukossa ovat määrärahasidonnaiset palvelut ja toisessa subjektiivisen oikeuden piiriin kuuluvat tukitoimet ja palvelut. (Räty, 2017, s. 17.)

Määrärahasidonnaisia palveluita ja tukitoimia järjestetään kunnan varaamien varojen mukaan sosiaalityöntekijän harkinnasta kuitenkin aina yhdenvertaisesti kaikkia hakijoita kohdellen. Kunnan velvollisuutena on varata määrärahoja tiedossa olevan tarpeen mukaisesti vuosittain niihin tehtäviin, jotka laissa on määriteltä. Vammaispalvelulaissa määrärahasidonnaisia palveluja ja tukitoimia ovat esimerkiksi korvaukset auton hankintakustannuksista, ylimääräisistä vaatekustannuksista, erityisravintokustannuksista ja harrastusvälineistä. (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, i.a., -b.) Subjektiivisen oikeuden piiriin kuuluvat tukitoimet ja palvelut kunnan taas on aina järjestettävä määrärahoista riippumatta niille henkilöille, jotka täyttävät edellytykset. Mikäli määräraha loppuu vuoden aikana kesken, niin kunnan talousarviota on muutettava. Vammaispalvelulaissa näitä

palveluja ja tukitoimia ovat päivätoiminta, kuljetuspalvelut, palveluasuminen, asuntoon tehtävät muutostyöt, asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet sekä henkilökohtainen apu. Kehitysvammalain alainen erityishuolto-ohjelma on myös subjektiivisen oikeuden piirissä. (Terveiden ja hyvinvoinninlaitos, i.a., -c.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (L 1977/519) säättää erityishuollon järjestämisestä ja antamisesta niille, joiden kehitys tai henkinen toiminta on tietyin tavoin estynyt tai häiriintynyt synnynnäisten tai kehitysiässä saatujen sairauksien tai vammojen vuoksi. Kehitysvammalain nojalla myönnetään tarvittuja palveluita, mikäli henkilö ei voi saada niitä muiden lakien perusteella. Erityishuollon tehtävänä on edesauttaa edellä mainittuun joukkoon kuuluvien henkilöiden suoriutumisesta päivittäisistä toiminnoista. Laki edistää myös henkilön omintakeista toimeentuloa sekä sopeutumista yhteiskuntaan samalla, kun tarvittu hoito ja muu huolenpito turvataan. Kehitysvammalaki ylipäätään korostaa jokaisen erityishuollossa olevan kehitysvammaisen ihmisen oikeutta täysimääräiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Henkilön toiveet, mielipiteet ja yksilölliset tarpeet tulee ottaa huomioon, ja hänelle on turvattava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa omiin asioihinsa. Kehitysvammaisen ihmisen itsemääräämistä tulee vahvistaa ja hänen itsenäistä suoriutumistaan tukea. (Verner, i.a.)

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vammaissopimuksen tavoitteena on turvata vammaisille kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet yhdenvertaisesti. Yleissopimuksen keskiössä ovat yhdenvertaisuus, ihmisarvon kunnioitus, itsemääräämisoikeus, syrjimättömyys, esteettömyys, saavutettavuus ja osallisuus. Yleissopimus onkin osaltaan sanoittanut selvemmäksi vammaisten oikeuksia sekä luonut sopimusosapuolille velvoitteita yhdenvertaisuuden puolesta. (Räty, 2017, s. 20.) Vammaistyössä yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltä ovat ihmisoikeuksista ja perusoikeuksista eniten esillä (Räty, 2017, s. 22). Hyvään kohteluun pyritään ja sillä tarkoitetaan, että asiakkaan ihmisarvoa pidetään loukkaamattomana, itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja inhimillistä arvokkuutta vaalitaan kaikissa olosuhteissa. Hyvää kohtelua on se, että asiakkaan etu, yksilölliset tarpeet, toivomukset, yksityisyys ja mielipiteet otetaan huomioon esimerkiksi silloin, kun henkilön koti on asumisyksikössä. Asumisyksiköissä hyvä kohtelu näkyy myös siinä, millaisessa tilassa asumispalvelua toteutetaan. Tilojen tulisi olla toimivia,

apuvälineiden sopivia ja rakennusta ympäröivän ympäristön tukea laadukasta palvelun toteutusta. Hyvään kohteluun linkittyy vahvasti myös se, miten osaavaa ja ammattitaitoista henkilökuntaa yksikössä työskentelee ja onko työntekijöitä riittävästi. (Räty, 2017, s. 27.) Mikäli kaikki vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijät olisivat tietoisia näistä laeista, säädöksistä ja sopimuksista, niin useille henkilöille saatettaisiin paremmin saada käyttöön heille sopivat palvelut ja tukitoimet.

2.3 Kehittämispainotteisen opinnäytetyön prosessi

Kaikki opinnäytetyöt ovat työelämää kehittäviä tai sitä tutkivia. Opinnäytetyömme on kehittämispainotteinen ja koulutuksen sekä tietoisuuden lisäämiseen tähtäävä. Kehittämispainotteisella ja työelämälähtöisellä toiminnalla tuotamme vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöiden ammatillisuutta kehittävät koulutukset sekä oppaan autismikirjosta, eli luomme opinnäytetyössämme uuden palvelun sekä tuotteen yhteistyöorganisaatiollemme. Opinnäytetyömme on suoraan työelämään vaikuttava ja sitä kehittävä. Yleisestikin ammattikorkeakoulujen toiminnan taustalla vaikuttaa työelämälähtöisyys, jotta pystytään vastaamaan sieltä tuleviin tarpeisiin mahdollisimman hyvin. Yhteistyöorganisaatiot voivat olla julkisia, yksityisiä tai kolmannen sektorin toimijoita. Opinnäytetyöt voidaan luokitella kehittämis- tai tuotekehitysprojekteiksi tai tutkimukselliseksi. Tuotekehitysprojektissa luodaan jotain uutta, kuten palvelu, tuote tai toimintamalli. (Vesterinen & Alavaikko, 2020, s. 166, s. 169). Opinnäytteemme yhteistyöorganisaatio on julkinen ja sen tarkoituksena oli tuottaa yksilöllisesti suunnitellut koulutukset sekä opas autismikirjosta asumisyksiköiden työntekijöille. Kehittämispainotteisen opinnäytetyömme tavoitteet kohdistuvat näin ollen käytännön työhön. Opinnäytetyössä voidaan esimerkiksi järjestää toimintaa tai suunnitella uusi palvelu tai tuote. Käytännön toteutus ja sen raportointi kuuluvat kehittämispainotteiseen opinnäytetyöhön. Kehittämispainotteinen opinnäytetyö jakautuu kahteen pääryhmään, tuotekehittelyyn ja kehittämishankkeisiin. Toisinaan näiden erottaminen voi olla vaikeaa, koska opinnäytetyössä voi esiintyä molempien piirteitä. (Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2010, s. 33.)

Opinnäytetyömme on pääosin tuotekehittelyä, jota voidaan myös kutsua produktioksi. Tuotekehittelyn prosessissa yleistä on sen kertaluontoisuus sekä lyhytkestoisuus, jonka aikana syntyy käytännön työtä kehittävä tuote tai palvelu. Prosessin alussa on määriteltävä tavoite, jonka jälkeen alkaa varsinainen suunnittelutyö. Suunnittelun jälkeen tulee toteutus ja prosessi päättyy reflektointiin. Tuotekehittelyn tuotoksena voi olla esimerkiksi opas tai ohjeistus. Opinnäytetyön raportointivaihetta helpottaa, jos prosessin aikana on hyödynnetty jatkuvaa dokumentointia kuten oppimispäiväkirjan tekoa. (Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2010, s. 33–34.) Tuotekehittelymme tuloksena syntyi sekä koulutukset asumisyksiköille että opas yhteistyöorganisaatiolle. Prosessin alkaessa tavoitteeksemme määrittyi asumisyksiköiden ammatillisen osaamisen edistäminen ja kehittäminen sekä autismitietoisuuden lisääminen. Tavoitteet pääsimme määrittelemään itsenäisesti, joka lisäsi osaltaan prosessin suunnittelun haastavuutta, mutta toisaalta innosti ja mahdollisti monin tavoin eri prosessin vaiheissa.

Opinnäytetyömme prosessi käynnistyi vuoden 2020 syyskuun lopulla. Tällöin tapasimme ja vaihdoimme ajatuksia aiheen valinnasta ja siitä, missä asioissa haluaisimme mahdollisesti opinnäytetyö prosessin aikana kehittyä. Heti alussa selvisi, että meillä kummallakin oli kiinnostusta autismitietoisuuteen liittyen ja aikaisempaa kokemusta vammaistyöstä. Aihe valikoituikin nopeasti ja päädyimme siihen, että haluamme kehittää vammaistyötä tekevien työntekijöiden ammatillisuutta lisäämällä heidän tietoisuuttaan autismitietoisuudesta. Meillä oli olemassa oleva kontakti yhteistyöorganisaatioon, koska toinen meistä on työskennellyt yhdessä organisaation asumisyksikössä yli kymmenen vuoden ajan. Yhteisen tapaamisen jälkeen lähdimme tiedustelemaan kyseisen asumisyksikön vastaavalta ohjaajalta, olisiko organisaatiossa tarvetta lisätä tietoisuutta autismitietoisuudesta koulutuksilla sekä opilla.

Autismitietoisuuden lisäämiselle koettiin olevan tarvetta yhteistyöorganisaation sisällä, sillä aiheeseen liittyvä osaaminen oli osittain epätasaista eri asumisyksiköiden kesken johtuen erilaisista asiakkaista. Tämän varmistuksen saatuaamme ryhdyimme tutustumaan hyvin laajasti autismitietoisuuteen liittyviin lähdemateriaaleihin. Kiinnitimme lähdemateriaaleissa erityisesti huomiota niiden ajantasaisuuteen ja muuhun sopivuuteen. Opinnäytetyö prosessissa ideapaperin

hyväksymisen jälkeen aloimme työstämään opinnäytetyöllemme suunnitelmaa. Opinnäytetyön suunnitelman teon aikana aihe alkoi rakentua vielä tarkemmin ja sai lisää syvyyttä. Päädyimme suunnittelemaan jokaiselle yhteistyöorganisaation asumisyksikölle yksilöllisesti suunnitellut koulutukset sekä oppaan autismikirjosta. Tässä vaiheessa prosessia käytimme työstämme nimeä ”Tiedonmurusia autismikirjosta”, joka muovaantui ensimmäisen ohjausseminaarin jälkeen muotoon ”Tiedonjyviä autismikirjosta”. Lokakuun alussa olimme yhteydessä yhteistyöorganisaatioon ja saimme tiedon siitä, kuinka edetä tarvittavien lupien kanssa. Täytimme opinnäytetyöhakemuksen ja lähetimme sen sähköisesti marraskuun alussa organisaatiossa päätöksen tekeväälle työntekijälle. Lupahakemuksen liitteenä oli tekemämme opinnäytetyön suunnitelma. Lupahakemuksen käsittelyn kestäessä otimme uudestaan yhteyttä ja joulukuun alussa saimmekin tiedon, että olemme saaneet luvan toteuttaa opinnäytetyömme yhteistyöorganisaatiossa.

Ennen luvan myöntämistä, olimme jo saaneet tehtyä valmiiksi Webropol-kyselyt. Kyselyiden rakentumiseen meillä kului muutama päivä, joiden aikana saimme rakennettua selkeät ja lyhyet kyselyt, joiden pohjalta pystyimme luomaan asumisyksiköiden koulutukset. Kyselyt rakensimme koulutusten yksilöllisyys ja vaikuttavuuden mittaaminen mielessä pitäen. Ensimmäisessä kyselyssä työntekijät valitsivat ne aiheet, joista kokivat heidän yksikkönsä hyötyvän. Kaikki vaihtoehtona olleet aiheet valikoituivat myös rakentamaamme oppaaseen, jota lähdimme tavoitteellisesti rakentamaan heti, kun aiheet olivat valikoituneet. Ensimmäisen kyselyn lähetimme yksiköihin nopeasti luvan myöntämisen jälkeen ja työntekijöillä oli aikaa vastata kyselyyn hieman yli kahden viikon ajan. Tammikuun alussa pääsimme tarkastelemaan kyselyn tuloksia, joiden pohjalta jokaiselle asumisyksikölle valikoitui juuri heidän tarpeidensa mukainen koulutus. Koulutusten suunnitteluun meillä kului aikaa noin viisi viikkoa, sillä olimme aloittaneet koulutusten osittaisen suunnittelun kyselyn ollessa vielä vastattavana. Osana koulutusten suunnittelua oli jokaiselle yksikölle sopivan koulutusajan löytäminen. Olimme yhteydessä asumisyksiköiden vastaaviin ohjaajiin, joiden kanssa löysimme sopivat ajat, jolloin mahdollisimman moni työntekijä pystyisi osallistumaan asumisyksikön koulutukseen.

Alkuvuodesta 2021 opinnäytetyömme eteni toteutukseen ja koulutukset pidettiin organisaation työntekijöille tammikuun ja helmikuun vaihteessa. Helmikuun alussa viimeistelimme myös oppaan ja lähetimme yksiköihin tekemämme oppaan sekä toisen kyselyn. Lähetimme oppaan sekä käytetyt koulutusdiat myös opinnäytettä ohjaavalle lehtorille ja kerroimme, että millaisella aikataululla aiomme edetä opinnäytetyömme prosessissa. Toisen kyselyn vastausajan loputtua kävimme yhdessä kyselyiden vastaukset läpi ja kirjoitimme opinnäytetyön raporttia muutenkin eteenpäin. Helmikuun viimeisellä viikolla palautimme opinnäytetyön esitarkastusversion. Julkaisuseminaariin osallistuimme maaliskuun alussa ja siitä seuraavalla viikolla esittelimme yhteistyöorganisaatiollemme palautetta vaille valmiin opinnäytetyömme. Maaliskuun puolivälissä palautimme opinnäytetyön varsinaisen lopullisen version. (Kuvio 1.)

Kuvio 1. Visuaalinen prosessikuvaus opinnäytetyöstä

3 AUTISMIKIRJO

Autismikirjo näyttäytyy jokaisella henkilöllä erilaisena, minkä vuoksi autismikirjo terminä kuvaakin erilaisia autismikirjon henkilöitä hyvin. Osa opiskelee korkeakoulussa ja omaa merkittäviä ihmissuhteita, kun taas osan älykkyydosamäärä on samalla tasolla vaikeasti kehitysvammaisten kanssa eikä henkilöllä oikeastaan ole ollenkaan merkittäviä ihmissuhteita. (Wallace ym., 2019, s. 7.) Paljon on kuitenkin yhdistäviä tekijöitä erilaisten autismikirjon henkilöiden välillä. Esimerkkinä voidaan mainita erilaiset neurologisen kehityksen oireyhtymät, joita yhdistävät samankaltaiset oireet. Yhdistävinä oireina voivat olla erilaiset vuorovaikutuksen ongelmat, käyttäytymisen erityispiirteet tai erilaiset aistituntemukset. Usein oireet aiheuttavat haasteita oppimisessa ja kehityksessä jo lapsuudessa. Näitä oireita kuitenkin pystytään helpottamaan kasvatuksellisella kuntoutuksella, jolla pyritään tukemaan kommunikointia ja sosiaalisia taitoja sekä voidaan vähentää käyttäytymisen kaavamaisuutta (Kerola ym., 2009, s. 23). Mitä varhaisemmin autismikirjon oireet tunnistetaan, sitä nopeammin on mahdollista saada apua ja tukea arjen sujumiseen.

Materiaaleihin tutustuessamme huomasimme, että termejä autismikirjo ja autismin kirjo käytetään vaihtelevasti. Myös termiä autismikirjon häiriö käytetään, sillä diagnostiset tautiluokitukset ovat uudistumassa tämän hetken tiedon mukaan vuonna 2022 (Wallace ym., 2019, s. 7). Usein vanhemmissa lähteissä käytettiin termiä autismin kirjo, kun taas ajankohtaisemmissa lähteissä terminä käytettiin autismikirjoa. Sisällöltään sanat autismikirjo ja autismin kirjo tarkoittavat samaa, mutta autismikirjo nähdään laaja-alaisempana terminä (Timonen ym., 2019, s. 27). Tämän vuoksi käytämme tässä opinnäytetyössä termiä autismikirjo. Ajoittain viitatessamme yleisesti autismikirjon henkilöihin käytämme termiä autismikirjolaiset.

3.1 Autismikirjon häiriöt

Autismikirjoon kuuluu laaja-alaisiin kehityshäiriöihin lukeutuvia oireyhtymiä, joita yhdistävät autistiset piirteet. Näitä diagnooseja ovat lapsuusiän autismi, Rettin syndrooma, lapsuusiän disintegratiivinen häiriö, yliaktiivisuuden häiriö, Aspergerin oireyhtymä ja muu määrittelemätön laaja-alainen kehityksen häiriö (Kerola ym., 2009, s. 26). Autistiset piirteet voivat vaihdella eri henkilöillä ja erityispiirteiden kirjo vaihtelee lievästä vaikeaan. Tämän vuoksi vaikka kahdella henkilöllä on sama diagnoosi, niin heidän käyttäytymisensä ja toimintakykynsä voivat olla hyvin erilaiset. (Autism Awareness Centre Inc., i.a.) Autismikirjo diagnosoidaan moniammatillisessa yhteistyössä ja diagnoosi perustuu henkilön historiaan, kehitykseen sekä vuorovaikutuksen, kommunikoinnin ja käyttäytymisen erityispiirteisiin (Ikonen ym., 2015, s. 8). Usealla autismikirjolaisella on autismikirjon lisäksi myös muita kehityksellisiä häiriöitä tai rinnakkaissairauksia kuten epilepsiaa, aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriöitä, ruoansulatuskanavan toimintahäiriöitä, mielialahäiriöitä, aggressiivista käyttäytymistä tai älyllistä kehitysvammaisuutta (Timonen ym., 2019, s. 42–43). Kliinisesti on myös havaittu, että autismikirjolaiset saattavat kypsyä monilla osa-alueilla hitaasti verrattuna neurotyypillisiin henkilöihin (Rintala, 2016, s. 182).

Autismikirjon häiriöt ovat neurobiologisia kehityshäiriöitä, josta johtuen ne eivät ole sairauksia. Autismikirjoon liittyy toimintarajoitteiden lisäksi myös vahvuuksia. Autismikirjo ei näy henkilöstä päälle päin, vaan sen voi havaita käyttäytymisen erityispiirteistä. Autismiin liittyy usein aistijärjestelmän poikkeavuuksia, jolloin autismikirjon henkilöllä voi olla esimerkiksi aistien kokemisessa ali- tai yliherkkyyksiä. Tietyt aistimukset voivat aiheuttaa jopa fyysistä kipua. Autistiselle henkilölle on ominaista käyttäytyä kaavamaisesti sekä tuttuja rutiineja noudattaen ja niistä poikkeaminen voi olla haastavaa. (Autismiliitto, i.a. -a.) Tuttuus ja rutiinit voivat näkyä myös vapaa-ajan vietossa. Monilla autismikirjon henkilöillä voi nimittäin olla yksittäisiä erityisiä mielenkiinnon kohteita, jotka tuottavat henkilölle positiivisia tunteita. Mielenkiinnon kohde saattaa löytyä jo hyvin nuorena ja elämän aikana mielenkiinnon kohteet voivat vaihdella kausittain. Henkilö voi olla kiinnostunut esimerkiksi taiteesta, tietokoneista tai liikennevälineistä. (Hyvä kysymys, 2019.) Kokemuksemme mukaan autismikirjon henkilö voi viettää mielenkiinnon

kohteensa parissa huomattavan paljon aikaa. Henkilö saattaa esimerkiksi katsella autoja ikkunasta tai järjestellä keräilemiään esineitään useitakin tunteja ja joskus mielenkiinnon kohteisiin liittyvässä ajankäytössä tarvitaan apua. Mielenkiinnon kohteet voivat myös olla iän mukaisia tai ikää vastaamattomia. Esimerkiksi viisivuotias voi tietää hisseistä ja niiden toiminnasta todella paljon tai keskiikäinen Pipsa Possusta ja muista lastenohjelmista.

Autismikirjon henkilöiden ajattelu on yleensä neurotyypilliseen henkilöön verrattuna erilaista. Neurotyypillisellä henkilöllä sentraali koherenssi eli kokonaisuuksien hahmotuskyky on hyvä, kun taas autismikirjolla olevalla tämä taito ei välttämättä ole kovinkaan vahva. Autismikirjon henkilön heikko sentraali koherenssi eli taito hahmottaa kokonaisuuksia ja eri osien välisiä suhteita voi olla toisaalta vahvuuskin. Mahdollista on, että autismikirjolaiselle kokonainen teksti ja sen idea ei avaudu, mutta henkilö on todella taitava poimimaan siitä kaikki kirjoitusvirheet. Tyypillistä on muutenkin, että autismikirjon henkilö tulkitsee asioita irrallisina. Suomalaisen sananlaskun tapaan autismikirjolla oleva näkee usein puut, mutta ei pysty hahmottamaan puiden yhdessä muodostavaa metsää. (Juhola, 2018, s. 135–136.) Vaikka autismikirjo saattaa tehdä elämästä erityistä monin tavoin, niin osa henkilöistä kokee sen tekevän elämästä rikasta ja antavan erilaisia kykyjä neuronormaaleihin verrattuna (Rintala, 2016, s. 181).

3.2 Toimivan arjen edellytykset

Kokemuksemme mukaan arjen toimivuuteen voivat vaikuttaa todella monet seikat. Pohjana on kuitenkin se, että lähipiiri ymmärtää henkilöllä olevan autismikirjon neurobiologisen kehityshäiriön eikä henkilön käytös yleensä johdu kasvatuksesta tai henkilön sisäisestä uhmakkuudesta (Rintala, 2016, s. 235). Vammaispalveluiden asumisyksikön työntekijän on hyvä huomata myös, että lievemmin autismikirjolla olevat henkilöt hyötyvät usein autismikirjon kuntoutuksen periaatteista, vaikka heillä ei olisikaan autismikirjon diagnoosia. Autismikirjon kuntoutuksen tavoitteena on luoda asiakkaan arkeen rutiineja ja selkeyttä sekä lisätä kokonaisvaltaista hyvinvointia kaikissa henkilön toimintaympäristöissä. On tärkeää, että autismikirjolaisen verkosto tekee säännöllisesti yhteistyötä, jotta

kuntoutuksen tavoitteet ovat yhdenmukaisia. (Ikonen ym, 2015, s. 6.) Tiivis yhteistyö verkoston kesken auttaa yleensä kaikkia osapuolia sekä erityisesti autismikirjon henkilöä. Autismikirjolla olevien henkilöiden arkea voidaan sujuvoittaa ja tukea erilaisin keinoin vammaispalveluiden asumisyksiköissä. Tärkeää on kuitenkin muistaa, että autismikirjon henkilöiden tuen tarve on aina yksilöllinen, jolloin työntekijöiden on tärkeää nähdä jokainen autismikirjon henkilö yksilönä.

Autismikirjon henkilön elämää voidaan tukea ja arkea helpottaa erilaisin kuntouttavin menetelmin. Autismikirjon henkilön kuntoutuksen onnistumisen tärkeimpänä taustatekijänä on autismikirjon ymmärtäminen ja tarvittaessa kuntoutuksen keinojen eettisyyden pohdinta. Autismikirjon henkilöiden opettaminen tapahtuu prosessimaisesti kasvatuksellisen kuntoutuksen periaattein, jossa on olennaista suunnitelmallisuus, toistuvuus, mielekkyys ja turvallisuus. Yleisesti autismikirjon kuntoutus tulisi aloittaa mahdollisimman nuorena niin, että koko lähipiiri osallistuu kuntoutukseen, mutta vaikutuksia on mahdollista saada myös vanhemmalla iällä. (Kerola ym., 2009, s. 15–16.) Vammaispalveluiden asumisyksiköissä asuvien aikuisten autismikirjon henkilöiden verkostoon kuuluvat yleensä suuressa roolissa asumisyksikön työntekijät, jotka työllään ovat konkreettisesti rakentamassa henkilön arkea. Työntekijöiden tulisi arjessa noudattaa autismituntoutuksen periaatteita suunnitelmallisesti ja tehdä mahdollisimman paljon myös tiivistä yhteistyötä henkilön lähipiirin ja verkoston kanssa.

Asumisyksiköiden työntekijöiden tulisi arjessa huomioida autismikirjon henkilön aistijärjestelmä ja sen erityispiirteet. Autismikirjon henkilöiden aistijärjestelmä toimii erityisellä tavalla ja tyypillistä on, että henkilön hermosto ei pysty valikoiden vaimentamaan erilaisia aistiärsyksiä arjen keskellä. Tällöin autismikirjon henkilö ei totu johonkin aistimukseen kuten hajuun tai ääneen samalla tavalla, kuin neurotyypilliset. Tämä aiheuttaa sen, että aistiärsykkeiden häiritsevyys voi kasautua. (Rintala, 2016, s. 157.) Aistiärsyksiin kuitenkin reagoidaan yksilöllisesti, sillä jotkut autismikirjon henkilöt yliireagoivat ja toiset alireagoivat. Yliireagoiva henkilö tuntee aistiärsykkeet liian voimakkaasti ja alireagoiva henkilö yleensä hakee aistimuksia jopa erikoisin keinoin. Aistijärjestelmän toiminta on siis vaihtelevaa. Arkiympäristön struktuurin avulla on kuitenkin mahdollista lieventää ympäristön aiheuttamia aistiärsyksiä. Aistitoimintoja voidaan myös harjoitella, jotta

henkilö selviytyisi paremmin aistipoikkeavuuksien aiheuttamista ongelmista ja niiden kasautumisesta. Voimakkaat aistikokemukset tai aistien kasautumiset voivat aiheuttaa aistijärjestelmän ylikuormittumisen, jolloin henkilö voi ahdistua ja alkaa välttelemään tilanteita, joissa kokee liian voimakkaita aistituntemuksia. Tällöin henkilön tulee päästä tästä tilanteesta pois rauhalliseen paikkaan. (Ikonen ym, 2015, s. 16, s. 18.) Toisaalta kokemuksemme mukaan aistiylikuormituksen johdosta henkilö saattaa alkaa käyttäytymään hyvinkin haasteellisesti. Onneksi aistiyliherkän kokemia ärsykyksiä on mahdollista kuitenkin lievittää tai poistaa jo ennen niiden syntymistä. Suojautumiskeinoina voidaan käyttää kuulosuojaimia, aurinkolaseja, hattuja, saumattomia ja väljiä vaatteita tai vaikka tunnelmallisia ja pienitehoisia lamppuja. (Rintala, 2016, s. 158.)

Autismikirjon henkilöiden erityispiirteisiin lukeutuu myös rutiininomainen käyttäytyminen, joka näyttäytyy arjessa muun muassa toistuvina kehonliikkeinä tai esineiden heilutteluina, ”stimmauksina”, ääntelyinä sekä esineiden järjestelyinä. Eri-laisten toimintojen toistaminen voi puhtaasti tuoda henkilölle turvallisuuden tunnetta tai se voi olla yhteydessä aistikokemusten poikkeavuuteen. Rutiininomainen käyttäytyminen voi johtua esimerkiksi neurologisesta juuttumistaipumuksesta, heikoista sosiaalisista taidoista, oman toiminnan ohjaamisen vaikeudesta, aistipulmista tai rajattomaksi oppimisesta. Erityispiirteisen käyttäytymisen ymmärtäminen ja siihen puuttuminen vaatii autismikirjon ymmärtämistä. Mikäli jostakin rutiininomaisesta käyttäytymisestä pitäisi päästä eroon, niin yleensä se vaatii uuden asian opettelu vanhan tilalle. (Kerola, ym. 2009, s. 25, 89.)

Toisaalta vammaispalveluiden asumisyksiköissä autismikirjon henkilöiden elämään pyritään juuri rakentamaan tiettyä turvaa tarjoavia rutiineja. Aina rutiinit eivät toteudu, jolloin on mahdollista, että arjessa tulee eteen uusia tai muuttuvia tilanteita, joihin ei ole osattu valmistautua. Työntekijöiden tehtävänä onkin auttaa henkilöitä ja mahdollisuuksien mukaan ennakoida näitä muutoksia, jotta henkilöt selviytyisivät niistä helpommin. Arjessa autismikirjon henkilöillä muutosten ja yllätysten kokeminen on vaikeaa, koska heille entuudestaan tutut asiat ja pysyvyys tuovat turvaa. Muutoksiin voidaan kuitenkin helposti totuttautua säännöllisessä käytössä olevan päiväjärjestyksen turvin. Tuttujen raamien sisällä autismikirjon henkilö voi sietää muutoksia helpommin. Muutos voidaan tehdä

päiväjärjestykseen konkreettisella muutos-merkillä tai muulla selkeällä tavalla. On myös hyvä ennakoida ajan kulumista, koska autismikirjon henkilöille ajan hahmottaminen tai tilanteen etenemisen ymmärtäminen ei ole itsestään selvää. Puheella kommunikoiva henkilö voi tuoda ilmi muutoksen tuomaa epätietoisuutta erilaisilla kysymyksillä, joiden avulla hän pyrkii jäsentämään tilannetta itselleen. Tämän kaltainen käyttäytyminen osoittaa, että henkilö tarvitsee struktuurin muutoksen tueksi. (Kerola ym., 2009, s. 119–120.)

Rutiineilla sekä strukturoinnilla on mahdollista luoda autismikirjon henkilölle turvallinen ja selkeä arki, jolloin hän pystyy myös mahdollisesti toimimaan itsenäisemmin ja keskittymään erilaisiin toimintoihin. Henkilön kuntoutuksen edistyessä voidaan myös strukturointia keventää. Strukturoinnin juuret juontavat Suomessa 1990-luvulle, jolloin TEACCH-menetelmä (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped CHildren) on tullut osaksi autismikirjon henkilöiden kasvatusta. Menetelmässä on olennaista luoda visuaaliset rakenteet ympäristöstä, toimintaohjelma sekä henkilön tarpeiden mukaisia tehtävätuokioita. (Kerola ym. 2009, s. 167.) Strukturoinnin tarkoituksena on aina kertoa sekä selkeyttää henkilölle, että mitä, missä, milloin, kenen kanssa, kuinka kauan ja mitä tulee tapahtumaan toiminnan jälkeen. Selkeiden rakenteiden ja myös ennustettavuuden avulla pystytään takaamaan autismikirjon henkilölle arjen turvallisuus. Struktuurin avulla mahdollistuu myös työntekijöiden yhdenmukainen ja johdonmukainen työskentely. (Ikonen ym., 2015, s. 20.) Struktuuri on tärkeää rakentaa henkilön tarpeita vastaavaksi. Struktuuri voidaan toteuttaa kuvin, tekstein tai vaikka esinein, sillä tärkeintä on se, että henkilö ymmärtää tehdyn struktuurin ja pystyy hahmottamaan sitä myös ilman työntekijöiden apua. (Oksanen & Solasvaara, 2019, s. 73.) Strukturointi on tärkeä ja yleisesti käytössä oleva työkalu asumisyksiköissä, josta hyötyvät yleensä myös ne erityistä tukea tarvitsevat henkilöt, joilla ei ole autismikirjon diagnoosia.

Autismikirjon henkilöillä saattaa esiintyä erilaisia toiminnanohjauksen vaikeuksia. Toiminnanohjauksen kehittymistä tulisi edistää, jotta henkilön arki olisi sujuvaa ja hän pystyisi suoriutumaan toiminnoistaan mahdollisimman itsenäisesti. Jotta henkilö pystyy hallitsemaan omaa toimintaansa, tulisi hänen tietää mitä tehdään ja miten se tehdään. Autismikirjon henkilöillä on yleisesti vaikeuksia

kokonaisuuksien hahmotuksessa, joka on yksi tärkeä rakennuspalikka toiminnanohjauksessa. Lisäksi toiminnanohjauksen vaikeuksiin liittyvät useasti myös ympäristön aiheuttamat aistiärsykkeet, vaikeus toimia joustavasti muuttuvissa tilanteissa sekä mahdolliset tarkkaavaisuuden häiriöt. (Partanen, 2010, s. 36–37.) Olemme nähneet, että toiminnanohjausta pystytään vammaispalveluiden asumisyksiköissä kuitenkin johdonmukaisella ja tavoitteellisella työskentelyllä edistämään koko työyhteisön voimin. Lisä haasteen kuitenkin tuo, jos oman toiminnanohjauksen lisäksi henkilöllä on myös hankaluuksia hahmottaa ajan kulumista arjessa. Tämäkin on autismikirjon henkilöille tyypillinen haaste. Autismikirjon henkilö ei välttämättä hahmota, koska asiat tapahtuvat tai miten kauan asioiden tekemisessä kestää. Ajan hahmottamista voidaan kuitenkin auttaa visuaalisin keinoin. Visuaalisina keinoina voidaan käyttää esimerkiksi Time Timer-kelloa, tiimalasia, päivä- tai viikko-ohjelmia, vuosikalentereita tai erilaisia tehtävälistoja. (Ikonen ym, 2015, s. 21.) Olemme päässeet hyödyntämään autismikirjon henkilöiden kanssa monenlaisia ajan hahmottamisen apuvälineitä ja koemme näiden olevan välttämättömiä työvälineitä vammaispalveluiden asumisyksiköiden arjessa. Tärkeä työskentelystä kerätty oppi on myös se, miten yksilöllistä erilaisten apuvälineiden käyttö onkaan. Toiset autismikirjon henkilöt voivat tarvita jokaisessa arjen toiminnossaan jonkinlaisen visuaalisen keinon, joilla hahmottaa ajan kulumista, kun toiselle riittää normaali seinäkalenteri tai älypuhelimien kalenteritoiminto.

Erilaiset toimintatavat tukevat autismikirjon henkilöiden arkea. Autismikirjolaisilla on kuitenkin usein yleisesti suurempi stressiherkkyys eli heidän stressijärjestelmänsä aktivoituu helpommin ja voimakkaammin. Usein kyse on monien asioiden summasta kuten esimerkiksi siitä, että henkilön aistijärjestelmä välittää runsaasti aistimuksia, yksityiskohdat tulevat silmille ja kokonaisuuksien hahmottaminen on vaikeaa. Ympäristön arkisetkin tapahtumat jäävät mieleen, eikä henkilö välttämättä osaa mielessään järjestää kokemuksiaan loogisesti. Usein stressijärjestelmän ollessa kovin aktiivinen paras ja joskus ainut keino voi olla se, että autismikirjon henkilö saa rauhoittua turvallisessa ja mahdollisimman vähän aistimuksia tuottavassa paikassa. (The National Autistic Society, 2017.) Vammaispalveluiden työntekijät voivatkin mahdollisuuksien mukaan sopia asiakkaan kanssa hänelle jonkin paikan juuri rauhoittumista varten. Olemme huomanneet, että aina esimerkiksi sänkyyn makoilemaan meno ei välttämättä ole paras vaihtoehto, joten olisi

hyvä olla jokin muu vaihtoehto käytettävissä. Esimerkiksi hyvin voi toimia rauhoittavasti sisustettu huoneen nurkka, jossa pääsee sermin tai hyllyn taakse ja saa halutessaan vedettyä nojatuolissa tai säkkituolissa istuessaan viltin majaksi itsensä päälle. Hyvä on myös, mikäli lähistölle sijoitetaan esimerkiksi kuulosuojaimet ja jotakin hypisteltävää kuten Rubikin kuutio. Yleisesti stressijärjestelmä voi tosiaan aktivoitua arjessa melkein mistä tahansa hyvin yksilöllisesti huolimatta siitä onko asia myönteinen vai negatiivinen. Tämän vuoksi jollekin siivoaminen aiheuttaa runsaasti stressiä, kun taas toinen siivoaa rentoutuakseen. (Oksanen & Sollasvaara, 2019, s. 85.) Kokemuksemme mukaan juuri siivous saattaa tuottaa hyvin erilaisia reaktioita. Joillekin autismikirjon henkilölle se yksinkertaisesti tuottaa liian paljon aistimuksia esimerkiksi imurin kovan äänen tai märän siivousrätin inhottavan tuntuman vuoksi. Joidenkin henkilöiden painostaminen siivoamaan ilman tarvittavia apuvälineitä saattaa aiheuttaa voimakastakin haastavaa käytöstä. Toisaalta samat toimet saattavat sujua vaivattomasti siivoushanskat kädessä ja kuulosuojaimet päässä.

Yleisesti olemme kerryttäneet työkokemusta autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelystä. Tämän ansiosta olemme päässeet kokeilemaan asiakkaiden kanssa erilaisia käytäntöjä ja menetelmiä. Osa niistä on koettu toimiviksi, kun taas osasta on luovuttu, koska ne eivät ole vastanneet tietyn henkilön tai vammaispalveluiden asumisyksikön tarpeisiin. Olemme nähneet, että asumisyksiköiden toimivan arjen välttämättömyyksiä ovat erilaiset asiakkaiden arjesta tehdyt kirjalliset ohjeistukset. Kirjallisilla ohjeistuksilla on mahdollista jakaa niitä keinoja ja menetelmiä, jotka tekevät henkilön arjesta toimivamman. Joitakin henkilöitä varten pitää tehdä hyvinkin tarkat toimintaohjeet esimerkiksi suihkukäynneistä, jotka sisältävät kaiken saippuan laittamisesta suihkun päälle vääntämiseen. Ohjeistusten tulisi aina olla jokaisen työntekijän saatavilla sekä niiden ajantasaisuudesta tulisi huolehtia. Hyvä olisi myös se, jos jonnekin talletettaisiin vanhempiakin ohjeistuksia, jotta uusien ja vanhojen välillä voidaan tehdä vertailuja. Porttikirja on esimerkiksi hyvä tiedonkulun väline autismikirjon henkilöitä hoidettaessa. Porttikirjaan on kirjattu asiakkaan tärkeimmät ohjeistukset ja hyväksi todetut toimintatavat, jotka ovat kuntoutuksen kannalta välttämättömiä. Asumispaikan vaihtuessa seuraavan paikan työntekijät pystyvät hyödyntämään aiemmin tehtyä

hyvää työtä. (Kerola ym., 2009, s. 198.) Porttikirjaa voidaan myös hyödyntää asu-misyksiköissä uusien työntekijöiden sekä opiskelijoiden perehdyttämisessä.

3.3 Vuorovaikutus ja kommunikaatio

Joidenkin autismikirjon henkilöiden vuorovaikutus on rajallista sekä poikkeavaa ja siinä on havaittavissa tiettyjä erityispiirteitä, joka näkyy useimmiten katsekon-taktin ja vastavuoroisuuden puuttumisena, vaikeutena ilmaista tunteita tai rea-goida tilanteissa oikein. Jotkin henkilöt saattavat olla huonoja tekemään aloitteita toiminnan aloittamista varten. Vuorovaikutustaitoja voidaan kuitenkin opettaa au-tismikirjon henkilölle toistojen kautta sekä hyödyntäen erilaisia toimintatapoja ja menetelmiä. Vuorovaikutustaitojen harjoittelu on kuitenkin haastavampaa kuin jonkun muun arkeen liittyvän konkreettisen asian. Vuorovaikutustaitoja voi-daan kehittää esimerkiksi harjoittelemalla erilaisia sosiaalisia tilanteita. Tilantei-den harjoittelu vaatii innovatiivisuutta sekä myös kärsivällisyyttä, koska uusien asioiden oppiminen on kokonaisuudessaan pitkäjänteisyyttä vaativa prosessi au-tismikirjon henkilöille. (Kerola ym., 2009, s. 35, s. 37, s. 42–43.) Erilaisten kirjoit-tamattomien sääntöjen ymmärtäminen voi olla haastavaa autismikirjon henki-löille. Työntekijöiden tulisikin tilanteissa sanoittaa sitä, kuinka tulisi toimia eikä kieltää. Selkokieliisyys on myös vuorovaikutustilanteissa merkittävässä ase-massa. (Duodecim Terveyskirjasto, 2020.) Autismikirjon henkilö voi ymmärtää viestinnän joskus hyvinkin kirjaimellisesti eikä välttämättä ymmärrä siinä esiinty-vää sarkasmia. (Havukainen, 2019, s. 4.) On myös tärkeää muistaa, että toisi-naan autismikirjon henkilö voi tarvita tavallista enemmän aikaa vuorovaikutusti-lanteessa.

Tunteet ovat olennainen osa vuorovaikutusta. Tunteita voidaan ilmaista esimer-kiksi liikkeissä, äänensävyissä tai ilmeissä. Autismikirjon henkilöiden on kuitenkin vaikea tunnistaa ja ilmaista erilaisia tunteita, mutta näitäkin on mahdollista harjoi-tella. Tunnetaitojen puuttuminen voi näyttäytyä kyvyttömyytenä vuorovaikutusti-lanteissa, henkilö ei välttämättä pysty ymmärtämään toisen ilmaisemia tunteita tai ei näe asioita muiden näkökulmasta. Tunnetaitojen puutteellisuus voi johtaa siihen, että henkilö alkaa välttelemään sosiaalisia tilanteita. Tunnetaitojen

opettaminen on hyvä aloittaa eri perustunteiden tunnistamisella, jotka ovat ilo, suru, pelko ja viha. Tunnetaitoihin kuuluu myös tunteiden säätelytaidot. Harjoittelun avulla on mahdollista osata hallita omia tunteitaan. Harjoittelun tukena voidaan käyttää visuaalisia keinoja. (Kerola ym. 2009, s. 149–154.) Työntekijä voi esimerkiksi tulostaa netistä sopivat kuvat tunnetaitoharjoituksiin tai etsiä valmiita materiaaleja niiden opettamiseen.

Autismikirjon henkilöillä vuorovaikutuksessa esiintyvät haasteet ovat yleisiä, kuten vuorovaikutuksessa oleminen, katsekontaktin ottaminen, puheen ymmärtäminen, äänensävyjen ja eleiden ymmärtäminen tai tunnetaitojen hallitseminen. AAC-keinoja (Augmentative and Alternative Communication) eli puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiokeinoja voidaan käyttää autismikirjon henkilöiden kanssa erilaisissa arjen tilanteissa vuorovaikutuksen tukena. Erilaiset AAC-keinot voidaan jakaa avusteiseen ja ei-avusteiseen kommunikointiin. Avusteisessa kommunikoinnissa hyödynnetään apuvälineitä, kuten esineitä, kuvia ja merkkejä ja ei-avusteisessa kommunikoinnissa käytetään esimerkiksi eleitä, viittomia tai ääniä. AAC-keinoja käytetään yksilöllisten tarpeiden mukaan ja niiden käyttöönotto vaatii pitkäjänteistä harjoittelua, jotta niistä tulisi luontainen osa autismikirjon henkilön arkea. (Ikonen ym, 2015, s. 11.) Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiokeinojen käyttöönotossa tarvitaan koko työyhteisön panosta.

Vammaispalveluiden asumisyksiköissä työskentelevät voivat opettaa arjen toiminnoissa autismikirjon henkilöille vuorovaikutusta ja sosiaalisia taitoja. Opetuksen tukena voidaan käyttää visuaalisia keinoja, kuten kuvin rakennettua sosiaalista tarinaa. Sosiaalista tarinan avulla on mahdollista havainnollistaa opetettava sosiaalinen tilanne. Sosiaalinen tarina voi olla kirjoitettua tekstiä, kuvia tai vaikka niiden yhdistelmä, joka on toimiva menetelmä varsinkin, kun harjoitellaan uusia tai haastavia tilanteita. Visuaalisella tarinalla on mahdollista ennakoida ja käydä yksityiskohtaisestikin läpi erilaisia tilanteita. Sosiaalisella tarinalla kerrotaan rakentamisen tavoin autismikirjon henkilölle mitä, missä, kenen kanssa, tilanteen kesto sekä mitä tilanteen jälkeen tapahtuu. Sosiaalisten tarinoiden tavoitteena on vähentää autismikirjon henkilöiden stressiä ja helpottaa selviytymään paremmin jännittävistä sosiaalisista tilanteista. (Kerola ym. 2009, s. 45–47.) Olemme huomanneet, että sosiaalinen tarina rakennetaan henkilön

yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Toinen henkilö voi tarvita yksityiskohtaisemman tarinan, kun toiselle henkilölle lyhyt ja selkeä sosiaalinen tarina sopii paremmin. Asumisyksiköiden työntekijät voivat hyödyntää sosiaalisia tarinoita monessa tilanteessa autismikirjon henkilöiden kanssa. Sosiaalista tarinaa voidaan käyttää kommunikoinnin tukena, kun kerrotaan henkilölle esimerkiksi, miten ruokailuissa tulisi toimia tai minkälaisen palkinnon henkilö voi saada, kun toiminto sujuu onnistuneesti.

Autismikirjolla oleva henkilö saattaa olla tilanteessa, jossa hänellä ei ole keinoa kommunikoida toisten ihmisten kanssa tai hän ei osaa olla hyväksyttävällä tavalla vuorovaikutuksessa. Tällöin haastava käyttäytyminen voi olla henkilölle ainoa tapa kertoa omista tarpeistaan ja usein henkilö käyttäytyykin haastavasti, jos hänellä ei ole keinoa kommunikoida. Voi olla, että hänelle ei ole opetettu kommunikointia tai kommunikoinnin apuvälineiden käyttöä. Kommunikoinnin opettaminen on pitkäjänteinen prosessi, mutta sen avulla voi olla mahdollista päästä eroon käyttäytymisen haasteista. AAC-menetelmiä voidaan käyttää myös puhuvien autismikirjon henkilöiden kanssa. Jokaisella ihmisellä on oikeus vuorovaikutukseen. (Kerola ym. 2009, s. 132–133.) Suomessa arvioidaankin olevan noin 30 000 henkilöä, jotka tarvitsevat kommunikointinsa tueksi apuvälineitä. Kommunikointiin perehtyneet asiantuntijat arvioivat moniammatillisesti apuvälineiden tarpeen sekä auttavat löytämään oikeanlaisen keinon kommunikoida. Suomessa toimii Tikoteekki-verkosto, johon kuuluu erikoissairaanhoidon yksiköitä. Nämä yksiköt tarjoavat kommunikointiin liittyviä palveluita ja informaatiota. (Tikoteekki-verkosto, i.a. -a.) Autismikirjon henkilöillä on usein puutteita vuorovaikutuksessa ja heille olisi tärkeää löytää keino kommunikoida. Kommunikointikeinon löytäminen voi olla haasteellista, jonka vuoksi vammaispalveluiden asumisyksiköissäkin kannattaa hyödyntää Tikoteekin palveluita rohkeasti. Moniammatillisessa yhteistyössä on mahdollista löytää autismikirjon henkilölle keino kommunikoida, joka helpottaa niin henkilöä itseään, kuin hänen kanssaan työskenteleviäkin. Yhteistyöorganisaatiomme vammaispalveluiden asumisyksiköt pystyvät hyödyntämään Satakunnan Tikoteekin palveluita. Satakunnan Tikoteekki on osa Satakunnan sairaanhoitopiiriä ja sen toimitilat sijaitsevat Porissa Honkaluodossa. Tikoteekin asiakkaaksi pääsee lähetteellä, jonka tekee lääkäri tai henkilön kuntoutusasioista vastaava erityistyöntekijä. Tikoteekissa tehdään arvio henkilön

apuvälinetarpeista liittyen kommunikointiin, jonka jälkeen apuväline hankitaan tai rakennetaan asiakkaalle. Tikoteekin palveluihin kuuluu apuvälineen käytön perehdyttäminen sekä laitteiden päivitykset ja korjaukset. Asiakkaalle käynnit ovat maksuttomia ja niistä veloitetaan henkilön kotikuntaa. (Tikoteekki-verkosto, i.a. - b.)

Yleisesti autismikirjon henkilöiden kanssa kommunikoinnissa olisi hyvä muistaa nämä edellä mainitut erityispiirteet. Hyviä konkreettisia keinoja, joita huomioida autismikirjolla olevien kanssa on, että itse tuottaa selkeää puhetta esimerkiksi karsimalla turhat sanat ja monimutkaiset ilmaisut pois. Työntekijöiden on hyvä myös käyttää yhdensuuntaisia sanavalintoja ja käyttää samaa sanavarastoa mahdollisimman paljon. Tarvittaessa voi todella vääntää rautalangasta asioita eli toisin sanoen muutetaan sanotut asiat konkreettisemmiksi esimerkiksi juuri erilaisten puhetta tukevien keinojen avulla. (Kerola, 2009, s. 64–65.) Olemme havainneet, että oma rauhallisuus ja edes näennäisesti kiireetön toiminta toimii usein tehokkaammin, kuin epämääräinen sinkoilu ja kiirehtiminen esimerkiksi aamutoimien aikana. Lisääjän antaminen autismikirjon henkilölle kommunikointitilanteissa voi olla ensiarvoisen tärkeää, sillä hiljaisuus ei useinkaan ole pahasta, sillä sen aikana henkilö voi miettiä vastausta tai prosessoida juuri sanottua asiaa. Toistaminen ja uudelleen sanoittaminen ovat myös hyviä keinoja, mutta tätäkään ei kannata tehdä liikaa. Liian aktiivinen uudelleen sanoitus ja asian uudelleen muotoilu voivat haitata autismikirjon henkilöä. Maltti on usein valttikortti autismikirjon henkilöiden kanssa. Usein autismikirjon henkilöt tarvitsevat myös enemmän omaa tilaa kuin muut, jolloin on hyvä pitää mahdollisuuksien mukaan suurempi fyysinen etäisyys kuin mitä muuten pitäisi toiseen ihmiseen. Olemme koonneet oppaaseemme tiiviin kymmenen kohdan listan autismikirjon henkilöiden kohtaamisesta. (Liite 2.)

3.4 Seksuaalisuus

Seksuaalisuus on osa jokaista ihmistä. Autismikirjolaisillekin tulee siis tarjota iän mukaista valistusta lisääntymisterveydestä ja perheen suunnittelusta sekä antaa keinoja seksuaalioikeuksiensa käyttämiseen (Yleissopimus vammaisten

henkilöiden oikeuksista, 2016, 23. artikla). Seksuaalisuus linkittyy paikoitellen hyvinkin voimakkaasti meidän kaikkien muiden tapaan myös autismikirjon henkilön hyvinvointiin. Silti esimerkiksi asumisyksikköön tehdyssä hoitosuunnitelmassa ei välttämättä ole mainintaa seksuaalisuudesta tai sen huomioinnista ollenkaan. Välillä aihe jää huomiotta puhtaasti sen vuoksi, että jo työntekijöiden ammattiopinnoissa aihe on käsitelty suppeasti ja aihetta on käsitelty vanhojen oppimateriaalien avulla tai opetus aiheeseen liittyen ei ole ollut tarpeeksi käytännönläheistä. Saatetaan myös unohtaa, että joidenkin henkilöiden seksuaalinen kehitys on viivästynyt ja seksuaaliset tarpeet saattavat ponnahtaa esille vasta, kun henkilö on jo huomattavasti aikuisuuden puolella. (Palonen-Munnukka, 2009, s. 13.)

Seksuaalisuuteen liittyvässä ohjauksessa huomioitavaa on, että autismikirjon henkilöitä ohjataan samoin perusperiaattein kuin kaikkia muitakin. Ohjaus voi pitää sisällään henkilön oman seksuaalisuuden hyväksyntää ja sen arvostamista sekä myöskin seksuaalisuudesta nauttimista. Toisaalta tärkeää on pitää esillä ihmisten itsemääräämisoikeutta sekä turvataitoja ja opettaa hyväksyttävää käyttäytymistä. (Kerola ym., 2009, s. 207.) Työntekijöiden on hyvä muistaa, että autismikirjon henkilö ei muutu seksuaalisesti aktiivisemmaksi seksuaalikasvatusta saadessaan vaan ennemminkin oppii kohtaamaan ja huomioimaan toisia ihmisiä ja omaa seksuaalisuuttaan sen avulla aikaisempaa paremmin (Palonen-Munnukka, 2009, s. 89). Seksuaalioikeuksia ja seksuaaliterveyteen liittyviä asioita voidaan tarvittaessa opettaa visuaalisin, selkokielistin tai puhetta korvaavin keinoin henkilön tarpeiden mukaan. Tärkeää on ohjata toimimaan hyväksyttävällä tavalla erilaisissa seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa. Opeteltavat tilanteet voivat liittyä esimerkiksi itsetyydytykseen, soveliaaseen toisen koskettamiseen tai kondomin laittamiseen. Seksuaalisuuteen liittyvissä asioissa voidaan myös hyödyntää erityisesti seksuaaliterveyteen perehtyneiden työntekijöiden ammattitaitoa ja esimerkiksi tarpeen tullen konsultoida heitä vaikeissa tilanteissa. (Kerola ym., 2009, s. 207.)

Laajemmin autismikirjolaisten seksuaalisuudesta on alettu puhua vasta 1980-luvulla, jolloin asia vielä nähtiin lähinnä ongelmana esimerkiksi julkisen itsetyydytyksen vuoksi. Toisaalta, kun tuolloin nostettiin esiin julkisen itsetyydytyksen ongelmallisuus, niin nostettiin myös yleisesti esiin, että myös autismikirjon henkilöt

ovat seksuaalisia siinä missä muutkin ihmiset. (Juhola, 2018, s. 186.) Kokemuksemme mukaan seksuaalisuuteen liittyviä keskusteluja käydään ajoittain paljonkin vammaispalveluiden asumisyksiköissä. Näkemyksemme mukaan lähtökohteisesti kuitenkin tarvittaisiin lisää aihetta sivuavia keskusteluja, jotta koko aihe tulisi työntekijöiden kesken luontevammaksi keskustelunaiheeksi ja erilaisia ennakoluuloja ja vanhentuneita ajatusmalleja saataisiin tarvittaessa purettua. Avointen keskustelujen jälkeen olisi mahdollista, että keskusteluun osallistuneella työntekijällä on mahdollisesti luontevampi ote, kun jossain vaiheessa tulee tarve aloittaa autismikirjon henkilön kanssa keskustelu seksuaalisuuteen liittyen.

Vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöiden on hyvä tiedostaa, että autismikirjon henkilöiden seksuaalisuus ei rajoitu juuri vain itsetyydytykseen. Samalla tavalla he saattavat haluta läheisyyttä sekä seksiä toisen tai toisten ihmisten kanssa kuin kaikki muutkin. Autismikirjon henkilöt saattavat myös olla ympäristön tuottamille paineille sokeita, jolloin heidän saattaa olla neurotyypillisiä henkilöitä luontevampaa toteuttaa seksuaalisuuttaan eri seksuaalisen suuntautumisen muodoissa. Toisen tai toisten ihmisten kanssa haasteeksi saattavat kuitenkin muodostua heikot vuorovaikutustaidot, joissa autismikirjon henkilö saattaa tarvita paljonkin ohjausta. Esimerkiksi henkilö saattaa osoittaa kiinnostustaan epäselvästi vastapuolelle tai hän kokee toisen osoittaman yleisen ystävällisyyden olevan merkki parisuhteesta, vaikka näin ei tosiasiassa ole vielä todellakaan sovittu. Toisaalta sosiaalisten normien ymmärtämisen haasteet voivat näkyä siinä, että välttämättä toisen kosketteluille ei osaa sanoittaa rajoja tai kertoa, jos joku asia ei tunnukaan itsestä hyvältä. (Juhola, 2018, s. 186–187.) Autismikirjon henkilöiden aistien erityispiirteet, kuten tunto- ja kuuloaistin yliherkkyydet vaikuttavat myös seksuaalisuuteen. Tuntoaistin yliherkkyys voi aiheuttaa sen, että kevyt kosketus tuottaa voimakkaita kivuntuntemuksia. Henkilöllä voi esiintyä yliherkkyyden lisäksi myös tuntoaistin aliherkkyyttä, jolloin hänellä on tarve saada voimakkaita kosketuksen tuntemuksia, kuten puristelua tai painelua. Autismikirjon henkilöt itse usein tuovat esille sukupuolien sekä seksuaalisuuden moninaisuuden ja heidän asenteensa voi olla ennakkoluulottomampaa. Seksuaaliterveyteen liittyvissä asioissa tulee myös muistaa, että ihmisen ei tarvitse osoittaa kiinnostusta seksiin ollakseen seksuaalinen. Muistettava asia on myös se, että yksilöllisellä

seksuaalisuuden huomioinnilla ja oikea-aikaisella tiedolla pystytään lisäämään henkilön mielen hyvinvointia. (Härkönen, 2013, s. 26–27.)

Asumisyksiköissä työskentelevien ei tosiaan tarvitse olla seksuaaliterveyden ammattilaisia, jotta seksuaalisuutta voi käsitellä asiakkaan kanssa. Tärkeää on ennen kaikkea etukäteen itsekseen miettiä omaa seksuaalisuutta, jotta asiakkaan seksuaalisuus on helpompi kohdata. Aihe voi olla vaikea puolin ja toisin varsinkin, jos työntekijä itse ei ole saanut seksuaalikasvatusta ja lupaa ilmaista seksuaalisuuttaan silloin, kun olisi esimerkiksi nuoruudessa sitä tarvinnut. (Palonen-Munnukka, 2009, s. 17–18.) Vammaispalveluiden asumisyksiköissä työskentelee kyselyvastaustemme perusteella työuran eri vaiheissa olevia työntekijöitä ja selvää on, että he ovat myös eri ikäisiä ja eri sukupuolista. Jokaista sukupuolista ohjaavat ja ovat ohjanneet erilaiset normit siitä mitä seksuaalisuus on. Joskus saatetaan ajatella, että työ sisältää vain perushoidosta huolehtimista, vaikka työntekijä toimisi henkilön omahoitajana. Omahoitajan tehtävänä yleisesti on huolehtia kokonaisvaltaisesti henkilön hoidosta, joka saattaa henkilöstä riippuen kattaa myös erilaiset seksuaalisuuteen liittyvät avuntarpeet. (Palonen-Munnukka, 2009, s. 15–16.) Työntekijän kannattaa pohtia omia käsityksiään, sillä joskus seksuaalisuus nähdään edelleen vain uhkana ja altistajana esimerkiksi seksuaaliselle hyväksikäytölle. Vuorovaikutustilanteissa asiakkaan kanssa onkin siis tärkeää tuoda esiin arvostusta seksuaalisuutta kohtaan eikä korostaa jatkuvasti vain uhkia. (Kivirauma, 2015, s. 154, s. 196.) Työntekijän ja koko työyhteisön kannattaa käsitellä seksuaaliterveyteen liittyviä asioita asiakkaiden kanssa aina mahdollisuuksien mukaan ja luoda jopa tavoitteellinen suunnitelma, jolla asiakkaiden tietotaitoa seksuaaliterveyteen liittyen lisätään yhdessä päätetyin keinoin (Palonen-Munnukka, 2009, s. 19). Yleisellä tasolla tarvittaisiin asenteellisen ilmapiirin muuttamista myönteisempään suuntaan, jotta kaikkien vammaisten seksuaalisuus olisi arvostettavammassa ja hyväksyttävämmässä asemassa (Eriksson, 2015, s.196).

3.5 Haastava käyttäytyminen

Haastava käyttäytyminen on terminä tuttu suurimmalle osalle vammaispalveluiden asumispalveluissa työskentelevistä. Yleisesti haastava käyttäytyminen termin taustalla vaikuttaa viesti, jolla henkilö yrittää kertoa jotain sosiaalisesti ei-hyväksyttävällä tavalla. Erityistä tukea tarvitsevan lähipiirin tulee ymmärtää mitä haastavan käyttäytymisen takana piilee ja mitä tukea tarvitsevalla on sanottavanaan. Ennen kuin termi haastava käyttäytyminen tuli tietoisuuteen, puhuttiin pahatapaisista, epänormaaleista, poikkeavista sekä ongelma- ja häiriökäyttäytymisestä. Erot normaalin ja poikkeavan käyttäytymisen välillä vaihtelevat, mutta yleensä haastava käyttäytyminen on tunnistettavissa arjessa. Haastava käyttäytyminen voi leimautua pitkäksi aikaa ihmiseen, jolloin ympäristön on vaikeaa nähdä muuta kyseisessä ihmisessä. Haastava käyttäytyminen on siinäkin mielessä osuva termi, koska se luo ympäristölle haasteen, jonka ratkaiseminen ja hallintaan saaminen tuo voiton tunteen. (Kerola & Sipilä, 2017, s. 18.)

Ennen haastavaa käyttäytymistä voidaan havaita ennusmerkkejä henkilön puheessa, tunnetilassa tai fyysisessä tilassa. Puheessa havaittavat merkit voivat olla suoraan esimerkiksi uhkailua, kiroilua tai riidan haastamista, mutta myös erilaiset äänenmuutokset puheessa tulisi tunnistaa puhumattomuuden ohella. Henkilön tunnetilassa voi esiintyä ahdistusta, kireyttä tai kiihtyneisyyttä, joka voi antaa ennusmerkkejä mahdollisesta haastavasta käyttäytymisestä. Henkilö voi fyysisesti myös viestiä tulevasta haastavasta käyttäytymisestä, esimerkiksi motorisella levottomuudella, asioiden paukuttamisella, tuijottamisella, ihon värin muutoksilla tai kehon jännittyneisyydellä. Väkivaltaisuus liittyy usein haastavaan käyttäytymiseen, mutta tulee muistaa, että kukaan ei käytäydy väkivaltaisesti huvin vuoksi. Tämän vuoksi tulee selvittää väkivaltaisuuteen johtaneet syyt. (Kerola & Sipilä, 2017, s. 20–21.)

Autismikirjon henkilö voi käyttäytyä monin tavoin haastavasti. Käytös voi olla monenkirjavaa ja se voi kohdistua henkilöön itseensä tai muihin ympärillä oleviin. Henkilö voi esimerkiksi lyödä, purra, rikkoa asioita, sutata eritteillään ja syödä niitä, huutaa tai raapia itseään tai muita. Tärkeää on, että työyhteisö pyrkii

löytämään keinot ja menetelmät, joilla puututaan haastavaan käyttäytymiseen ja yritetään saada myönteisyydellä kehitystä aikaan. (Kerola & Sipilä, 2017, s. 22.)

Työntekijät voivatkin puuttua haastavaan käytökseen monin tavoin. Joskus kuitenkin haastavan käyttäytymisen huomiotta jättäminen voi toimia parhaiten. Tilanne voi kuitenkin olla sellainen, että käyttäytyminen vahingoittaa henkilöä itseään tai muita, jolloin siihen on pakko puuttua suunnitellusti. On hyvä pohtia käyttäytymisen taustalla olevia syitä ja sitä, miten niitä voitaisiin ennaltaehkäistä sekä minkälaisilla keinoilla saataisiin muutosta haastaviin tilanteisiin. Tilanteen katkaiseminen voi myös toimia ja sen voi yrittää toteuttaa esimerkiksi saamalla henkilö kiinnostumaan toisesta asiasta tai ohjaamalla hänet sovittuun rauhoittumisen paikkaan, johon henkilö muutenkin vetäytyy esimerkiksi runsaiden aistiärsykkeiden vuoksi. Toisaalta tilanteen voi katkaista myös kiinnipito, joka voi rauhoittaa tilanteen. Kiinnipito tulee aina toteuttaa hallitusti ja tämä vaatii kouluttautumisen keinoon. Erilaisia koulutuksia ovat esimerkiksi AVEKKI, MAPA ja HFR. Kiinnipitotilanteet olisi hyvä purkaa jälkikäteen henkilöstön kesken, koska ne voivat aiheuttaa monenlaisia tunnereaktioita. (Kerola & Sipilä, 2017, s. 28–29.) Myös autismitilanteiden henkilön kanssa voi olla tarpeen käydä tilanne läpi jälkikäteen ja tarvittaessa hyödyntää purkukeskustelussa henkilön kanssa muutenkin käytössä olevia puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja.

Työntekijöiden puuttuessa haastavan käytöksen tilanteeseen olisi hyvä toimia suunnitelmallisesti, jolloin jokainen työntekijä tietää oman roolinsa ja tilanne saataisiin hoidettua mahdollisimman rauhallisesti. Puuttumista suunniteltaessa on hyvä määrittää, että kuka työntekijöistä on vuorovaikutuksessa henkilöön. Useamman työntekijän ohjaus voi tehdä tilanteesta henkilölle vieläkin hämmäntävämmän ja entisestään jopa pahentaa tilannetta. Henkilön käyttäytyessä haastavasti voi toisinaan olla tarpeen käyttää rajoitustoimenpiteitä, jos käyttäytyminen aiheuttaa vaaraa henkilölle itselleen tai muille ihmisille. Rajoitustoimenpiteitä ovat esimerkiksi juuri kiinnipittäminen, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö tai lyhytaikainen erillään pitäminen. Rajoitustoimenpiteet on aina toteutettava erityis- huollossa olevan henkilön ihmisarvoa kunnioittaen ja mahdollisimman turvallisesti samalla hänen perustarpeistaan huolehtien. Rajoitustoimenpiteen käyttö on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä tai jos se vaarantaa

erityishuollossa olevan henkilön terveyden tai turvallisuuden. Mikäli rajoitustoimenpide kohdistuu alaikäiseen, on rajoitustoimenpidettä käytettäessä otettava huomioon alaikäisen etu sekä hänen ikänsä ja kehitystasonsa. (L 519/1977.)

Minkälaisia syitä voidaan sitten löytää haastavan käyttäytymisen taustalta? On hyvä, että syitä haastavalle käyttäytymiselle ryhdytään selvittämään varhaisessa vaiheessa. Syiden etsiminen edellyttää avointa, luovaa ja keskustelevaa ilmapii-riä ja toiset kokevat myös visuaaliset keinot hyödyllisinä välineinä. Syiden taustalla voivat vaikuttaa lapsuudessa tapahtuneet asiat, jonka vuoksi on hyvä hyödyntää myös lähipiirin tietoa henkilön historiasta. Syitä haastavalle käyttäytymiselle voivat olla esimerkiksi aistiärsykkeet, kommunikointiin liittyvät haasteet, strukturoinnin puute, turvattomuuden tunne tai erilaiset muutokset. (Kerola & Sipilä 2017, s. 40, s. 42.) Kun syy haastavalle käyttäytymiselle on löytynyt, voi olla tarve opettaa henkilölle uusi toimintatapa, jotta haastavan käyttäytymisen tilalle saadaan hyväksyttävää käyttäytymistä. Opetuksen lähtökohtana on positiivinen ajattelutapa ja henkilöä tulee kannustaa sekä palkita toimimaan oikein. Uuden toimintatavan oppiminen on pitkäjänteisyyttä vaativa prosessi, joka vaatii paljon toistamista. (Duodecim Terveyskirjasto, 2020.) Kokemuksemme mukaan autismikirjon henkilöt oppivat uusia tilanteita ja käytäntöjä paremmin juuri palkitsemisen avulla kuin taas rangaistuksia käyttämällä. Palkintoina tulee käyttää jotain, joka motivoi henkilöä ja sopivan palkinnon löytäminen voi vaatia kekseliäisyyttä. Palkinto voi olla ihan mitä vain, kuten esimerkiksi joku pieni herkku tai henkilölle mieleinen tekeminen. Tärkeintä on, että palkinto motivoi henkilöä.

3.6 Ikääntyminen

On paljon ihmisiä, joilla ei ole autismikirjon diagnoosia, vaikka autismikirjon piirteitä on havaittavissa (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016, s. 105–106). Suomen väestössä on, muiden ikäryhmien tapaan arviolta, joka sadas ikääntynyt autismikirjolla ja määrä on kasvussa parantuneen diagnosoinnin myötä. Edelleen kuitenkin osa ikääntyvistä elää ilman autismikirjon diagnoosia ja sellaista arjen tukea, josta eniten hyötyisi. Osa autismikirjon piirteitä omaavista on aikaisemmin saatettu diagnosoida psykiatriaan tai kehitysvammaisuuteen liittyvillä

diagnooseilla, vaikka oikea olisi löytynyt autismikirjoon kuuluvien diagnoosien joukosta. Toisaalta on saatettu pitää henkilöä koko tämän elämänkaaren ajan vain hieman erikoisena, jolloin mitään diagnoosia ei ole sen vuoksi tehty tai asiaa ei ole edes sen enempää mietitty. Kaiken kaikkiaan vääränlainen diagnoosi tai diagnosoimattomuus on saattanut johtaa henkilön toimimattomille hoitopoluille. Välttämättä tarjottu kuntoutus ei ole toiminut parhaalla mahdollisella tavalla. (Havukainen, 2019, s. 2, s. 6.) Osa ilman diagnoosia elävistä on saattanut masentua tai saada muita psyykkisiä oireita, koska elämää on ollut niin vaikeaa elää ilman oikeanlaista tukea tai ymmärrystä omista erityispiirteistä. Sitten kun oikeaa syytä ei ole osattu havaita, niin henkilö on saattanut tästä johtuen joutua hoitokierteeseen (Kerola ym., 2009, s. 209). Tämä aiheuttaa sen, että vammaistyon, mielen-terveystyon, päihdetyön tai vanhustyön työntekijä saattaa yhtäkkiä kohdata työssään tilanteen, jossa henkilön diagnooseissa olisi parannettavaa. Yksittäinen työntekijä saattaa yhtäkkiä huomata, että henkilö voisi hyötyä autismikirjon henkilöiden kanssa käytettävistä toimintatavoista. Työntekijän havainnon pohjalta saattaakin tällöin käynnistyä sopivan diagnoosin etsimisen prosessi. Huomattavaa autismikirjon henkilön ikääntymisessä on, että erityispiirteet ovat elämänmittaisia eivätkä häviä mihinkään. Ei myöskään ole olemassa tyypillistä ikääntyvää autismikirjolaista. (Havukainen, 2019, s. 6–7.)

Autismikirjon henkilöillä on samanlaiset mahdollisuudet pitkään elämään fyysisen terveyden osalta kuin muillakin (Kerola ym., 2009, s. 209). Autismikirjo on osa henkilöä hänen koko elämänsä ajan ja on ymmärrettävä, että ikääntymisen vuoksi henkilön terveydelliset tarpeet sekä toimintakyky muuttuvat. On muistettava, että autismikirjon henkilöiden ikääntyminen on samanlainen prosessi kuin suurimmalla osalla ihmisistä. Ihmisen ikääntyminen on kaarimainen prosessi, jossa aikuisuus on korkeimpana kohtana ja sen jälkeen alkaa ikääntyminen. Autismikirjon henkilöllä voi olla myös erinäisiä liitännäisdiagnooseja, jotka vaikuttavat ikääntyessä toimintakykyyn. Liitännäisdiagnooseina voi olla esimerkiksi kehitysvammaisuus, epilepsia, tarkkaavaisuushäiriö tai mielenterveysongelmat. (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016, s. 7, s. 12) Ikääntymisen seurauksena voi puhjeta sairauksia, yleisimpänä masennus tai ahdistuneisuushäiriö. Epilepsiaa sairastavilla autismikirjon henkilöillä on riski sairastua osteoporoosiin, joka johtuu epilepsialääkityksestä. Diabetekseen sairastumisen riski on myös suuri. Mahdollisten

kipujen kertominen on vaikeaa, jos vuorovaikutustaidot ovat hyvin puutteelliset eikä henkilö pysty tuomaan ilmi omia tarpeitaan. Tämä voi olla myös syynä, ettei sairauksia huomata ajoissa. Siksi on syytä kiinnittää huomiota henkilön poikkeavaan käyttäytymiseen, jolla voi olla yhteys mahdollisiin kipuihin. Henkilön ikääntyessä on syytä säännöllisesti tarkastaa lääkitys, koska ikääntyminen vaikuttaa lääkkeiden imeytymiseen. Autismikirjon henkilöillä esiintyvä tuntoaistin aliherkkyys voi näkyä alentuneena kivuntuntemisena, jonka vuoksi toiset kipua aiheuttavat sairaudet voivat jäädä huomaamatta. (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016, s. 15–18.) Autismikirjon henkilön elämänkaaren tapahtumat ja toimintakyky ovat aina yksilöllisiä, kuten muunkin väestön (Havukainen, 2019, s. 6–7).

Ikääntymiseen liittyvistä muutoksista tulee kertoa ennakoiden, koska usein autismikirjon henkilöitä yhdistää juuri erilaisten muutosten haastavuus ja niihin sopeutuminen. On huolehdittava, että henkilölle selitetään asioita hänen ymmärtämälleen tavalla. Työntekijä voi käydä autismikirjon henkilön kanssa läpi, että mitä muutoksia tapahtuu ja miksi ne tapahtuvat. (Autismi- ja Aspergerliitto ry, s. 105–106.) Autismikirjon henkilöiden ikääntyessä tulee välillä ajankohtaiseksi esimerkiksi erilaiseen asumisyksikköön muuttaminen, vaikka henkilö olisi asunut tiettyssä asumisyksikössä jo vuosikymmeniä. Nämä tilanteet vaativat yleensä kommunikaation tueksi esimerkiksi sosiaalisen tarinan hyödyntämistä tai asioita voidaan käydä läpi pikapiirtämällä. Yleisestikin autismikirjon henkilön kommunikaatio voi muuttua ikääntymiseen liittyvien muutosten myötä. Henkilön kuulo tai näkö voi heikentyä, jonka vuoksi ne olisi syytä tarkistaa säännöllisesti ikääntymisen myötä. Haastavan käyttäytymisen taustalla voi olla ikääntymiseen liittyvien muutosten aiheuttamat kommunikaatiovaikeudet. Mikäli henkilöllä esiintyy poikkeavaa käyttäytymistä, olisi hyvä tarkistaa, että tarvitseeko hän uusia kommunikaatiovälineitä tukemaan arkeaan. Muistisairaus voi myös aiheuttaa muutoksia henkilön kommunikaatiossa. (Autismiliitto, i.a. -b.) Muistisairauden oireet ovat autismikirjon henkilöillä samanlaisia kuin muilla, ne voivat kuitenkin alkaa vähitellen ja huomaamattomasti. Mikäli näkyy merkkejä muutoksista, on tutkittava dementian mahdollisuutta. (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016, s. 33–34.)

Tutkimuksia autismikirjosta ja ikääntymisestä on vähäisesti (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016, s. 105–106). Osasyynä tähän ovat autismikirjon henkilöiden erityispiirteet, sillä esimerkiksi vuorovaikutuksen haasteet voivat vaikuttaa huomattavasti erilaisten tutkimusten toteuttamiseen (Autismi- ja Aspergerliitto ry, 2016, s. 7, s. 12). Yleisesti autismikirjon ikääntyneisiin liittyvää tutkimusta tarvittaisiin lisää, sillä esimerkiksi juuri autismikirjon henkilöiden elämän loppuvaiheen hoidosta tehtyjä tutkimuksia ei juuri ole tehtynä (Wallace ym., 2019, s. 63).

3.7 Itsemääräämisoikeus, esteettömyys ja saavutettavuus

Itsemääräämisoikeus on nykyään paljon esillä asumisyksikkötyöskentelyssä. Arjen keskellä onkin tärkeää huomioida yksilöllisesti henkilön itsemääräämisoikeutta ja sitä, että toteutuuko se aidosti ja täysimääräisesti. Työntekijöiden tehtävänä on arjen keskellä miettiä, miten itsemääräämisoikeutta voitaisiin vahvistaa ja tarvittaessa kehittää toimintatapoja, jotka tekisivät henkilön omasta päätöksenteosta arkipäivää. Tarvittaessa henkilöä tulee tukea, jotta itsemääräämisoikeus toteutuisi. Tämä tarkoittaa usein sitä, että työntekijä kertoo erilaisista vaihtoehtoista sekä mitä vaikutuksia erilaisilla valinnoilla on elämään. Vaihtoehtojen avaaminen ja selittäminen tarvittaessa visuaalisestikin tarjoaa aidomman mahdollisuuden tehdä omia valintoja. (Heikkinen, 2017, s.13–14.) Autismikirjon henkilön arjessa on huomioitava hänelle sopivien kommunikointikeinojen käyttö ja se, miten niitä hyödyntämällä voidaan parhaiten tuoda erilaiset asiat hänelle ymmärrettävään muotoon.

Vammaiset henkilöt tarvitsevat erityispalveluita ja erityisiä toimia, jotta heillä olisi mahdollisuus saavuttaa yhdenvertaisuus muiden kanssa (Räty, 2017, s. 29). Tämä koskee myös autismikirjolaisia, sillä he useimmiten tarvitsevat yksilöllisten tarpeidensa mukaan tukea ja kuntoutusta koko elämänsä ajan. Kokemuksemme mukaan yhdenvertaisuuden toteutumiseksi on vielä jonkin verran tehtävää, vaikka monet yhteiskunnan toiminnot onkin jo tehty saavutettaviksi erityisryhmille. Saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen erilaissa yhteiskunnan toiminnoissa onkin kaikkien asia. Joskus autismikirjon henkilöitä varten tehty pienikin muutos voi lisätä henkilön toimintakykyä huomattavasti (Havukainen, 2019).

s. 9). Aina ei siis tarvitse olla kyse suurista uudistuksista, jotta autismikirjon henkilöitä voidaan huomioida paremmin. Samalla, kun yhteiskunta huomioi saavutettavuutta ja esteettömyyttä, niin myös itsemääräämisoikeus yleensä voi toteutua paremmin. Yleisesti saavutettavuuden varmistamisella luodaan pohjaa itsemääräämisoikeuden toteutumiselle ja monet erilaiset ihmisryhmät hyötyisivätkin saavutettavuuden huomioinnista arkipäivän toimissaan. Saavutettavuuden huomiointia tulisi siis pä kaikkien tehdä normaalissa arjessaan ja pyrkiä kehittämään esimerkiksi sellaisia nettisivuja, jotka ovat selkeitä ja mahdollisimman selkokieliä kokonaisuuksia. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, i.a, -d.) Maailman digitalisoituessa myös osa autismikirjon henkilöistä käyttää digipalveluja ja -alustoja. Autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelevät saattavatkin törmätä tilanteeseen, jossa henkilö tarvitsee digitaalisten opetusta tai yleisesti apua esimerkiksi älypuhelimien käytössä. Tällöin on arvokasta, mikäli työntekijä on itse asioista perillä ja ymmärtää, millaisia haasteita autismikirjon henkilöllä voi olla aiheeseen liittyen.

Aina itsemääräämisoikeuden periaatteita ei voida noudattaa autismikirjon henkilöiden kohdalla. Tällainen tilanne voi tulla, jos henkilön kyky tehdä omia valintoja ja ratkaisuja on puutteellinen. Toisin sanoen henkilön itsemääräämisoikeuden kompetenssi eli pätevyys itsemääräämisoikeuteen liittyvien asioiden hoitamiseen voi olla puutteellinen. Tällöin perusoikeutta itsemääräämiseen voidaan joutua rajaamaan erilaisilla lain mahdollistamilla rajoitustoimenpiteillä, jotta henkilön huolenpito turvataan. Aina on puntaroitava rajoitustoimenpiteen tarpeellisuus, koska sen tulee olla vasta viimeinen toimi. Ennen rajoittamista on pyrittävä hyödyntämään sellaisia työmenetelmiä, jotka mahdollisimman hyvin mahdollistavat itsemääräämisoikeuden toteutumisen. Varsinaisia rajoitustoimenpiteitä ja niiden toteuttamista varten työntekijöillä tulee olla sopiva alan koulutus, jotta autismikirjon henkilön terveydestä, turvallisuudesta ja muista oikeuksista pystytään huolehtimaan. (Heikkinen, 2017, s.13–14.)

Itsemääräämisoikeudessa oikeudet ja velvollisuudet kulkevat käsi kädessä. Jokainen kantaa vastuun omista valinnoistaan ja on tärkeää muistaa, että jokaisella on oikeus tehdä virheellisiäkin valintoja. Henkilöä on kuitenkin tuettava päätöksenteossa, koska häntä ei saa jättää heitteille eikä asettaa vaaraan.

Itsemääräämisoikeus ei myöskään oikeuta rikkomaan muita lakeja, yleisiä sääntöjä tai normeja, jonka vuoksi aina henkilö ei voi toimia kuten itse haluaa vaikka hänellä olisikin oikeus määrätä omista asioista. (Tukiliitto, i.a.)

3.8 Autismikirjon tulevaisuus

Maailman terveysjärjestön (World Health Organization) suunnitelmien mukaan autismikirjon diagnosointi tulee muuttumaan tulevaisuudessa. Tämänhetkisen tiedon mukaan muutos tulisi vuonna 2022, jolloin ICD-11 astuisi voimaa. Tällä hetkellä ICD-tautiluokitusjärjestelmässä on erilliset diagnoosit laaja-alaisille kehityshäiriöille. Laaja-alaisia kehityshäiriö diagnooseja ovat tällä hetkellä autismi, epätyypillinen autismi, disintegratiivinen kehityshäiriö ja Aspergerin sekä Rettin oireyhtymät. Muutoksen myötä nämä diagnoosit poistuvat ja tilalle tulee kaikki viisi diagnoosia kattava termi autismikirjon häiriö. Diagnosoinnin muutos perustuu Amerikan psykiatrisen yhdistyksen eli APA:n tekemiin muutoksiin DSM-tautiluokitusjärjestelmässä. Ihmiset ovat saaneet eri autismikirjon diagnooseja samoilla oireilla, jonka vuoksi tulevaan muutokseen on päädytty. Laajalla tutkimustyöllä ei ole pystytty myöskään osoittamaan selkeitä eroja esimerkiksi autismin ja Aspergerin oireyhtymän välillä. (Autismiliitto, i.a.-c.)

Autismikirjon henkilöiden kuntoutuksessa käytettävien näyttöön perustuvien menetelmien käytöstä on tehty kansallisia ohjeistuksia eri maissa. Kansallisilla ohjeistuksilla ja suosituksilla annetaan tietoa kuntoutuksesta ja sen suunnittelusta autismikirjon henkilöiden kanssa toimiville. Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Norjassa edellytetään laissa käyttämään näyttöön perustuvia menetelmiä autismikirjon henkilöiden hoidossa. Suomeen ei ole vielä tehty näyttöön perustuvia Käypä hoito -suosituksia autismikirjon henkilöiden hoitoon liittyen. Käypä hoito -suositusten eteen Autismi- ja Aspergerliitto ovat tehneet mittavaa työtä. Suomalainen lääkariseura Duodecim on hyväksynyt suosituksen laatimisen ja sen odotetaan ilmestyvän seuraavien vuosien aikana. (Timonen & Hämäläinen, 2019, s. 16–17.)

Kolmas suurempi asia autismikirjoon liittyen on yleistyvä paine käytännönläheisempien ja ympäristötekijöihin keskittyvien tutkimusten tekoon. Myös autismikirjolla olevista aikuisista tarvitaan yleisesti lisää tutkittua tietoa. Autismikirjon tutkimus on muutenkin tällä hetkellä hakemassa uriaan, sillä osa lupaavista tutkimusaiheista ei olekaan tuottanut täsmällisiä vastauksia esimerkiksi genetiikan saralta. Monet tutkimukset ovat tähän mennessä auttaneet ymmärtämään autismikirjoa, mutta käytännön hyöty on saattanut jäädä puuttumaan. Nyt tarvittaisiin esimerkiksi tutkittua materiaalia autismikirjon henkilöiden ja heidän läheistensä hyvinvoinnin edistämistä varten sekä muuta materiaalia yleisesti vammaistyön tueksi. Tämänkaltaisia tutkimuksia on tehty ja julkaistu vähäisesti. Monet institutiot ovat myös lisänneet lähiaikoina autismikirjon tutkimiseen liittyvää rahoitusta. (Wallace ym., 2019, s. 61–62.) Käytännönläheisempien tutkimustulosten saaminen voisi vaikuttaa koko vammaistyön kenttään ja esimerkiksi alleviivata ICD-11 tautiluokituksen hyviä tai huonoja puolia tai vaikka vauhdittaa Käypä hoito –suositusten työstämistä ja julkistamista. Autismikirjon aikuisista tehty tutkimustieto olisi yleishyödyllistä, sillä tähän mennessä enemmän on tutkittu autismikirjoa lapsilla. Yleisesti kaikki käynnissä olevat muutokset vaikuttavat meistä lupaavilta. Jäämme seuraamaan vammaistyön alan liikahduksia, että toteutuvatko nämä tulevaisuuden välähdykset todella tulevaisuudessa.

4 KOULUTUS JA OSAAMINEN

Osaaminen käsitteenä tarkoittaa tiedon, taidon sekä asenteen omaamista, joita hyödyntäen päästään tavoitteisiin. Osaaminen on myös suhteita sekä käytännön kokemuksia. Osaaminen on ammattitaitoihin kuuluvaa näkyvää toimintaa, jonka vuoksi on tärkeää, että sitä myös kehitettäisiin vastaamaan työn haasteita. Osaaminen on osa asiantuntijuutta, jota kehitetään koulutusten, kokemusten sekä myös oivallusten kautta. (Osaamine muutoksessa, 2009, s. 15.) Yleisesti koulutus ja uuden oppiminen kehittävät olemassa olevia tietoja ja taitoja, joita esimerkiksi aikaisemmat sukupuolet ovat hankkineet (Harri, 2020, s. 9). Vammaispalveluiden asumisyksiköissä työntekijöiden osaaminen ilmenee monin tavoin. Yhtenä ilmenemisen muotona on vastuullisten valintojen teon taito, vaikka kokonaisuuksien ja tärkeysjärjestysten kuorma olisi suuri (Palonen-Munnukka, 2009, s. 22–27). Osaamista ei koskaan voi olla liikaa ja sitä kerätään koko työuran ajan lisää.

Henkilön elämänhallinta sekä tasapainoisuus työn ja muun elämän välillä ovat tärkeitä työelämäosaamisen kannalta, joka voi vaikuttaa esimerkiksi työn laatuun. Henkilön työ voi myös vaikuttaa hänen vapaa-aikaansa, jos työ on uuvuttavaa ja raskasta henkisesti tai fyysisesti. Henkilön täytyy olla itse halukas kehittämään omaa osaamistaan työelämässä. Osaamisen kehittämisen myönteiset vaikutukset näkyvät tulevaisuudessa muun muassa työyhteisössä sekä organisaatiossa. (Manninen, 2009, s. 5–6.)

4.1 Osaamisen määritelmä

Osaaminen on tärkeä työhyvinvointia lisäävä asia, joka liittyy yksilöiden lisäksi myös koko työyhteisöön. Osaamista voidaan tarkastella erilaisten kysymysten kautta, kuten miten osaamista pidetään yllä ja miten sitä voidaan kehittää? Onko mahdollisuuksia kehittää omaa osaamista? Miten osaamista hyödynnetään ja miten sitä arvostetaan? Yksilön osaaminen koostuu tiedoista, taidoista, kokemuksista, kontakteista sekä asenteensa ja tahdosta. Työyhteisön osaaminen koostuu sen jäsenten osaamisesta, järjestelmistä, kulttuurista sekä sen verkostoista ja

kumppaneista. (Ojala, 2003, s. 27–29.) Työssä suoriutumiseen tarvitaan osaamista, joka sujuvoittaa työskentelyä ja sen avulla saadaan aikaan parempia työsuorituksia. Henkilön osaaminen kehittyy yksilöllisesti asteittain ja prosessin aikana opitaan uusia asioita sekä luovutaan vanhoista opeista. Oppimista tulee reflektoida ja kehittää saatujen palautteiden perusteella. (Viitala & Jylhä, 2019, s. 245–247.)

Työyhteisöjen osaamisen hallinnan kannalta on tärkeää, että tietyt asiat työyhteisössä ovat kunnossa. Nämä asiat ovat osaamistarpeiden miettiminen, käytäntö kehityskeskusteluille, henkilökohtaiset suunnitelmat oppimiselle ja kehittymiselle, suunnitelma ja käytäntö osaamisen siirrosta eli mentoroinnista sekä myös toimintatapa miten oppeja hankitaan. (Ojala, 2003, s. 32). Osaamista tulee johtaa suunniteltujen tavoitteiden mukaisesti, koska osaava henkilökunta on tuottaa enemmän tuloksia. Henkilökunnan osaamisen tarpeita tulisi osata ennakoida, jotta ne vastaisivat organisaation tarpeisiin. Osaamista on mahdollista kehittää muun muassa perehdyttämisellä, tehtävä- ja työkierrolla, kehityskeskusteluilla ja palautteella, koulutuksilla ja valmennuksilla sekä kehittämishankkeilla. (Kuntatyönantajat, i.a.)

4.2 Ammatillisen osaamisen kehittäminen

Työntekijälle osaamisen kehittäminen luo turvallisen pohjan mahdollisten muutosten kannalta ja uuden oppiminen toimii myös työhyvinvointia sekä työssä viihtymistä lisäävänä ja edistävänä tekijänä. Työntekijöiden osaamisen kehittämiseksi on kirjattu erilaisia keinoja lainsäädäntöön sekä työehtosopimuksiin. Osaamisen kehittäminen tulisi nähdä normaalina ja rutiininomaisena tapana, jossa on kyse työelämän tasa-arvoisuudesta sekä oikeudenmukaisuudesta. (Osaamisen kehittäminen työpaikalla, 2014, s. 7–8.)

Työskentely autismikirjon henkilöiden parissa vaatii työntekijöiltä erityistä osaamista. Osaaminen kehittyy autismityötä tehdessä konkreettisten kokemusten kautta. Työntekijöiden tulee ymmärtää autismikirjon asiakkaiden moninaisuutta ja nähdä jokainen heistä yksilönä. Autismikirjonosaaminen pitää sisällään tietyn

perustiedon omaamista. Perustietoihin kuuluu ymmärrys yleisesti autismikirjosta, autismikirjon henkilöiden vuorovaikutuksesta ja puhetta korvaavien ja täydentävien kommunikointikeinojen käytöstä, strukturoinnista, aistijärjestelmästä sekä itsemääräämisoikeuden tukemisesta ja rajoittamisesta. (Ikonen ym, 2015, s. 7.)

Työntekijöiden osaaminen voi kehittyä monin tavoin. Yhtenä keinona voidaan nähdä kollektiivisen asiantuntijuuden hyödyntäminen ja esiin nostaminen. Kollektiivisella asiantuntijuudella viitataan organisaation yhteiseen osaamiseen tai siihen, että olemalla osa työyhteisön kollektiivista asiantuntijuutta yksittäinen työntekijä pystyy pääsemään käsiksi toisten hankkimaan osaamiseen ja jakamaan itse toisille omaa osaamistaan. Yksi tapa kehittää koko työyhteisön tietotaitoa onkin juuri nostaa esille yksittäisten työntekijöiden hankkima osaamista työyhteisön yhteiseen käyttöön. Voidaan lähteä kehittämään työntekijöiden keskinäistä tiedon tuottamista ja jakamisen kulttuuria, jotta koko työyhteisön tietotaito lisääntyisi. Kollektiivisen asiantuntijuuden lisääntymisestä hyötyy niin koko organisaatio, kuin yksittäinen työntekijäkin sillä hänen henkilökohtaiset tietotaitonsa pääsevät kehittymään toisten työntekijöiden jakaman osaamisen avulla ja samaan aikaan työntekijä pystyy jakamaan itse jotakin hyödyllisiä oppeja tai toimintatapoja kollegoilleen ja sitä kautta kollektiivisesti kaikille työyhteisön jäsenille. (Parviainen, 2006, s. 155–156.) Kollektiivisen asiantuntijuuden tuomat hyödyt näyttäytyvät parhaiten niissä asumisyksiköissä, joissa henkilöstön vaihtuminen on vähäistä. Yhteistyöorganisaation kohdalla kollektiivisen asiantuntijuuden käyttäminen resurssina voisi tarkoittaa sitä, että huomiota kiinnitettäisiin entistä enemmän työntekijöiden jo hankittuun osaamiseen ja lisättäisiin sitä tavoitteellisesti ensin asumisyksiköiden sisäisesti. Mikäli tämän jälkeen joku työntekijöistä menee tekemään toisessa organisaation asumisyksikössä sijaisuutta, niin tieto hyvistä toimintatavoista autismikirjon henkilöiden kanssa liikkuisi työntekijän mukana myös sinne.

5 KYSELYT, KOULUTUKSET JA OPAS TYÖNTEKIJÖILLE

Toteutimme kyselyt, jotta pystyisimme suunnittelemaan koulutuksista ja op-
paasta hyvät kokonaisuudet. Huomioimme kyselyjen teossa eettisen toimintata-
van periaatteita ja esimerkiksi kumpikin kysely toteutettiin anonymisti. Kysely-
vastaukset poistettiin, kun niitä ei enää tarvittu ja niitä käsittelivät vain opinnäyte-
työn tekijät. Vapaan tekstin ruutuihin saimme runsaasti kirjoitettuja ideoita, pa-
lautetta ja yleisiä kommentteja, joita olemme myös nostaneet sellaisenaan esille.

Koimme, että koulutusten tulee ensisijaisesti olla yksiköiden tarpeita vastaavia.
Koulutusten järjestämisessä kiinnitimme huomiota siihen, että niissä kuuluisi
työntekijöiden oma ääni, jonka vuoksi osallistujia kannustettiin osallistumaan kes-
kusteluun eri koulutuksen vaiheissa suunniteltujen keskustelujen avulla.

Koulutusten suunnittelu alkoi jo opinnäytetyön ideapaperia täytettäessä ja poh-
dittaessa, että millaisina koulutukset halutaan toteuttaa ja mitä asioita huomioida.
Alusta asti meille oli selvää, että koulutusten tulisi kattaa autismikirjo aiheena
mahdollisimman kattavasti samalla vieden mahdollisimman vähän vammaispal-
veluiden asumisyksiköiden työntekijöiden työaika. Halusimme myös huomioida
asumisyksikkökohtaiset erot jotenkin, jotta koulutukset olisivat mahdollisimman
hyödyllisiä.

5.1 Asumisyksiköihin lähetetyt kyselyt sekä koulutusten suunnittelu

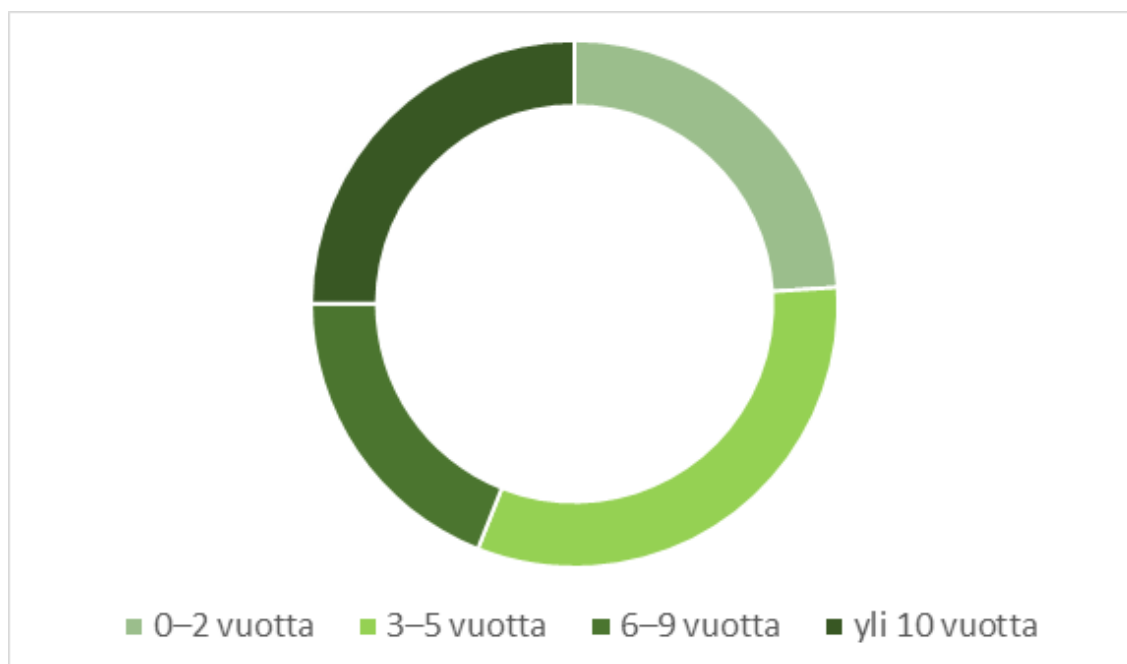
Lähetimme kaksi kyselyä yhteistyöorganisaatiomme vammaispalveluiden asu-
misyksikköjen työntekijöille (Liite 1). Molempiin kyselyihin saimme kaikista asu-
misyksiköistä vastauksia. Vastausmäärät vaihtelivat asumisyksiköiden kesken.
Tähän vaikutti merkittävästi eri asumisyksiköiden työntekijöiden määrä, sillä jois-
sakin yksiköissä työntekijöitä on yhteensä vain neljä ja joissakin ollaan kahden-
kymmenen työntekijän paikkeilla. Vaihteluväli oli näin ollen suuri. Yhteenkään ky-
symykseen työntekijöiden ei ollut pakko vastata, jotta kyselyn pystyi lähettämään
ja tämä tuotiin molempien kyselyiden alussa heti esille. Molemmissa kyselyissä

kysyimme ensimmäisenä sitä, missä yksiköissä työntekijä työskentelee, jotta voimme tarvittaessa ottaa yhteyttä yksikköön, mikäli yhtään vastausta ei tule. Saimme molempiin kyselyihin vastauksia niihinkin kohtiin, joihin pystyi kirjoittamaan vapaasti tekstiä. Ensimmäiseen kyselyyn oli kahden viikon vastausaika, jonka jälkeen oli viiden viikon väli toiseen kyselyyn, joka taas oli auki kahdeksan päivää. Ensimmäisen kyselyn tarkoituksena oli erityisesti mahdollistaa asumisyksikkökohtaisten koulutusten suunnittelu vammaispalveluiden asumisyksikön tarpeita vastaavaksi. Ensimmäisessä kyselyssä selvitettiin myös sitä, miten hyvin he subjektiivisesti arvioiden tunsivat tietävänsä autismikirjoon liittyviä asioita sekä työskentelevätkö he tällä hetkellä autismikirjon henkilöiden kanssa. Toisessa kyselyssä pääpaino oli palautteen ja kehitysehdotusten keräämisessä sekä datan saamisessa siitä, miten työntekijät subjektiivisesti kokivat tuntevansa autismikirjoon liittyviä asioita koulutuksen sekä oppaan jälkeen. Molemmat kyselyt toteutettiin Webropolia käyttäen. Kokemuksemme mukaan kyselytyökalu Webropol oli helppokäyttöinen sekä monipuolinen kyselyjen toteuttamiseen sekä vastausten analysointiin. Kaaviot kyselyvastausten havainnollistamiseen teimme Microsoft Wordilla, jonka ympyräkaavio työkalua oli helppo ja nopea käyttää.

Ensimmäinen kysely lähetettiin joulukuussa 2020 sähköpostilla jokaiseen vammaispalveluiden asumisyksikköön sekä yksiköiden vastaaville ohjaajille. Ensimmäisellä Webropol-kyselyllä saimme yhteensä 59 vastausta kahdessa viikossa. Ensimmäisen kyselyn puolivälissä muistutimme kyselyyn vastaamisesta sähköpostitse vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöitä.

Ensimmäisessä kyselyssä halusimme selvittää, että miten suuri osa työntekijöistä on tehnyt autismikirjon henkilöiden kanssa töitä, jotta osaisimme rakentaa oppaan ja koulutukset sopiviksi. Suurin osa vastanneista työntekijöistä kertoi työskentelevänsä autismikirjon henkilöiden kanssa tällä hetkellä. Osa työntekijöistä vastasi, että jollakin tai joillakin asiakkailla on autismikirjon piirteitä, mutta varsinaista autismikirjoon liitettävää diagnoosia ei ole diagnosoitu ikinä. Kahdeksan työntekijää kertoi, että eivät työskentele autismikirjon henkilöiden kanssa. Työntekijöiltä tiedusteltiin myös sitä, miten pitkään he ovat työskennelleet autismikirjon henkilöiden kanssa. Vastaukset työskentelyajoista jakautuivat melko tasaisesti kaikkiin annettuihin luokkiin, kuten ennakkoon odotimme. Vastanneista

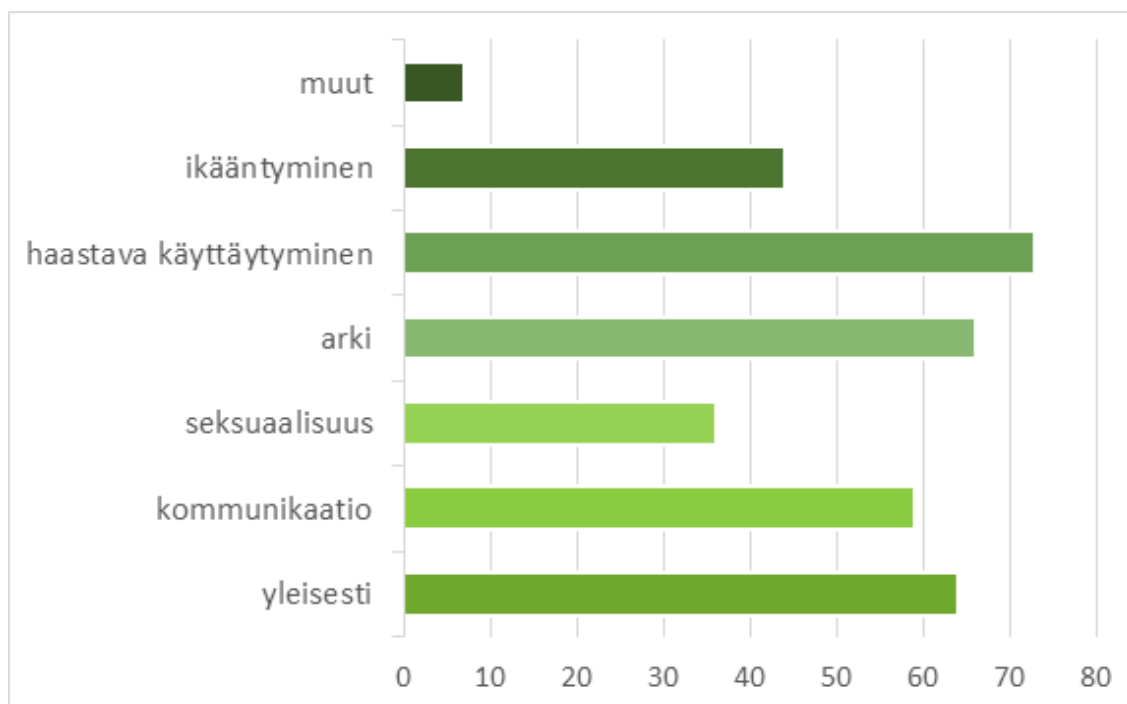
työntekijöistä 24 % oli työskennellyt nollasta kahteen vuotta, 32 % kahdesta viiteen vuotta, 19 % kuudesta yhdeksään vuotta ja loput 25 % olivat työskennelleet yli kymmenen vuotta autismikirjon henkilöiden kanssa. (Kuvio 2.) Selvää siis on, että vammaispalveluiden asumisyksikössä työskentelevillä on vaihtelevaa kokemuspohjaa autismikirjon henkilöiden kanssa tehtävästä työstä.

Kuvio 2. Työskentelyaika autismikirjolaisten kanssa

Ensimmäisessä kyselyssä työntekijöiltä kysyttiin myös näkemystä siitä, että mitkä aiheet olisivat sille tai niille vammaispalveluiden asumisyksiköille hyödyllisiä, joissa työntekijä tällä hetkellä työskentelee. Työntekijällä oli mahdollisuus valita yksi tai useampi valmiiden aiheiden joukosta tai hän pystyi ehdottamaan jotakin vaihtoehtoa. Valitsimme ehdotettaviksi aiheiksi sellaiset, joiden koimme kehittävän sekä edistävän asumisyksiköiden työntekijöiden ammatillista osaamista autismikirjosta. Koemme, että valitsemamme aiheet ovat oleellisimmassa osassa autismikirjon henkilöiden arjen elämää asumisyksiköissä. Työntekijöillä oli kiinnostusta kaikkiin ehdotettuihin aiheisiin, mutta vähiten työntekijät valitsivat autismikirjon henkilöiden seksuaalisuuden tai ikääntymisen. Saimme myös kolme uutta ehdotusta aiheiksi, joina olivat läheisten kanssa toimiminen, autismikirjon henkilöiden maailman avartaminen sekä aikuisuuden tukeminen. Kysymyksen kohdalla pystyi vastaamaan halutessaan monta eri vaihtoehtoa, jonka takia

ilmoitamme luvut vastaajamäärinä emmekä prosentteina. Kaikki annetut aiheet olivat autismikirjoon sidoksissa. Yleisesti autismikirjosta halusi kuulla 38 työntekijää, kommunikaatiosta 35, seksuaalisuudesta 21, arjesta 39, haastavasta käyttäytymisestä 43 ja ikääntymisestä 26. (Kuvio 3.) Tähän kysymykseen saadut vastaukset vaikuttivat suorasti järjestettyjen koulutusten sisältöihin.

Kuvio 3. Työntekijöiden tiedonhalun jakautuminen aiheittain autismikirjosta

Tämän jälkeen työntekijät arvioivat subjektiivisesti omaa tietämystään autismikirjosta liukukytken avulla yhdestä kymmeneen, jossa vastausten keskiarvo oli 5,6. Kyselyssä arvioitiin myös työntekijöiden halua tietää lisää autismikirjosta liukukytken avulla yhdestä kymmeneen, jossa vastausten keskiarvo oli 8,8. Työntekijät arvioivat halukkuuttaan osallistua autismikirjoa käsittelevään koulutukseen yhdestä viiteen, jonka keskiarvo oli 4,2. Työntekijöillä oli mahdollisuus myös kirjoittaa kyselyyn joitakin yleisiä asioita, jotka tulisi huomioida vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöille pidettävissä koulutuksissa tai oppaassa, joka suunnataan asumisyksiköissä työskenteleville. Näistä kirjoitetuista vastauksista pyrimme huomioimaan mahdollisimman monet oppaan ja koulutusten toteutuksissa ja kävimme niitä moneen otteeseen läpi. Tähän vapaan tekstin kenttään vastauksia tuli yhteensä 22. Monissa vastauksissa mainittiin käytännön esimerkkien tärkeydestä ja esimerkkien mielekkyydestä. Tärkeäksi asiaksi nostettiin

myös käytännön toimintatapojen perustelun tärkeys ja se, että perustelisimme miksi jokin ehdottamamme käytännön toimintatapa kannattaisi ottaa asumisyksikön arkeen mukaan ja oikeasti käyttöön tai edes kokeiluun. Autismikirjolaisten seksuaalisuuden käsittelemisen tärkeydestä kirjoitettiin myös ja kerrottiin siitä, että usein kyseinen aihe saatetaan kokonaan ohittaa, vaikka asia on täysin normaali osa ihmisyyttä. Osa työntekijöistä toivoi ihan yleistä autismikirjoon liittyvää tietoa ja toimintatapoja niillekin, joilla ei vielä ole aiheesta paljoa kokemuspohjaa. Vinkkejä arkipäiväisiin toimiin ja tilanteisiin autismikirjon henkilöiden kanssa toivottiin myös. Osa toivoi myös koulutuksia järjestettäväksi niin, että mahdollisimman moni työntekijä pääsisi osallistumaan tai edes pystyisi katsomaan tallenteen.

Konkreettisia esimerkkejä miten toimia erilaisissa tilanteissa. Miksi toimisin esimerkin antamalla tavalla?

Se miten monimuotoista autismikirjo on, asiakkaita ei voi yhdenmukaistaa. Mikä toimii yhdellä, ei toimi välttämättä toisella. Eli asiakkaan yksilöllinen huomioiminen.

Ei kokopäivän koulutuksia. 3–4 tuntia riittää ja ajankohta mieluiten iltapäivällä. Koulutukseen osallistumista helpottaa, jos voi katsoa jonkin aiheeseen liittyvän tallenteen tai se, jos on mahdollisuus osallistua etänä.

Normaalissa arjessa eläminen ja siihen liittyvät haasteet

Mistä löytää lisätietoa ja koulutukset niin että mahdollisimman moni pääsee mukaan.

Ensimmäisen kyselyn lopussa työntekijöillä oli mahdollisuus vapaalle sanalle, johon 13 vastaajaa oli kirjannut ajatuksiaan. Näistäkin huomioimme mahdollisimman monet seikat käytännön toteutuksiin. Tähän vapaan sanan tekstikenttään saimme myös lisää yleisiä huomioita ja vinkkejä, että millaisia asioita oppaassa ja koulutuksissa tulisi käsitellä, huomioida ja pohtia. Teksteissä tuotiin myös esille sitä, että kaikilla henkilöillä, jotka hyötyvät autismikirjon henkilöiden kanssa käytettävistä toimintatavoista ei välttämättä edes ole varsinaista autismikirjon diagnoosia olemassa. Saimme myös yleisesti kiitosta valitsemastamme opinnäytetyön aiheesta ja sen tärkeydestä.

Yksinkertaisia apuneuvoja, joita voi räätälöidä omaan työhön.

Olisi varmasti hyvä käsitellä sellaisiakin asioita kuin ihmisarvon kunnioitus, asiakaslähtöisyys. Miten me hoitajat kohtaamme autistisen ihmisen. Haluammeko muokata arjen struktuurin asiakaslähtöisesti niin että elämä olisi autistille mahdollisimman mukavaa ja vaivatonta vai mikä toimintaamme ohjaa? Haluammeko me kitkeä "ei toivottua" käytöstä loputtomana savottana pois vain siksi että emme itse sitä pysty ymmärtämään vai hyväksymmekö me autistin sellaisena kuin hän on.

Autismikoulutusta ei ole koskaan liikaa.

Koulutusten suunnittelun ja pitämisen jälkeen lähetimme helmikuun ensimmäisen viikon lopulla toisen Webropol-kyselyn vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöille. Jokaisen koulutuksen lopussa olimme maininneet, että lähetämme toisen kyselyn sähköpostitse, jotta työntekijät tietäisivät sen olevan tulossa. Napakan aikataulun vuoksi toiseen kyselyyn pystyimme antamaan vastausaikaa vain viikoksi, vaikka pidemmällä vastausajalla olisi todennäköisesti ollut mahdollisuus saada enemmän vastauksia kyselyymme. Vastausaikaa annettiin lisää vuorokauden verran, koska aluksi vastauksia oli vain 26 alkuperäisenä kyselyn sulkeutumisajankohtana. Vuorokaudessa saimme vastauksia lisää 17, sillä soitimme vielä kaikkiin yksiköihin ja muistutimme kyselyyn vastaamisesta. Yhteensä saimme toiseen kyselyyn vastauksia 43 kahdeksan päivän aikana.

Toisessa kyselyssä työntekijät arvioivat perehtyneisyyttään oppaaseemme yhdestä kymmeneen, jossa vastausten keskiarvo oli 8,6 eli merkittävästi yli puolet työntekijöistä oli tutustunut oppaaseen hyvin ja jopa 19 vastaajaa arvioi perehtyneisyytensä olevan kymmenen. Seuraavassa kysymyksessä arvioitiin oppaan hyödyllisyyttä, josta saimme selville, että seitsemän työntekijää ei ollut avannut opasta ollenkaan ja kolme ei osannut kertoa onko opas hyödyllinen vai ei. Kyselyyn vastanneista 33 koki oppaan olevan hyödyllinen. Kukaan oppaaseen tutustuneista ei kokenut opasta hyödyttömäksi. Vastanneista työntekijöistä 34 oli osallistunut koulutukseen joko koulutusajankohtana tai oli katsonut koulutuksesta tehdyn tallenteen piilotetun YouTube linkin avulla, joka oli toimitettu yksikön koulutuksesta koulutuksen pitämisen jälkeen. Kolme työntekijää ei ollut osallistunut koulutukseen ja kuusi olisi halunnut osallistua, mutta ei pystynyt. Myös koulutusten hyödyllisyyttä arvioitiin työntekijöiden odotuksiin peilaten. Ne työntekijät,

jotka eivät olleet osallistuneet koulutuksiin ohittivat tämän kysymyksen kokonaan. Vain yksi työntekijä ei saanut koulutuksesta irti sitä mitä odotti. Kysymykseen oli mahdollista vastata myös vapaaehtoisella perustelulla ja kuusi työntekijää vastasi tähän. Muutamissa vastauksissa korostui se, että aikaisempaa osaamista autismikirjosta löytyi, jonka vuoksi koulutus ei välttämättä antanut itsestään sitä, mitä työntekijä oli odottanut.

Ei sinänsä minulle mitään uutta asiaa tullut esille, mutta kertaus oli hyväksi.

En ollut koulutuksessa paikalla, mutta katsoin videon.

Ehdin osittain katsomaan koulutuksesta tehdyn YouTube -tallenteen. Koulutuksessa ei tullut juurikaan uutta asiaa, mutta vanhan kertausta ja muistuttelua.

Työntekijöiltä tiedusteltiin kehittämis ehdotuksia oppaalle ja koulutuksille, johon saimme 18 vapaamuotoista tekstivastausta. Vastaukset tähän kysymykseen vaihtelivat runsaasti. Osa työntekijöistä oli oppaaseen ja koulutuksiin tyytyväisiä sellaisenaan eivätkä keksineet ehdotuksia kehittämistä varten. Osa työntekijöistä olisi toivonut konkreettisia esimerkkejä lisää molempiin ja osa olisi toivonut, että koulutukset olisi pystytty järjestämään vammaispalveluiden asumisyksiköissä paikan päällä. Työntekijät kuitenkin tiedostivat vallitsevan koronavirus (COVID-19) tilanteen aiheuttavan sen, että koulutukset olivat etäkoulutuksina. Muutamat työntekijät olisivat toivoneet yksikkönsä työntekijöiltä enemmän osallistumista ensimmäisen kyselyn vastaamiseen, jotta yksikön koulutus olisi vastannut paremmin heidän tarpeitaan ja tilannettaan sekä olisi ollut vielä enemmän kohdistettuna juuri heidän yksikkönsä toimintaan. Osa olisi toivonut vielä lisää sellaista materiaalia, jota voisi hyödyntää juuri siinä yksikössä, jossa työskentelee.

Alussa olleeseen kyselyyn olisin toivonut enemmän osallistumista henkilökunnalta, koska silloin olisi yksiköt saaneet varmasti vielä enemmän koulutuksesta irti.

Vallitsevan tilanteen vuoksi koulutusta ei voinut järjestää asuntoloissa paikan päällä, mikä olisi ollut parempi. Keskustelua olisi tullut enemmän. Opas oli selkeästi jaoteltu. Sivuilla olisi voinut käyttää eri värejä, erottelemaan eri asia kokonaisuuksia toisistaan

Koulutus olisi ehkä toiminut paremmin, jos tapaamiset olisi pystytty toteuttamaan kasvokkain (mikä ei tietenkään nyt ole mahdollista). Tällöin aiheesta olisi noussut enemmän spontaania keskustelua. Tämä on kaikkien etäkoulutusten ongelma.

Saimme hyvää palautetta oppaan kattavuudesta, selkeydestä ja napakkuudesta. Oppaan lisätieto-osioista pidettiin ja perehtyneisyydestämme autismikirjoon. Tämän kysymyksen vastauksiin osa oli kirjoittanut myös siitä, että otimme koulutuksissa hyvin työntekijöitä mukaan keskusteluun.

Koulutus ja opas olivat riittävän selkeitä, joten ei ole ehdotuksia kehittämiseen.

Olitte hyvin perehtyneet hyvin asiaan ja teillä oli hyviä esimerkkejä, sekä otitte hyvin meitä työntekijöitä mukaan koulutuksessa. Esimerkiksi keskustelua aiheesta.

Mielestäni selkeä ja kattava koulutus ja opas.

Toisessa kyselyssä työntekijät arvioivat uudestaan tietämystään autismikirjosta yhdestä kymmeneen liukukytkimen avulla. Vastausten keskiarvo oli noussut seitsemään, vaikka osa vastaajista kertoi, että ei ole perehtynyt oppaaseen tai ollut mukana koulutuksissa tai katsonut siitä tehtyä tallennetta. Koulutusten pitämisen sekä oppaan jakamisen jälkeen työntekijöiden tietämys autismikirjosta oli lisääntynyt. Halusimme tietää mitkä asiat koulutuksista ja oppaasta jäivät työntekijöiden mieleen ja olivatko he mahdollisesti oppineet uusia asioita.

Hyvä tietopankki. Hyviä vinkkejä päivittäiseen työhön.

Ikääntyvistä uutta tietoa hyviä toimintaohjeita työyhteisöille.

Mieleen jäi sosiaalinen tarina ja sitä aion hyödyntää työssäni.

Vastanneet työntekijät tiedostivat, että vaikka heille tiedot olisivat olleet vanhan kertausta, niin niistä saattoivat hyötyä erityisesti henkilöt, jotka eivät ole aikaisemmin työskennelleet autismikirjon henkilöiden kanssa. Erityisesti käytännönläheisyys nostettiin hyväksi puoleksi. Osallistuneet kertoivat, että aikovat ottaa koulutuksissa esillä olleita työmenetelmiä käyttöön töissä.

Asiat olivat ehkä meidän asuntolassamme enemmän vanhan kertausta, mutta varmasti paljon uutta sellaisten asuntoloiden henkilökunnalle, joilla ei ole kokemusta työskentelystä autismikirjolaisten kanssa. Oppaasta on varmasti paljon hyötyä varsinkin opiskelijoille, jotka tulevat työharjoitteluun sekä uusille työntekijöille, joilla ei ole kokemusta autismikirjosta.

Koulutus oli hyvä juuri niille, joilla ei aikaisempaa kokemusta autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelystä ole. Itselleni koulutus oli vanhan kertaamista.

Usealle työntekijälle autismikirjoon liittyvät asiat olivat jo pääasiassa entuudestaan tuttuja, mutta he kokivat asioiden kertauksen positiivisena sekä tarpeellisenä. Toisille palautui mieleen aikaisemmin opitut asiat, jotka olivat kuitenkin päässeet unohtumaan. Kyselyn lopussa oli mahdollisuus vapaalle sanalle, johon saimme 24 vastausta. Työntekijät antoivat palautetta koulutusten onnistumisesta sekä oppaan hyödyllisyydestä.

Koulutus oli selkeä ja hyvä. Hyvin suunniteltu ja toteutettu. Hyvä että pääsi kuuntelemaan vielä jälkikäteen nekin henkilökunnasta, jotka eivät päässeet paikalle. Opaskirjanen on hyvä lisä koulutukseen, sen pariin on hyvä palata uudemman kerran.

Kiitos koulutuksesta ja olitte hyvin perehtyneet aiheeseen ja selvästi olitte kiinnostuneet aiheesta. Mielestäni koulutus oli kattava ja osaava.

Oppaassa oleva kymmenen kohdan muistilista "Autismikirjon henkilön kohtaaminen" oli erityisen hyvä ja selkeä.

Koulutuksiin oltiin tyytyväisiä ja niitä pidettiin selkeinä sekä hyvin suunniteltuina. Aiheeseen perehtyneisyys sekä kiinnostuneisuus sai myös kiitosta. Koulutusten tallentaminen nähtiin hyödyllisenä, jotta poissaolijatkin pääsivät osallisiksi koulutuksia. Oppaan koettiin täydentävän pidettyjä koulutuksia.

5.2 Koulutusten suunnittelu ja toteutus

Opinnäytetyöprosessin alussa meillä oli ajatuksena toteuttaa koulutukset konkreettisesti paikan päällä jokaisessa asumisyksikössä. Vallitsevan koronavirustilanteen vuoksi emme kuitenkaan päässeet jalkautumaan asumisyksiköihin järjestämään koulutuksia ja päädyimme toteuttamaan koulutukset etäyhteyksin, jonka mahdollisti viestintä- ja yhteistyöalusta Microsoft Teams. Koulutuksia suunnitellessa tiedostimme, että kaikki työntekijät eivät pääse osallistumaan koulutukseen yksikölle varattuna ajankohtana, jonka vuoksi halusimme tarjota mahdollisuuden koulutuksen tallentamiselle. Halusimme kuitenkin mahdollistaa mahdollisimman monen pääsyn varsinaiseen koulutustilanteeseen, jonka vuoksi koulutukset pidettiin vuoronvaihtojen aikaan eli päivisin yhdestä kolmeen. Tallenteen avulla poissaolijat pystyvät katsomaan tallenteen koulutuksen jälkeen. Tiedostimme, että etäyhteydellä järjestetyn koulutuksen haasteena on saada työntekijöitä osallistumaan keskusteluun ja halusimme ennakoida asian suunnittelemalla esitykseen keskustelua kysymysten avulla.

Varsinaisesti yksikkökohtaisten koulutusten suunnittelu käynnistyi perehtymällä ensimmäisen kyselyn vastauksiin vastausajan päätyttyä. Tarkastelimme ensimmäisen kyselyn vastauksia ja peilasimme niitä jokaiseen vammaispalveluiden asumisyksikköön erikseen. Kävimme Excel-taulukoinnin avulla läpi, miten paljon kannatusta mikäkin ehdotettu koulutuksen aihe sai työntekijöiltä ja myös mahdolliset muut aihe-ehdotukset ja muutkin ajatukset, jotka meille oli lähetetty. Koulutusten aiheina olivat pääosassa kyselyissä valittavana olleet erilaiset autismikirjoon nivotut aiheet: yleisesti, arki, kommunikaatio, haastava käyttäytyminen, seksuaalisuus ja ikääntyminen. Eniten kannatusta saaneet aiheet valikoituivat järjestettävään koulutukseen ja annoimme painoarvoa yksittäisillekin kirjoitetuille vastauksille, sillä koimme niiden kuvaavan suoraan sitä tarvetta, joka asumisyksikössä on. Esimerkiksi yhdelle yksikölle loimme heidän toiveestaan autismikirjon henkilöiden lapsuutta käsittelevän koulutusosion ja keskustelunavauksen. Taulukoinnin avulla saimme selville, mitä aiheita käsitellään minkäkin yksikön koulutuksessa ja millaisia asumisyksikkökohtaisia muokkauksia ja aiheiden painotuksia koulutuksiin tehdään. Taulukoinnin jälkeen selvitimme, että pystyisimmekö hyödyntämään joissakin koulutuksissa suunnilleen samoja pohjia. Selvisi, että

meidän tulee valmistaa viisi erilaista koulutuspohjaa sekä tehdä koulutuksien välissä niihin tarvittavat yksikkökohtaiset muokkaukset, jotta saamme koulutuksista mahdollisimman hyvin eri yksiköille sopivia sen pohjalta, mitä vastauksia ensimmäiseen kyselyyn olimme saaneet. Yksilöllistämällä pyrimme tehokkaampiin ja vaikuttavampiin koulutuksiin. Selvitettyämme koulutusten rakenteet lähdimme tutustumaan laajasti eri lähdemateriaaleihin, jotka liittyivät autismikirjoon ja koulutusten aiheisiin. Erityisen paljon pyydettiin käytännön esimerkkejä autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelystä, johon halusimme heti koulutusten suunnittelun alusta asti tarttua. Pääsimme hyödyntämään omia kokemuspohjamme ja ja-
oimme toinen toisellemekin käytännön vinkkejä jo ennen koulutusten pitämistä.

Jokaisesta koulutuksesta teimme jaotellun PowerPoint-esityksen, jonka avulla osallistujien oli helpompi seurata koulutuksen kulkua. Käytimme PowerPointin animaatiotyökalua paljon, jotta diojen tekstit eivät tulisi kerralla näkyviin. Animaatiot valittiin maltillisesti ja niitä käytettiin johdonmukaisesti. Animaatioiden avulla pystyimme kohdistamaan työntekijöiden huomion pienempiin osioihin kerrallaan, jotta puheeseemme pystyisi keskittymään paremmin. Kokosimme dioihin tärkeimpiä ja tiiviimpiä asioita ja jokaisessa diassa puhuimme lisää asiaa esillä olevien aiheiden ympärille, kuten esimerkkejä työkokemustemme pohjalta tai yleisesti lisää teorialietoa. Kyselyyn saimme positiivista palautetta, että olimme onnistuneet luomaan selkeän esityksen.

Koulutusten alussa kysyimme koulutukseen osallistuvilta asumisyksiköiden työntekijöiltä, että kokevatko he tarpeelliseksi, että koulutus tallennetaan niitä työntekijöitä varten, jotka eivät päässeet koulutukseen paikalle. Kerroimme, että mikäli koulutus tallennetaan, niin vain ne henkilöt pystyisivät katsomaan sen, joille linkki toimitetaan. Kaikki muut koulutukset tallennettiin paitsi varahenkilöstön eli yhteensä 11 koulutusta ladattiin YouTubeen. Koulutuksesta tehdyn tallenteen pystyivät näin katsomaan nekin työntekijät, jotka eivät päässeet asumisyksikön koulutukseen paikalle, kun se pidettiin. Tallenne oli katsottavissa kahden viikon ajan, jonka jälkeen videot poistettiin.

Jokaiselle koulutukselle olimme varanneet aikaa tunnin, jonka aikana valikoituneet aiheet käytiin läpi. Aiheiden väliin olimme suunnitelleet keskustelunavauksia, jotta pystyimme osallistamaan työntekijöitä koulutukseen ja saisisimme heidät pohtimaan omaa työhistoriaansa, kokemuksiinsa tai tämän hetken asumisyksikön asiakkaiden arkea. Joissakin koulutuksissa syntyi vähemmän keskustelua kuin toisissa. Joissakin saimme kuulla tarkastikin eri asiakkaiden tilanteista ja haasteista tai työyhteisön keskinäisistä haasteista, joista keskustelimme yhdessä. Onnistuimme keskustelujen avulla luomaan innostuneisuutta oman työn kehittämiseen, kun joissakin koulutuksissa työntekijät pohtivat hyvinkin pitkälle, että mitä toimintatapaa voitaisiin kokeilla, jotta arki sujuisi vähemmällä aggressiivisella käytöksellä tai yleisesti kaikkien osapuolten osalta helpommin. Koulutuksen keston vaikutti käytyjen keskustelujen pituus, sillä jotkin koulutukset kestivät noin 40 minuuttia vähäisistä keskusteluista johtuen tai koska työntekijöiden käytössä ei ollut mikrofonia. Lähes kaikissa koulutuksissa kesto kuitenkin oli noin tunti. Yhteensä suunnittelimme ja toteutimme 12 erilaista koulutusta yhteistyöorganisaatiomme vammaispalveluiden asumisyksiköille. Koulutukset toteutuivat tammi-kuun ja helmikuun taitteessa yhdeksänä päivänä.

5.3 Oppaan toteutus

Aluksi selkeytimme idean siitä, mihin tarkoitukseen opas luodaan ja millaisissa tilanteissa se on käytännöllinen. Päädyimme siihen, että oppaan tulee ensisijaisesti olla hyvin tiivis, informatiivinen ja selkeä. Oppaan tulee olla myös tarvittaessa nopeasti selattavissa kuitenkin niin, että aiheesta saa otteen ja poimittua tietotaitoa. Oppaan tarkoituksena onkin toimia asumisyksiköiden työntekijöille tiiviinä tietopakettina autismikirjon henkilöistä, minkä pystyy lukemaan helposti yhdeltä istumalta esimerkiksi kahvipöydässä. (Liite 2)

Perehdyimme hyvän oppaan tai ohjeistuksen tekemiseen sekä selkeään kirjoitustyyliin. Halusimme vahvistaa omaa tietoaamme tästä, jotta osaamme varmemmin tuottaa hyvän oppaan. Yleisesti on muistettava, että kaikessa viestinnässä on voimaa, joka muokkaa käsitystämme ja toimintaamme. Joissain tilanteissa henkilö, joka viestii eli viestijä saattaa huomaamattaan käyttää sellaisia sanoja tai

muita itseilmaisun tapoja, jotka esimerkiksi syrjivät jotakin väestöryhmää. (Neuvoston pääsihteeristö, 2018, s. 5.) On siis kiinnitettävä huomiota esimerkiksi erilaisiin sanavalintoihin. Kirjoittajan on myös hyvä asettua kirjoittaessaan välillä lukijan asemaan, jotta voi tarkastella tekstinsä ominaisuuksia lukijan näkökulmasta. Esimerkiksi voi tarkastella, että ymmärtääkö tekstin kertalukemalla tai, että onko se yleisesti asiallista ja selkeää. Työntekijän näkökulmasta hyvällä ja selkeällä kielellä on monia hyötyjä. Yhtenä selkeän kirjoituksen hyötynä voidaan nähdä säästyvä aika ja tehokkuus sekä se, että erilaiset hakukoneet löytävät paremmin tekstit, jotka on kirjoitettu selkeästi. Ajan säästyminen ja tehokkuus aiheuttavat sen, että selkeä kirjoitus tuottaa taloudellisiakin hyötyjä. (Kotimaisten kielten keskus, i.a.)

Loimme oppaan Microsoftin Publisher julkaisuohjelmalla. Alkuperäisesti suunnitelmana oli käyttää oppaan tuottamisessa Canvaa, jota käytetään sähköisenä työkaluna erilaisissa graafista suunnittelua vaativissa tehtävissä. Canvan käytön opettelussa meni kuitenkin aikaa emmekä löytäneet sieltä tarkoitukseemme sopivaa valmista pohjaa oppaalle. Tämän takia päätimme kokeilla Microsoft Publisheria. Publisherilla oli helppo päästä alkuun, sillä olimme jo aikaisemmin käyttäneet Microsoftin erilaisia sovelluksia ja oppineet niiden käyttöä, joka auttoi huomattavasti. Publisherilla saimme rakennettua oppaasta selkeän ja asumisyksiköiden tarpeita vastaavan saatujen kyselyvastausten pohjalta. Oppaan alussa on sisällysluettelo, joka takaa oppaan selaamisen helppouden. Oppaan tarkoituksen sekä tekijöiden esittäytymisen jälkeen tulee osio, johon olemme koonneet yhteen verkkosivuja, joista on mahdollista löytää hyödyllistä tietoa liittyen autismikirjoon. Näiden jälkeen oppaassa käsitellään aiheita, joita kävimme läpi myös yksiköiden koulutuksissa. Saimme Publisherin ominaisuuksien avulla aseteltua oppaan aihealueiden sisällöt niin, että ne ovat selkeitä ja erottuvia toisistaan.

Opas tallennettiin PDF-tiedostona ja jaettiin sähköisesti jokaiselle asumisyksikölle, vastaaville ohjaajille sekä johtavalle ohjaajalle sähköpostitse. Teimme myös oppaasta tulostettuja versioita, mitkä jaettiin asumisyksiköihin vastaavien ohjaajien mukana. Opinnäytteen tekijöillä on molemmilla tallennettuna oppaan Publisher versio, joka mahdollistaa tarvittaessa muokkaukset oppaaseen myöhemminkin.

5.4 Yhteenveto kyselyistä, oppaasta ja koulutuksista

Kyselyjen vastauksista voi todeta monia asioita. Yhtenä merkittävimmistä asioista kokonaisuuden kannalta on, että vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöillä on vastausten mukaan eri mittaisia kokemuksia autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelystä. Tästä luonnollisesti johtuu myös se, että osalla on enemmän pohjatietoa aiheesta kuin toisilla. Tietenkään aina ei ole selviö, että pitkän kokemuksen omaavalla on niin laaja kokemuspohja kuin jollakin työntekijällä, joka on esimerkiksi työskennellyt hieman vähemmän aikaa, mutta joka on kerännyt laajasti kokemusta erilaisissa työpaikoissa, joissa on ollut autismikirjon henkilöitä. Voi olla, että pitkään autismikirjon henkilöiden kanssa työskennelleellä on tarkasti tietoa joistakin tietyistä menetelmistä tai toimintatavoista muutamien asiakkaiden kanssa. Tämän vuoksi on selvää, että yhteistyöorganisaatiomme sisällä on monenlaista tietoa jo olemassa, joka itsessään on todella arvokasta organisaation työntekijöiden kollektiivisen asiantuntijuuden kehittymisen kannalta. Toisaalta on mahdollista, että osa tiedosta saattaa olla osittain tai kokonaan vanhentunutta tai jotkin toimintatavat voisi korvata uudemmilla. Yhteistyöorganisaatiossamme varmasti työskentelee tuoreitakin alan ammattilaisia tai henkilöitä, jotka aktiivisesti lukevat aiheeseen liittyvää kirjallisuutta tai osallistuvat jonkinlaisiin täydennyskoulutuksiin, joista ammentaa lisää tietotaitoa oman yksikön käyttöön ja jaettavaksi muille asumisyksikön työntekijöille. Kokemuksemme mukaan toiset työntekijät taas pitävät tasaisuudesta ja ovat hyvin tyytyväisiä tähänhetkeen osaamisen tasoon. Isossa organisaatiossa työntekijöitä on aina monenlaisia, joka osaltaan rikastuttaa työn tekemistä ja saattaisi mahdollistaa laajemmin esimerkiksi keikkailun vaihtelun vuoksi toisiin organisaation yksiköihin. Organisaation sisäinen kouluttaminen ja tiedon jakaminen voisikin olla edistysaskel uuteen suuntaan.

Työntekijöitä selvästi kiinnosti osallistua autismikirjoa käsittelevään koulutukseen. Koulutusten aikana nousi esiin, että suuri osa yhteistyöorganisaatiomme vammaispalveluiden asumisyksiköiden työntekijöistä työskentelee tällä hetkellä autismikirjon henkilöiden kanssa, vaikka kaikissa yksiköissä ei ollut ainakaan voimakkaasti autismikirjolla olevia. Autismikirjosta haluttiin yleisesti kuulla lisää ja myös moni työntekijä oli kiinnostunut autismikirjon henkilöiden

kommunikaatiosta, ja haastavasta käyttäytymisestä. Kaikki koulutuksia varten tarjotut aiheet koettiin kuitenkin melko hyödyllisiksi ja kiinnostaviksi, sillä kaikkia aiheita kuitenkin äänestettiin melko tasaisesti.

5.5 Yhteistyötahon palaute

Esitellessämme kehittämispainotteisen opinnäytetyön idean saimme jo ensimmäisen kerran palautetta ideamme pohjalta. Yhteistyöorganisaatiossa koettiin autismikirjoon liittyvän koulutuksen olevan tarpeellista ja saimme kannustusta toteuttaa opinnäytetyömme suunnitellun idean mukaisesti. Organisaation asumisyksiköissä toimivilta lähiesimiehiltä ei tullut erityisiä toiveita koulutusten ja oppaan sisältöihin liittyen. Koulutusten toivottiin sijoittuvan työntekijöiden vuoronvaihtoon, jolloin mahdollisimman moni pystyisi niihin osallistumaan.

Saimme ensimmäiseen ja toiseen kyselyyn palautetta kyselyihin vastanneilta työntekijöiltä. Ensimmäisessä kyselyssä oli lähinnä havaittavissa innostus valitsemastamme aiheesta sekä sen tärkeydestä ja tarpeellisuudesta. Autismikirjo aiheena koettiin sellaiseksi, että siitä ei koskaan voi olla liikaa tietoa ja vastanneet kokivat, että yleinen tiedon jakaminen tulee olemaan hyvä asia. Toisessa kyselyssä työntekijät olivat jo mahdollisesti kokeneet ja nähneet koulutukset sekä oppaan, mutta osa ei vielä ollut ehtinyt tutustumaan niihin.

Koulutus koettiin selkeäksi sekä sopivan mittaiseksi, jolloin työntekijöiden mielenkiinto pysyi yllä koko koulutuksen ajan. Palautteesta kävi ilmi, että työntekijät olisivat toivoneet koulutuksen pitämistä konkreettisesti asumisyksiköissä, mutta tiedostivat kuitenkin, että vallitsevan tilanteen vuoksi näin ei voitu koulutuksia järjestää. Osa työntekijöistä koki syntyneen keskustelun olleen vähäistä etäyhteydellä järjestetyssä koulutuksessa ja osa taas kehui koulutusten aikana käytyjen keskustelujen olleen hedelmällisiä ja kehittäneen asumisyksikössä tehtävää työtä. Koulutuksen sisältöihin oltiin pääsääntöisesti tyytyväisiä ja meidät kouluttajina koettiin hyvin aiheesta perillä olevina ja perehtyneinä. Esiintymistyyliimme sanottiin olleen luonnollista, rauhallista ja sujuvaa. Eräs osallistuja kertoi, että olisi voinut olla miellyttävää kuunnella koulutusta pidempäänkin. Konkreettisten

esimerkkien käytöstä sekä keskustelun avauksista koulutusten aikana saimme useita positiivisia palautteita. Koulutusten kohderyhmänä nähtiin erityisesti ne työntekijät, joilla on vähemmän kokemusta autismikirjon henkilöiden kanssa työskentelystä, sillä osa enemmän kokemuspohjaa omaavista koki, että koulutus ja opas eivät tarjonneet riittävästi uutta tietoa tai toimintatapoja, joilla kehittää työtä. Pidemmän työkokemuksen omaavat työntekijät kuitenkin painottivat palautteissaan, että kokivat koulutuksissa tulleen kertauksen olleen hyödyllistä. Käytetty etäkoulutuksen väline Microsoft Teams koettiin hyväksi alustaksi, sillä sitä työntekijät olivat käyttäneet aikaisemminkin esimerkiksi organisaation kirjaamiskoulutuksissa Kantaan liittyen. Teams mahdollisti hyvin koulutusten tallentamisen yksikön niin halutessa ja tämän koettiin myös olleen hyvä niille työntekijöille, jotka eivät päässeet varsinaisena koulutusajankohtana osallistumaan.

Oppaasta saatu palaute oli pääosin vain positiivista ja sieltä nousi erityisesti esille sen ulkonäön selkeys. Kehitysehdotuksena saimme, että värien käytöllä olisimme voineet erotella asiakokonaisuuksia toisistaan. Oppaasta koettiin olevan hyötyä, kun perehdytetään uusia työntekijöitä tai opiskelijoita tai mikäli haluaa palata aiheen äärelle myöhemmin. Palautteen mukaan opas tarjoaa kohderyhmälleen hyödyllisiä työvälineitä arkeen. Oppaan sisällöstä työntekijät nostivat palautteissaan positiivisesti esille ”Autismikirjon henkilön kohtaamisen” sekä osion, jossa kerrottiin mistä voi löytää lisää tietoa.

Maaliskuun alussa järjestimme yhteistyöorganisaatiolle palautekeskustelun, jossa samalla esittelimme opinnäytetyötämme havainnollistavan PowerPoint esityksen avulla. Esittelyyn ja keskusteluun osallistuivat vammaispalveluiden johtava ohjaaja sekä asumisyksiköiden vastaavat ohjaajat tai heitä sijaistaneet työntekijät. Yleisesti saimme palautteeksi sen, että opinnäytetyömme on yleisesti oikein hyvä sekä käytännön työvälineitä tarjoava. Opasta tullaan käyttämään jatkossakin ja se miellettiin juuri ydinoppaaksi, joka tukee käytännön työtä.

Keskustelun aikana tiedustelimme vammaispalveluiden johtavalta ohjaajalta mahdollisuutta jakaa oppaan sähköinen versio organisaation sisäiseen lähiverkkoon eli Intranettiin, jotta sen hyödyntäminen organisaatiossa olisi vieläkin laajempaa ja kauaskantoisempaa. Johtava ohjaajan mukaan tämä olisi mahdollista

ja lupasi hoitaa asian organisaation viestinnästä vastaavien työntekijöiden kanssa. Heti seuraavana päivänä yhteisestä keskustelusta saimme väliaikatie-tona, että tämä prosessi on käynnistynyt. Opa menee jaettavaksi yhteistyöor-ganisaation Intranettiin. Tämä mahdollistaa oppaan hyödyntämisen esimerkiksi vammaispalveluiden työ- ja päivätoimintojen työntekijöille.

6 POHDINTA

Kokonaisuutena kehittämispainotteisen opinnäytetyömme tavoitteet ovat täyttyneet monipuolisesti. Opinnäytetyön tuotteina syntyneet koulutukset sekä opas olivat tavoitteiden mukaisesti aidosti työelämää kehittäviä sekä työntekijöiden tietoutta lisäävä. Pääsimme levittämään vammaistyön kentälle tiedonjyviä autismikirjosta, jotta käytännön työ pääsisi entisestään kehittymään. Onnistuimme mielestämme rakentamaan asumisyksiköille mielenkiintoiset sekä ajankohtaiset koulutukset, joissa oli käsitelty laajasti asioita, jotka tulisi huomioida autismikirjon henkilöiden arjessa asumisyksiköissä. Hyödynsimme aiheiden valinnassa työ- sekä opiskeluhistoriaamme. Olemme tyytyväisiä rakentamaamme oppaaseen, joka pitää sisällään laajasti, mutta selkeästi tarvittavaa teorial tietoa vammaistyötä tekeville ammattilaisille sekä ohjaa lisätiedon hakemiseen. Oppaasta hyötyvät niin alan kokeneet konkarit kuin vasta alaan tutustuvat opiskelijat. Tekemäämme opasta on myös mahdollista hyödyntää yhteistyöorganisaation ulkopuolellakin, jonka vuoksi sen vaikutukset ovat yhteiskunnallisia. Osoitimme osaltamme yhteistyöorganisaatiolle, että miten paljon vammaispalveluiden asumisyksiköiden sisälläkin on jo tietoa ja miten arvokkaita keskusteluja voidaan käydä olemassa olevan osaamisen pohjalta kollektiivisen asiantuntijuuden samalla kehittyessä.

Opinnäytetyömme oli työelämälle tarpeellinen alusta asti ja saimme vapaasti suunnitella ja ideoida toteuttamistapaa. Tämä osaltaan mahdollisti sen, että olemme myös itse päässeet innostumaan ja kehittymään monin tavoin prosessin aikana. Autismikirjoon olimme tutustuneet jo ennen opinnäytetyöprosessin alkua esimerkiksi aikaisemman lähihoitaja koulutuksen, vammaistyön työkokemuksen ja vammaistyön suuntaavien opintojen kautta.

Teorial tietomme oli hyvällä pohjalla, jonka vuoksi onnistuimme löytämään prosessin aikana mielenkiintoista ja tuoretta materiaalia autismikirjosta. Erityisesti etsimme tietoa henkilöiden arjesta ja miten siitä voisi saada vieläkin toimivamman. Pääsimme harjoittelemaan koulutusten rakentamista ja pitämistä sekä suunnittelemaan kattavaa opasta vammaispalveluiden käytännön työ mielessä pitäen. Lisäksi suunnittelimme kaksi kyselyä. Saimme itsellemme lisää arvokasta tietoa

autismikirjoon liittyen eri osa-alueilta ja tunnemme, että pystymme tulevaisuudessa viemään kerättyä osaamista mukamme laajasti erilaisiin vammaistyön työpaikkoihin. Vaikka ammatillinen osaamisemme lisääntyi autismikirjoon liittyen, niin opimme myös paljon muuta. Kehityimme vastuun kantamisessa ja pidimme kiinni sovitusta asioista yhteistyöorganisaation kanssa samalla, kun huolehdimme prosessin etenemisestä. Kykymme avointen keskustelutilanteiden aloittamisessa ja kannattelemisessa lisääntyi, josta tulee olemaan hyötyä missä tahansa työssä uriemme aikana. Ammatillisuutemme lisääntyi myös opinnäytetyön teoreettisiin materiaaleihin perehtyessä sekä aineistojen läpikäynnissä ja tämän taidon ansiosta osaamme tarvittaessa tehdä luotettavalle perustalle rakennettuja materiaaleja myöhemminkin. Toinen meistä innostui myös perustamaan sosiaalisen median tilin, jonne voi lisätä erilaisia vammaistyön materiaaleja jatkossakin. Oppaasta mainitaan tilillä ja maaliskuun alussa siellä on seuraajia jo sata, joista lähes kaikki ovat tilin tehneelle tuntemattomia ammattilaisia tai organisaatioita vammaistyön alalta.

Opinnäytetyö prosessimme oli kokonaisuudessaan tiivis ja nopeaan etenemiseen vaikutti se, että toisella meistä oli prosessin alusta asti tavoitteena valmistua kevään 2021 aikana. Hyvin suunniteltu aikataulu oli meille merkittävässä asemassa, ja prosessin aikana toisaalta muutimme sitä tarvittaessa. Yhteistyöorganisaation kanssa yhteistyön tekeminen oli sujuvaa, kun saimme pienen viivytyksen jälkeen luvan opinnäytetyön toteuttamiselle. Edistävänä tekijänä onnistuneelle yhteistyölle oli olemassa oleva kontakti organisaatioon. Toinen meistä on työskennellyt organisaation asumisyksikössä yli kymmenen vuoden ajan ja toinen meistä suoritti prosessin aikana opiskeluihin liittyvän harjoittelun organisaation vammaispalvelutoimistolla. Emme olleet tehneet yhteistyötä ennen opinnäytetyön tekemistä, mutta yhteisen sävelen löytäminen oli yllättävän helppoa. Työskentelytapamme toki erosivat toisistaan, mutta koimme tämän rikastuttavan opinnäytetyötämme.

Opinnäytetyömme perusteella mahdolliset täydennyskoulutukset vammaistyön ammattilaisille kannattavat tulevaisuudessakin. Mahdollisten muita aiheita kattavien jatkokoulutusten vuoksi merkittävää olisi tutkia valtakunnallisesti, että mihin aihealueisiin vammaistyön ammattilaiset kaipaavat lisää osaamista ja miksi.

Näin erilaiset koulutuksia tuottavat tahot voisivat luoda tarvetta vastaavia koulutuksia. Tuotetusta oppaasta olisi mahdollista muokata tulevaisuudessa soveltuva versio esimerkiksi perheiden käyttöön. Opinnäytetyön tekijöinä olemme sopineet, että kumpikin voi varsinaisen opinnäytetyöprosessin jälkeen muokata opasta aina tarvittaessa, sillä molemmilla on alkuperäinen Publisher tiedosto sähköisenä versiona. Tämän ansiosta voimme viedä mukamme tiedonjyviä autismikirjosta erilaisiin työyhteisöihin ja tarvittaessa räätälöidä tai jatkokehittää opasta entisestään. Tulevaisuudessa autismikirjon tietoisuuden lisäämistä tulee jatkaa ja tietotaitoa kehittää niin vammaisalan ammattilaisten keskuudessa kuin muunkin väestön keskuudessa valtakunnallisesti.

LÄHTEET

- Autism Awareness Centre Inc. (i.a.). *Definition of Autism*. Saatavilla 18.2.2021.
<https://autismawarenesscentre.com/definition-autism/>
- Autismiliitto. (i.a.-a). *Autismi*. Saatavilla 24.11.2020.
<https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/autismi>
- Autismiliitto. (i.a.-c). *Autismikirjon diagnosointi muuttuu*. Saatavilla 8.12.2020.
<https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/diagnosointi/diagnoosimuutos>
- Autismiliitto. (i.a.-b). *Ikääntymiseen liittyvät muutokset kommunikaatiossa*. Saatavilla 5.1.2021.
https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo_ja_ikaantymisen/olen_ammattilainen/miten_tukea_autismikirjon_henkilon_kommunikaatiota/ikaantymisen_vaikutus_kommunikaatioon
- Autismi- ja Aspergerliitto ry. (2016). *Autismin kirjo ja ikääntyminen. Käsikirja ammattihenkilöille*. Fram Oy.
- Autismi- ja Aspergerliitto ry. [Autismiliitto]. (9.12.2016). *Autismin kirjon elämänkaareella, Toivo "Topi" Huovinen*. [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=lvtya-JFJNU>
- Diakonia-ammattikorkeakoulu. (2010). *Kohti tutkivaa ammattikäytäntöä*. Saatavilla 1.2.2021. https://www.diak.fi/wp-content/uploads/2017/12/Diak_Kohti_tutkivaa_ammattikayntoa_opas.pdf
- Duodecim Terveyskirjasto. (9.3.2020). *Autismikirjon häiriöt*. Saatavilla 19.2.2021. https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00355
- Eriksson, S. (2015). Poikkeavan ja normaalin performanssi – vammaisten seksuaalisuus elämäntarinoissa. Teoksessa J. Kivirauma (toim.), *Vammaisten elämä & elämänkerta. Tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. (s.154–196). Kynnys ry.
- Harri, H. (2020). Esipuhe. Ammattikorkeakoulujen tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaa tarvitaan. Teoksessa J. Helminen (toim.), *Näkökulmia osallistavaan tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaan* (s. 9–10). (Diak työelämä 18). Diakonia-ammattikorkeakoulu.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/333626/DIAK_Ty%c3%b6el%c3%a4m%c3%a4_18_web.pdf?sequence=2&isAllowed=y

- Havukainen, E. (2019). *Joka sadas meistä on autismin kirjolla – tietoa ikääntymisestä autismit kirjolla sosiaali- ja terveysalalle*. (8. painos). Autismiliitto ry. https://www.autismiliitto.fi/files/3467/Joka_sadas_meista_on_autismitkirjolla_8_painos.pdf
- Heikkinen, A. (toim.). (2017). *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Talentia. <https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/>
- Hyvä kysymys. (2019). *Mitä on autismi?* Saatavilla 21.2.2021. <https://www.hyvakysymys.fi/video/mita-on-autismi/>
- Härkönen, T. (2013). Autismin kirjon asiakkaiden seksuaalisuuteen liittyvien haasteiden kohtaaminen. *Autismi*, 22(1), 26–27.
- Ikonen, T., Karjala, M., Kortelainen, S., Mäkelä, M., Nevalainen, M., Oksala, L., Ruusuvuori, S., Roponen, T., Salmi, K., & Suvanto, E. (2015). *Autismikäsikirja 2.0*. Etava kuntayhtymä.
- Juhola, E. (2018). *Autismin muuttuvat kasvot. Autismisäätiö 20 vuotta*. (Autismisäätiö). Into Kustannus.
- Kerola, K., Kujanpää, S., & Timonen, T. (2009). *Autismin kirjo ja kuntoutus*. PS-kustannus.
- Kerola, K., & Sipilä, A-K. (2017). *Haastava käyttäytyminen - muutoksen mahdollisuuksia*. Erweko Oy.
- Kivirauma, J. (toim.). (2015). *Vammaisten elämä & elämänkerta tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa*. Kynnys ry.
- Kotimaisten kielten keskus. (i.a.). *Hyvän virkakielen hyödyt*. Saatavilla 9.3.2021 https://www.kotus.fi/kielitieto/hyva_virkakieli/miksi_virkakielta_kannattaa_parantaa/hyvan_virkakielen_hyodyt
- Kuntatyönantajat. (i.a.). *Osaamisen johtaminen*. Saatavilla 21.2.2021. <https://www.kt.fi/henkilostojohtaminen/osaamisen-johtaminen>
- L 519/1977. Laki kehitysvammaisten erityishuollosta. 23.6.1977/519. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519#L3aP42d>

- L 380/1987. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista. 3.4.1987/380. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. 30.12.2014/1301. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Manninen, O. (toim.) (2009). *Työelämäosaamisen käsikirja*. Domus Print Oy.
- Neuvoston pääsihteeristö. (2018). *Osallistava viestintä. Osallistava viestintä neuvoston pääsihteeristössä*. Euroopan unioni. https://www.consilium.europa.eu/media/35449/fi_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf
- Oksanen, J., & Solla-Svaara, R. (toim.) (2019). *Esteille hyvästit! Opas autismikirjon sekä adhd- ja Tourette-oireisten lasten kasvattajille*. (2. painos). Into Kustannus oy.
- Osaaminen muutoksessa. (2009). Helsinki: Valtionkonttori, Kaiku-palvelut. https://vk-wordpress-bucket-prod.s3-eu-west-1.amazonaws.com/uploads/sites/4/2019/05/Osaaminen-muutoksessa_Kaiku.pdf
- Heinikoski, M., Koskinen, M., & Ylitalo, M. (2014). *Osaamisen kehittäminen työpaikalla*. Tammerprint Oy. http://www.opinovi.fi/in-dex.php?view=download&alias=2186--23&category_slug=aikuisohjauksen-koordinaatioprojekti&option=com_docman&Itemid=404&lang=fi
- Otala, L. (2003). *Hyvinvointia työpaikalle – tulosta toimintaan*. Työhyvinvoinnin työkirja. Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Palonen-Munnukka, P. (2009). *Mitä niille rakkaudesta puhuu*. Mediapinta.
- Partanen, K. (2010). *Voimaa autismin kirjon kuntoutukseen*. WS Bookwell Oy.
- Parviainen, J. (2006). Kollektiivinen tiedonrakentaminen asiantuntijatyössä. Teoksessa J. Parviainen (toim.), *Kollektiivinen asiantuntijuus* (s. 155–187). Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
- Porin kaupunki. (i.a. -a). *Kehitysvammaisten asumisyksiköt*. Saatavilla 24.11.2020. <https://www.pori.fi/sosiaali-ja-terveys/vammaispalvelut/asumisyksikot/kehitysvammaisten-asumisyksikot>
- Porin kaupunki. (i.a. -b). *Perusturva*. Saatavilla 22.2.2021 <https://www.pori.fi/organisaatio/toimialat/perusturva>

- Rintala, H. (2016). *Liian ihmeellinen maailma? Asperger-ihmiset kertovat*. Myllylahti Oy.
- Räty, T. (2017). *Vammaispalvelut. Vammaispalvelujen soveltamiskäytäntö*. Dardedze Holografija Ltd.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (i.a., -b). *Määrärahasidonnaiset palvelut*. Saatavilla 12.1.2021. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/oi-keuskaytanto/maararahasidonnaiset-palvelut>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (i.a., -c). *Palvelujen järjestämisvastuu*. Saatavilla 12.1.2021 <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/johtaminen-valvonta-ja-tilastot/palvelujen-jarjestamisvastuu#erityinen>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (i.a., -d). *Vammaispalvelujen käsikirja. Esteettömyys ja saavutettavuus*. Saatavilla 12.1.2021. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/esteettomyys-ja-saavutettavuus>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (i.a., -a). *Vammaispalvelujen käsikirja. Yleislaki ja erityislaki*. Saatavilla 12.1.2021. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/asiakasprosessi/yleislaki-ja-erityislaki>
- The National Autistic Society. (28.3.2017). *Make it Stop*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=xHHwZJX67-M&feature=youtu.be>
- Tikoteekki-verkosto. (i.a. -a). *Etusivu*. Saatavilla 19.2.2021. <https://tikoteekkiverkosto.fi/>
- Tikoteekki-verkosto. (i.a. -b). *Palvelut alueittain*. Saatavilla 19.2.2021. <https://tikoteekkiverkosto.fi/palvelut-alueittain/pori/>
- Tilastokeskus. (21.1.2021). *Syntyvyys kääntyi lievään nousuun vuonna 2020*. https://www.stat.fi/til/vamuu/2020/12/vamuu_2020_12_2021-01-21_tie_001_fi.html
- Timonen, T., Castrén, M., & Ärölä-Dithapo, M. (2019). *Autismikirjo. Tausta, diagnostiikka ja tutkimus*. PS-kustannus.
- Timonen, T., & Hämäläinen, P. (toim.) (2019). *Autismikirjon kuntoutusmenetelmät*. PS-kustannus.
- Tukiliitto. (i.a.). *Mitä itsemääräämisoikeus on?*. Saatavilla 21.2.2021. <https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/itsemaaraamisoikeus/mita-itsemaaraamisoikeus-on/>

- Verner. (i.a.). *Itsemääräämisoikeus ja lainsäädäntö*. Saatavilla 12.1.2021
<https://verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus-ja-lainsaadanto>
- Vesterinen, O., & Alavaikko, M. (2020). Työelämälähtöisen opinnäytetyön malli ja osaamisen kehittyminen. Teoksessa J. Helminen (toim.), *Näkökulmia osallistavaan tutkimus- kehittämis- ja innovaatiotoimintaan*. (s. 166–177). (Diak työelämä 18). Diakonia-ammattikorkeakoulu.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/333626/DIAK_Ty%C3%B6el%C3%A4m%C3%A4_18_web.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Viitala, E. & Jylhä, E. (2019). *Johtaminen. Keskeiset käsitteet, teorit ja trendit*. Otavan kirjapaino.
- Wallace, S., Guldberg, K., & Bailey, A. (2019). *A Research Review on Autism*. Eteva Joint Authority. <https://www.eteva.fi/globalassets/ladattavat-tiedostot/a-research-review-on-autism.pdf>
- Webropol. (i.a.). Kysely- ja raportointityökalu. Saatavilla 13.2.2021
<https://webropol.fi/kysely-ja-raportointityokalu/>
- Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, 3.3.2015.
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

LIITE 1. Ensimmäinen ja toinen kysely asumisyksiköiden työntekijöille

Kysely asumisyksiköiden työntekijöille

Heipsan

Olet löytänyt tiesi kahden sosionomiopiskelijan kyselylomakkeelle, jonka täyttämiseen ei kauaa mene.

Lyhyet vastaukset riittävät ja vaikean kysymyksen tullessa voit pompata kysymyksen yli, sillä yhteenkään ei ole pakko vastata, jotta voit lähettää kyselyn meille takaisin. Lähetä edes osittain täytetty kysely! Sekin on tärkeä.

Yleisesti:

Vastaamalla kyselyyn hyväksyt sen, että antamiasi tietoja analysoidaan ja hyödynnetään opinnäytetyössä, joka julkaistaan keväällä 2021. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda Porin vammaispalvelujen asumisyksiköille opas autismikirjoon liittyen sekä pitää autismikirjoon liittyvät koulutukset asumisyksiköissä työskenteleville.

Vastausten pohjalta päätetään, että millaisina koulutukset toteutuvat ja millaisia aihealueita "Tiedonmurusia autismikirjosta" -oppaassa käsitellään. Kyselystä ei voi tunnistaa ketään ja kyselyn tulokset hävitetään tietojen käsittelyn jälkeen. Tietoja tulevat käsittelemään vain alla näkyvät henkilöt. Mikäli sinusta tuntuu, että tahdot kysellä henkilökohtaisesti lisää ennen kyselyyn vastaamista, niin voit ottaa yhteyttä kumpaan tahansa meistä sähköpostitse.

Sähköpostiosoitteet ovat muodossa: etunimi.sukunimi@student.diak.fi

Vasemmalla Kaisa Tiuhonen ja oikealla Salla Mäenpää.
Opiskelemme Diakonia-ammattikorkeakoulun Porin-kampuksella.

Missä yksikössä työskentelet?

- ☐ Angervo
- ☐ Apollo
- ☐ Aurora
- ☐ Kirjosiipi
- ☐ Olga
- ☐ Orvokki
- ☐ Poiju
- ☐ Tynkäkuja
- ☐ Tyrni
- ☐ Wassa
- ☐ Kotiranta 1

Työskenteletkö tällä hetkellä autismikirjon asiakkaiden kanssa?

Kuinka kauan olet työskennellyt autismikirjon asiakkaiden kanssa?

- ☐ 0 2 vuotta
- ☐ 3 5 vuotta
- ☐ 6 9 vuotta
- ☐ Yli 10 vuotta

Miten hyvin tunnet tietäväsi autismikirjoon liittyviä asioita?

Tietoni on
hyvin vähäistä

0

Tunnen
tietäväni
kaiken

Haluaisitko tietää autismikirjosta enemmän?

En haluaisi

0

Haluaisin

Minkälaisesta tiedosta kokisit yksikkösi hyötyvän? Valitse yksi tai useampi

- ☐ Autismikirjo yleisesti
- ☐ Autismikirjo ja kommunikaatio
- ☐ Autismikirjo ja seksuaalisuus
- ☐ Autismikirjo ja arki
- ☐ Autismikirjo ja haastava käyttäytyminen
- ☐ Autismikirjo ja ikääntyminen
- ☐ Muu? Mikä?
- ☐ Muu? Mikä?
- ☐ Muu? Mikä?

Miten todennäköisesti haluaisit osallistua koulutukseen, jossa saisit lisää tietoa yllä valitsemistasi aiheista ja pääsisit pohtimaan niitä yksikkökohtaisesti muiden työntekijöiden kanssa?

	1	2	3	4	5	
Nääh ei kiinnosta	☐	☐	☐	☐	☐	Heti mukana

Keksitkö joitakin yleisiä pointteja, jotka tulisi huomioida koulutuksissa tai op-
paassa?

Vapaa sana

Kysely 2 asumisyksiköiden työntekijöille

Heipsan

Olet löytänyt tiesi jälleen kahden sosionomiopiskelijan kyselylomakkeelle, jonka täyttämiseen ei nytkään kauaa mene. Tälläkin kerralla lyhyetkin vastaukset ovat riittäviä ja vaikean kysymyksen tullessa voit jälleen pomkata kysymyksen yli, sillä yhteenkään ei ole pakko vastata, jotta voit lähettää kyselyn meille takaisin. Lähetä edes osittain täytetty kysely! Sekin on tärkeää

Yleisesti:

Vastaamalla kyselyyn hyväksyt sen, että antamiasi tietoja analysoidaan ja hyödynnetään opinnäytetyössä, joka julkaistaan keväällä 2021. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda Porin vammaispalvelujen asumisyksiköille opas autismikirjoon liittyen sekä pitää autismikirjoon liittyvät koulutukset asumisyksiköissä työskenteleville. Vastausten pohjalta kirjoitamme opinnäytetyötämme, joten kaikki mielipiteet ja ajatukset ovat tervetulleita. Filtteröidä ei tarvitse, sillä me teemme sen tarvittaessa. Kirjoita juuri niin, kuin sinusta tuntuu!

Tästäkään kyselystä ei voi tunnistaa ketään ja kyselyn tulokset hävitetään tietojen käsittelyn jälkeen. Tietoja tulevat käsittelemään vain alla näkyvät henkilöt. Mikäli sinusta tuntuu, että tahdot kysellä henkilökohtaisesti lisää ennen kyselyyn vastaamista, niin voit ottaa yhteyttä kumpaan tahansa meistä sähköpostitse. Sähköpostia voit laittaa myös muusta syystä, kuin kyselyyn liittyen, mikäli koet sen tarpeelliseksi. Sähköpostiosoitteet ovat muotoa: etunimi.sukunimi@student.diak.fi

*Vasemmalla Kaisa Tiihonen ja oikealla Salla Mäenpää.
Opiskelemme Diakonia-ammattikorkeakoulun Porin-kampuksella.*

Missä yksikössä työskentelet?

- ☐ Angervo
- ☐ Apollo
- ☐ Aurora
- ☐ Kirjosiipi
- ☐ Olga
- ☐ Orvokki
- ☐ Poiju
- ☐ Tynkäkuja
- ☐ Tyrni
- ☐ Wassa
- ☐ Kotiranta 1

Minkä verran olet tutustunut Tiedonjyviä autismikirjosta –oppaaseen?

Koitko oppaan hyödylliseksi?

- ☐ Koin
- ☐ En kokenut
- ☐ En osaa sanoa
- ☐ En ole avannut opasta

Osallistuitko Tiedonjyviä autismikirjosta –koulutukseen?

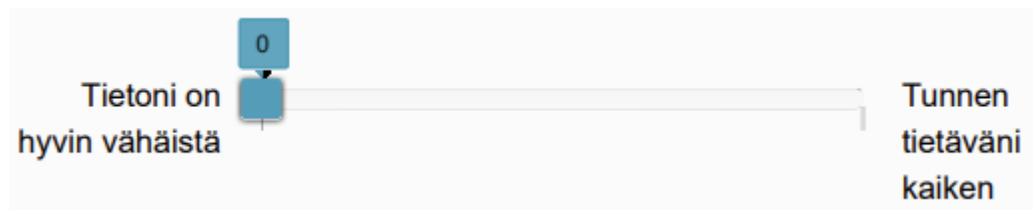
- ☐ Osallistuin
- ☐ En osallistunut
- ☐ Olisin halunnut osallistua

Saitko Tiedonjyviä autismikirjosta –koulutuksesta irti sitä mitä ajattelitkin?

- ☐ Sain
- ☐ En saanut
- ☐ Vapaaehtoiset perustelut

Miten olisit kehittänyt koulutusta tai opasta?

Miten hyvin tunnet tietäväsi autismikirjoon liittyviä asioita?

Mitä sinulle jäi käteen koulutuksesta tai oppaasta? Opitko jotakin uutta tai oliko vanhan kertausta?

Haluaisitko sanoa vielä jotakin muuta? Nyt on sille paikka!

LIITE 2. Tiedonjyviä autismikirjosta – Opas asumisyksiköiden työntekijöille

---

Opas asumisyksiköiden
työntekijöille

Osa opinnäytetyötä:

TIEDONJYVIÄ AUTISMIKIRJOSTA

KOULUTUS JA OPAS ASUMISYKSIKÖIDEN TYÖNTEKIJÖILLE

Julkaistu:

PERJANTAINA 5.2.2021

2

SISÄLLYS

OPPAAN TARKOITUS	4
ESITTÄYTYMINEN	5
LISÄÄ TIETOA JA MATERIAALEJA	6–7
AUTISMIKIRJO YLEISESTI	8–9
ARKI	10–13
HAASTAVA KÄYTTÄYTYMINEN	14–15
SEKSUAALISUUS	16
IKÄÄNTYMINEN	17
KOMMUNIKAATIO	18–19
APUVÄLINEITÄ ARJEN TUEKSI	20–23

OPPAAN TARKOITUS

**Opas on osa opinnäytetyötämme,
joka julkaistaan keväällä 2021.**

Opinnäytetyömme tavoitteena on lisätä
vammaistyötä tekevien ammattilaisten
tietoisuutta autismikirjosta
koulutusten sekä tämän oppaan avulla

Opas on tehty
nopeasti selattavaksi
arjen työn ohessa.
Tästä johtuen aiheet esillä napakasti.

ESITTÄYTYMINEN

Olemme tämän oppaan tekijät,
Kaisa Tiihonen ja Salla Mäenpää.

Aloitimme sosionomiopinnot
Diakonia-ammattikorkeakoulun (Diak)
Porin-kampuksella tammikuussa 2019.
Suoritimme vammaistyön suuntaavat opinnot
kevätlukukaudella 2020.

Molemmilla on vammaistyöstä kokemusta,
jonka vuoksi haluamme olla
mukana kehittämässä
vammaistyötä alana eteenpäin.

Papunet

Vernerinet

Autismikäsikirja 2.0

Selkeästi seksistä

Seteke

Kehitysvammaliitto

TUVET-hanke:

Autismikirjo materiaalipankki

Tampereen kaupungin nettisivut:

Nepsy-kuvat, Oppaat, Kirjavinkit, Videot

Autismiliitto

Autismikirjo ja ikääntyminen sivusto

Finlex

Minilex

Vammaispalveluiden käsikirja

Euroopan Autismikulttuuri yhdistys ry

Suomen Autismikirjon

Yhdistys (ASY)

Autismisäätiö

Invalidiliitto

Väestöliitto

Tukiliitto

Tukinet

Ihmisoikeudet.net

Esteettömyyskeskus ESKE

Selkoseks

Malike

Nepsytic ry

Vamlas

Erityinen sisaruus

Autismikoira ry

Inclusion Europe

Neurokirjon ammattilaiset

Mahti Tunnekortit

Nepsy-nappi

Satakunnan SAMDY ry

Duodecim Terveyskirjasto: Autismikirjon häiriöt

Theseus: Aistiesteettömät asumisratkaisut

Hilma Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus

Tietoa Suomesta ja Suomeen muuttamisesta: InfoFinland

Teemme minulle palvelusuunnitelman

Palvelupolkumalli

AUTISMIKIRJO YLEISESTI

AISTIJÄRJESTELMÄN ERITYISYYS

- Autismikirjolaisilla aistien ali- ja yliherkkyyksiä.
- Aistiherkkyydet voi vaihdella eri ympäristöissä ja tilanteissa.

AISTIEN HUOMIOINTI

- Asuinympäristön hyvä olla vähän aistimuksia tuottava
- Aistiärsykeitä voi vähentää esimerkiksi:
  - Kuuloaisti: kuulosuojaimet, kaikumisen ehkäisy, hiljainen rauhoittumisenurkka
  - Näköaisti: sisustuksen värit, valojen säätely, heijasteiden ehkäisy pinnoista
  - Tuntoaisti: materiaalivalinnat, saumattomat vaatteet
  - Hajuaisti: Hajusteettomat hygieniatuotteet
  - Makuaisti: Ruoka-aineet tarjolla erillisinä komponentteina
- Aistijärjestelmän aktivointi silti tärkeää.
  - Aisteja voi aktivoida päivittäisten toimintojen aikana tai suunnitelluissa aistituokioissa.

VUOROVAIKUTUKSEN HAASTEET

- Vaikeuksia sanallisen ja sanattoman viestinnän kanssa (ymmärtäminen kirjaimellisesti, äänensävyt...)
- Omien tunteiden sekä toisten tunteiden, eleiden ja ilmeiden tunnistamisen ja ilmaisemisen haasteet
- Katsekontaktin ottaminen ja vastavuoroisuus haastavaa
- Vaikeus ymmärtää kirjoittamattomia sosiaalisia sääntöjä

RUTIININOMAINEN KÄYTTÄYTYMINEN

- Toistuvia kehonliikkeitä tai pakkomielteitä.
- Rutiininomainen toistaminen tuo usein henkilölle turvaa.
- Rutiineista poikkeaminen voi aiheuttaa voimakkaan reaktion.

ERITYISET MIELENKIINNON KOHTEET

- Mielenkiinto voi olla rajautuneena yhteen tai muutamaankin kohteeseen iän mukaisesti tai ei ikää vastaavasti.
- Henkilöllä voi olla erityisiä mielenkiinnon kohteita liittyen ihan mihin tahansa aihealueeseen.
- Haluaa usein selvittää mielenkiinnon herättävästä asiasta kaiken ja saat-
taa tutkia montakin tuntia putkeen.
- Voi vaihdella kausittain.

ARKI

STRUKTUURI

- Luodaan yksilöllisesti selkeyttämään arkea.
- Auttaa hahmottamaan ja ymmärtämään ympäristössä tapahtuvia asioita
- Tavoitteena kertoa: Mitä, missä, miten, mitä sen jälkeen
- Henkilökunnankin helpompi toimia johdonmukaisesti sekä tarkoituksen-
mukaisesti

VISUAALISET KEINOT JA STRUKTUROINTI

Käytä päiväjärrjestystä tulevien tapahtumien hahmotuksen apuvälineenä.
Voi olla kuvallinen, kirjallinen tai esineellinen.

”Ensin-sitten-jälkeen” -korttien avulla voi ottaa lyhyempiä tulevaisuuden
pätkiä, jos päiväjärrjestys ei toimi.

Sosiaaliset tarinat, kuvanauhat tai struktuuriviivat auttavat hahmottamaan
paremmin uusien käytäntöjen ja tilanteiden opettelua.

Visualisoivia materiaaleja netissä valmiina hyödynnettäväksi. Tarvittaessa voit tehdä henkilölle uuden version juuri hänen tarpeitaan vastaamaan.

ARJEN HAASTEITA

- Oman elämän hallinta ja toiminnan ohjaaminen
- Syömisingelmat (usein liitoksissa aistitoimintaan)
- Stressiherkkyys arkisissa tilanteissa (hermosto kuormittuu)
- Muutokset ja uudet tilanteet voi luoda haastavaa käytöstä
—> voidaan vähentää ennakkoinnilla
- Muutoksista kertominen ja niiden läpikäynti yksilöllistä. Sopivaa ajankoh-
taa voi testata, sillä vaadittava aika vaihtelee. Esimerkiksi seuraavat:
  - Malli Maijalle pitää kertoa 2 viikkoa ennen.
  - Malli Mikolle pitää kertoa 4 päivää ennen.
  - Malli Mallikkaalle voi kertoa juuri ennen.

ARKI JA AJAN HAHMOTUKSEN HAASTEET

Hyödynnä apuvälineitä luovasti ja rohkeasti kokeillen:

- Kalenteri (älylaitteessa, seinällä)
- Ajastimet (TimeTimer, puhelinsovellukset)
- Vuodenaikaympyrä
- Laminoitu kello (oikean kellon viereen osoittamaan haluttua aikaa ja kun viisarit osoittavat samaan suuntaan, niin lähtö esimerkiksi töihin)

SOSIAALISET TAIDOT

- Voi olla puutetta tai niitä käytetään poikkeavasti.
- Sosiaalisia tilanteita ja niissä toimimista harjoiteltava.
- Sosiaalisten taitojen opettaminen vaatii pitkäjänteisyyttä ja kekseliäi-
syyttä, koska harjoittelemisen haastavampaa kuin jonkin konkreetti-
sen asian (esimerkiksi aamutoimet).

AUTISMIKIRJON HENKILÖN KOHTAAMINEN

1. Toimi rauhallisesti, ystävällisesti ja selkeästi.
2. Pidä suurempi fyysinen etäisyys kuin normaalisti pitäisit.
3. Selvitä onko henkilöllä erityisiä kommunikoinnin tapoja.
4. Vältä sinäkin katsekontaktia, jos se ärsyttää henkilöä.
5. Kommunikoi rauhallisesti, selkeästi ja lyhyesti.
6. Ohjatessasi —> konkreettiset toimintaohjeet.
7. Selkeytä tarvittaessa visuaalisesti ja sanallisesti.
8. Ohjaa vuorovaikutustilanne selkeään vuorotteluun.
9. Mahdollisuuksien mukaan poista aistiärsykeitä.
10. Älä puhu turhaan. Hiljaisuuden aikana henkilö saattaa miettiä juuri sanomaasi ja pohtia siihen vastausta

ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS ARJESSA

- Toteutumista edellytetään säädösten ja lakien kanssa.
- Työntekijöiden velvollisuutena vahvistaa, kunnioittaa ja mahdollistaa itsemääräämisoikeuden toteutuminen.
- Esimerkiksi sitä, että saa aidosti itse tehdä arjen valintoja ja vaikuttaa palveluihinsa.
- Tarvittaessa tuetaan henkilöä tekemään omia valintoja.
- Meillä kaikilla oikeuksien lisäksi velvollisuuksia ja niiden hahmottamisessa myös tuettava.

TOIMINTAOHJEET JA OHJAUSKANSIOT TYÖSSÄ

- Työntekijöille luodut kirjalliset ohjeistukset auttavat arjen sujumisessa. Valmiiksi mietittyjen toimintatapojen avulla on helpompaa ylläpitää ja noudattaa rutiineja.
- Työyhteisön selkeällä ja yhdensuuntaisella toiminnalla selkeytetään autismikirjon henkilön arkea.

- Ohjeiden oltava ajantasaiset ja helposti saatavilla.
- Sovittu vastuuhenkilö, joka päivittää.
- Vaikka työyhteisössä tällä hetkellä kaikki tietäisivät miten henkilön aamutoimet etenevät, niin tilanne voi muuttua —> kirjoittamalla varmistetaan jatkuvuus.

HAASTAVA KÄYTTÄYTYMINEN

MITÄ SE VOI OLLA?

- Mitä vain käytöstä, joka on ympäristöä häiritsevää.
- Voi olla myös itseä tai muita vahingoittavaa.
- Laaja käsite, joka kattaa paljon.

SYYT HAASTAVAN KÄYTTÄYTYMISEN TAUSTALLA

- Voivat olla moninaisia.
- Syynä esimerkiksi: stressi, turvattomuus, pelko, muutokset, siirtymätilanteet, kokemus ympäristön kaoottisuudesta, kommunikointikeinon puute tai kommunikoinnin haasteet, sosiaaliset pulmat, aistijärjestelmän kuormitus, tunnetaitojen ja toiminnan ohjauksen haasteet...
- Tarvittaessa suljettava pois somaattisia syitä: ummetus, virtsatieinfektio, erilaiset kivut...
- Syyn löytäminen voi olla salapoliisin työtä!
- Mietittävä onko haastavan käyttäytymisen tilanteissa yhtäläisyyksiä: säännöllisyys, mitkä asiat käyttäytymisen laukaisevat, toimintamallit tilanteen katkaisemiseksi...
- Syy selvillä —> Mietittävä eri vaihtoehtoja ratkaisuksi.

HAASTAVAAN KÄYTTÄYTYMISEEN PUUTTUMINEN

- Huomiotta jättäminen voi toimia.
- Myönteiset keinot ja asianmukainen tuki toimivat parhaiten.

- Puuttumista tarvittaessa tilanteen voi katkaista esimerkiksi:
  - Saamalla henkilö kiinnostumaan jostakin muusta (jokin hänelle mielekäs tekeminen tai puheenaihe)
  - Ohjaamalla sovittuun rauhoittumispaikkaan (rauhottumistuoli, oma huone...)
  - Tilannetta varten tehtyä toimintataulua näyttämällä
  - Hallitusti toteutettu kiinnipitokin voi toimia.
- Tilannesidonnaista —> opetettava uusi toimintatapa.
  - Pitkä ja johdonmukaisuutta vaativa prosessi.
  - Koko työyhteisön sitouduttava suunnittelusta lähtien.
  - Opetuksen tukena käytettävä sopivia kommunikoinnin keinoja, kuten sosiaalista tarinaa
  - Erilaiset palkkiojärjestelmät voivat toimia motivointina (aina hyvästä toiminnasta tai kerää tietty määrä merkintöjä —> palkinto)

HAASTAVAN TILANTEEN PURKU TYÖYHTEISÖSSÄ

- Tilanteen jälkeen yhteiset keskustelut ja purkutilanteet
- Työnohjaus
- Työyhteisö voi miettiä, mikä heidän kohdallaan toimivaa.
- Erilaisia keinoja hyvä kokeilla avoimin mielin.

SEKSUAALISUUS

- Osa jokaista ja jokaisella siihen oikeus.
- Henkilö ei osaa ottaa esille —> työntekijöiden velvollisuus.
- Seksuaalioikeuksia ja seksuaaliterveyteen liittyviä asioita voi käydä läpi erilaisilla tukimateriaaleilla, kuten:
  - Selkeästi seksistä -materiaalit (kuvitukset, keskustelurungot aiheittain: keho ja kehitys, turvataidot, terveys ja puhtaus, ihmissuhteet, seksi)

- Kuten muitakin, niin autismikirjon henkilöä ohjattava toimimaan seksuaalisuuteen liittyvissä tilanteissa hyväksyttävällä tavalla. Ei syyllistetä esimerkiksi itsetyydytyksestä, vaan ohjataan toimimaan tilanteessa oikein.
- Työntekijällä itsellään olisi tärkeää olla luonteva suhde omaan seksuaalisuutensa, jotta omat arvot, ennakkoluulot ja menneisyys eivät vaikuttaisi, kun käsittelee aihetta asiakkaan kanssa.

APUA SEKSUAALIOHJAUKSEEN

Asumisyksikön keinot loppuvat kesken ja tarvitaan apua —> työntekijä voi ottaa yhteyttä henkilön sosiaalityöntekijään ja kertoa hänelle tilanteen ja avun tarpeen.

Seksuaaliohjausta voi saada sopeutumisvalmennuksena

IKÄÄNTYMINEN

- Erityispiirteet elämänmittaisia.
- Ei ole tyypillistä ikääntyvää autismikirjon henkilöä.
- Muiden tavoin liitännäisdiagnooseilla vaikutusta henkilön toimintakykyyn.
- Ikääntymisprosessi yleensä samanlainen kuin suurimmalla osalla. Esimerkiksi: aistien ja muistin alenemat, tuki- ja liikuntaelinten muutokset, yleinen terveyden heikentyminen, ihmissuhteiden muuttuminen...
- Esimerkiksi: kuulonaleneman vuoksi ääniyliherkkä voi alkaa vanhuudessa huutamaan tai sietämään koviakin ääniä.
- Mikäli poikkeavaa käyttäytymistä esiintyy, olisi hyvä tarkistaa:
  - tarvitaanko uusia kommunikaatiovälineitä
  - aistitoiminnot
  - muistisairauden mahdollisuus

MUISTITESTI AUTISMIKIRJON HENKILÖLLE

Asumisyksikön työntekijä voi olla yhteydessä asiakkaan sosiaalityöntekijään ja pyytää maksusitoumuksen Satasairaalan Erityisosaamiskeskukseen eli Antinkartanoon.

Antinkartanossa on mahdollista tehdä sopiva muistitesti.

KOMMUNIKAATIO

- Jokaisella oltava mahdollisuus itsensä ilmaisemiseen.
- Haastavaa käyttäytymistä voi ilmetä, jos henkilö ei pysty ilmaisemaan itseään ja tarpeitaan.

KOMMUNIKAATIOTILANTEESSA

- Voidaan hyödyntää puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja
- Keinot jaetaan perinteisesti kahteen:

1. AVUSTEINEN KOMMUNIKOINTI

- Hyödynnetään apuvälineitä, kuten esineitä, kuvia ja merkkejä.
- Esineitä voi käyttää luovasti, kuvia tulostaa itse ja merkkejä voi sopia.

2. EI-AVUSTEINEN KOMMUNIKOINTI

- Käytetään eleitä, viittomia ja ääniä.
- Varhaisten vuorovaikutuksen keinojen käyttö: voimauttava vuorovaikutus ja huomioivan yhdessäolon malli (HYP)
- Tarvitaan rohkeutta ja heittäytymistä

HUOMIOITAVIA ASIOITA

- Puhutun kielen ymmärtäminen vaikeaa.
- Usein syytä välttää sarkasmia, kielikuvia, vitsejä, ironiaa
- Ymmärtäminen ja vastauksen tuottaminen hidasta
—> Riittävä ajan antaminen.

TIKOTEEKKI

”Edistää puhevammaisten ihmisten osallisuutta, itsemääräämisoikeutta ja mahdollisuuksia kommunikoida yhteisössään ja yhteiskunnassa.”

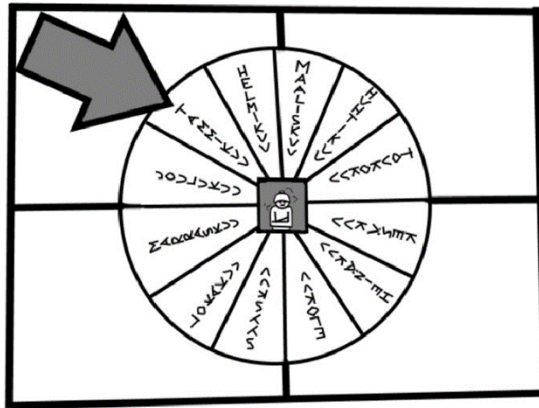
-Tikoteekki

- Kehitysvammaliiton alainen Papunetin tapaan
- YouTubesta Paputuubi-kanavalta löytyy paljon videoita erilaisista kommunikoinnin tavoista
- Lähetteen Tikoteekkiin tekee lääkäri tai sosiaalityöntekijä. Aloitteen lähetteen tekemiseksi voi tehdä kuka vain.
- Tikoteekki arvioi:
  - Mitä apuvälineitä voisi hyödyntää kommunikaatiossa
  - Hankkii apuvälineet
  - Perehdyttää käyttöön ja ohjaa asiakkaan lähipiiriä

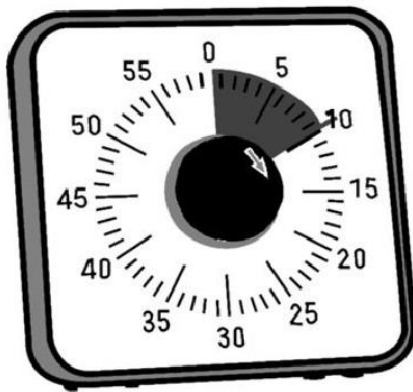
SATAKUNNAN TIKOTEEKKI

- Löytyy Maakunnallisesta apuvälinekeskuksesta:
Rahtitie 4 (Honkaluoto), 28430 Pori

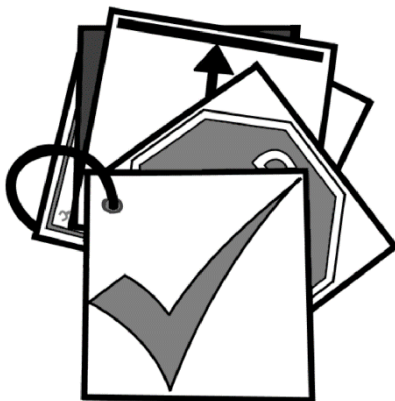
APUVÄLINEITÄ ARJEN TUEKSI

VUODENAİKAYMPYRÄ

TIME TIMER

KUVAVIUHKKA

AAMUTOIMET

 käsienvesu	✓ TEHTY
 kainaloiden pesu	✓ TEHTY
 deodorantti	✓ TEHTY
 hiusten harjaus	✓ TEHTY

KUVAPOLKU
(ITSENÄISEMPI TOIMINTA)

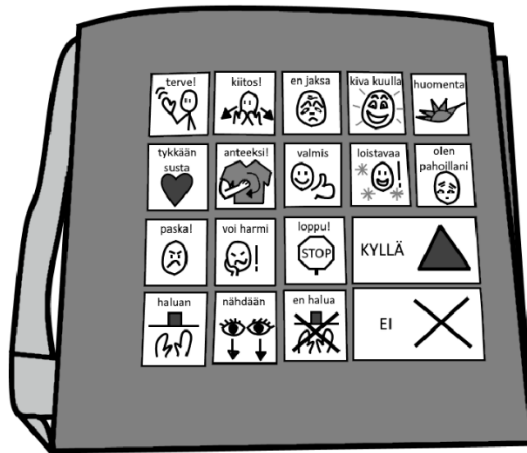
ENSIN	SITTEN

TULEVIEN TAPAHTUMIEN
JÄSENTÄMINEN
(VAIHDETTAVIN IRTOKUVIN)

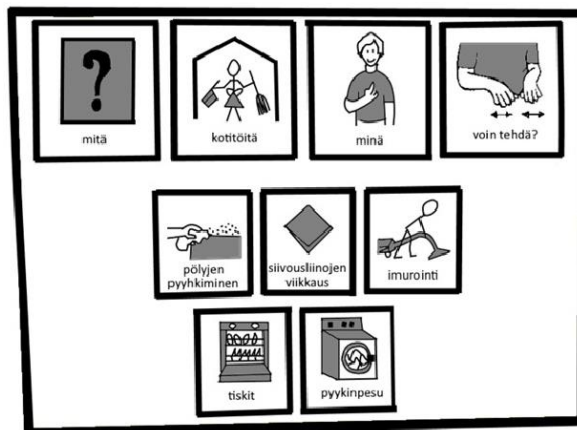
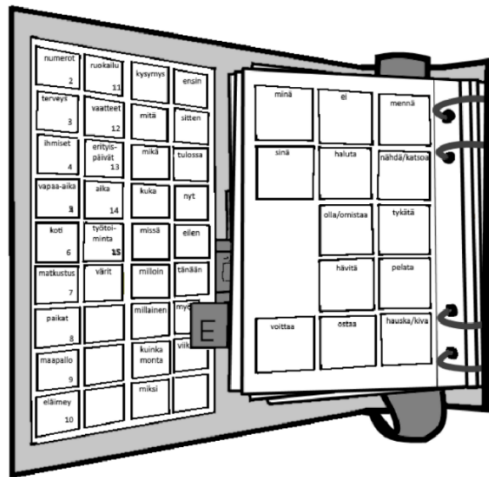
ENSIN	SITTEN	JÄLKEEN

 lenkillä	 kävellen vieressä	→	 lenkki	 menee hyvin	→	 suklaamuroja
---	---	---	---	---	---	---

SOSIAALINEN TARINA

KOMMUNIKOINTIKANSIO

TOIMINTATAULUT

Tiedonjyviä autismikirjosta

Opas tarjoaa tiedonjyviä autismikirjolaisten kanssa tehtävään työhön ja tekovaiheessa on ajateltu erityisesti asumispalveluiden työntekijöitä.

Oletko tehnyt pitkään vammaistyötä ja haluat kerrata nopeasti kahvikupposen ääressä autismikirjoon liittyviä asioita? Oletko vasta alaan tutustuva opiskelija ja haluat tietää, että mitä autismikirjo tarkoittaa? Uskomme, että tämä opas toimii molempiin tarkoituksiin ja myös kaikkeen siltä väliltä. Vammaistyötä tekeviä on kuitenkin moneen junaan ja se on huippua.

Nappaa käteen ja lukaise läpi!